

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT/VOLUME: 4 SAYI/NUMBER: 1 HAZİRAN/JUNE-2020

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Kenan PEKER
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

BAŞ EDİTÖR/HEAD EDITOR

Prof. Dr. Kenan PEKER
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

EDİTÖRLER/EDITORS

Doç. Dr. Gökçe CEREV
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK
Dr. Öğ. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU
YARDIMCI EDİTÖR/ASİSTANT EDITOR

Arş Gör. A. Melih AŞAN

İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION ADDRESS

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı/Elâzığ
Tel: 0 424 233 27 65**Faks:** 0 424 218 85 65 **Mail:** iibfdergifirat@gmail.com

BASKI/PRINTED BY

Fırat Üniversitesi Basımevi

ISSN: 2608-2184

YAYIN KURULU
(PUBLICATION BOARD)

Prof.Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Wawrzyniec Czubak	Poznan University
Prof. Dr. Rezhen Harun	University of Sulaimani
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Felix ARION	Universty of Cluj-Napoca
Doç. Dr. Gökçe CEREV	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç.Dr. Rıfat BİLGİN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç. Dr. Teodor CİLAN	A Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu BELCIAJ	Bucura Universty
Doç. Dr. Simon ADRIAN	Petru Major University
Dr. Öğ. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU	Fırat Üniversitesi

İNDEKSLER

Dergimiz; Arastirmax, İdealonline, ResearchBib, Asos Index, Google Scholar, Cite Factor, Journal Factor, ROAD, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Cosmos IF, DIIF, Rootindexing, Erih Plus, Dergipark tarafından indekslenmektedir.

DANIŐMA KURULU
(ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran Üniversitesi
Prof Dr. Abdulah TAŐKESEN	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	K. Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AY	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Alexandru POPA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Arzu KARACA	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. Codruta STOICA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASIOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem KARABULUT	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK OZKAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKTAŞ	MuŐ Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇAK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Recep KARABULUT	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sayım YORGUN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selma KARATEPE	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. A. Sırrı YILMAZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Brigita STANİKUKIENE	Kaunas University of Technology
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. E. Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feriz İZCİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU	Azerbaycan Devlet Üniv.

Doç. Dr. Hasan UZUN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. İdris SARISOY	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Murat TUNCER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan YÜCEL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Simon ADRIAN	Petru Major University
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç Dr. Vintilescu BELCIAJ	AJEBucura Universty
Doç Dr. Teodor CILAN	A Vlaicu University of Arad

BU SAYININ HAKEMLERİ

(REFEREES FOR THIS ISSUE)

Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi
Prof. Dr. Mevlüt TÜRK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan BENK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. D. Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan YÜCEL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ö. Faruk DEMİRKOL	Harran Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Arzu KAN	Kırşehir Ahi Evran Ü.
Dr. Öğ. Üyesi Aydan YÜCELER	Necmettin Erbakan Ü.
Dr. Öğ. Üyesi A. Kemal NURDOĞAN	S. Demirel Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Ceylan BOZPOLAT	N. Hacı Bektaş Veli Ü.
Dr. Öğ. Üyesi Mustafa KÖMÜRÇÜOĞLU	Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Osman NACAĞ	Aydın Adnan Menderes Ü.
Dr. Öğ. Üyesi Şerif CANBAY	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Şükrü APAYDIN	N. Hacı Bektaş Veli Ü.

EDİTÖRDEN

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (Journal of Economic And Administrative Sciences) yılda 4 cilt ve her ciltte 2 sayı ile uluslararası hakemli dergi olarak yayınlanmaktadır. Dergiler, üniversitelerin araştırma, eğitim ve yayım şeklinde özetlenen asli görevlerinin etkinliğinde özellikle yayım faaliyetine yayıncı katkı sunulmasında önemli araçlardır. Bu düşünceyle derginin yönetim ve organizasyonunda görev alanlar temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel araştırma şeklindeki özgün çalışmalar ile diğer bilimsel çalışmaların yayınlanmasını sağlayarak üniversite-sivil işbirliğinin yaygınlaşmasına katkı sunmayı hedeflemektedir. Uzun vadede üstlenilen vizyon; eğitim-araştırma-yayım faaliyetlerinin birlikte kamu-üniversite-sivil işbirliğinde katılımcı ve kapsayıcılıkla kültürden bilgi üretilmesi ve bunun bilim, teknoloji, yenilik ve kalkınma sürecinde devam edilmesine hizmet edecek bir “sürdürülebilir yenilikçi girişimcilik ekosistemi”nin inşasıdır. Sistem mühendisliğinde eğitim, araştırma ve yayım faaliyetlerinin tüm paydaşların katılımlarıyla yürütülmesi elbette ki beşer olan insanın doğal ve sosyal dengede sağlıklı yaşaması için disiplinlerarası ve multidisipliner çalışmaların ortaya konulmasını gerektirmektedir. Şurası da unutulmamalıdır ki sosyo-ekonomik problemler hiçbir zaman tamamen bitmez ve zamanla yer, şekil, zaman, mülkiyet, genetik vs. değişir.

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (Journal of Economic And Administrative Sciences) bugüne kadar ortaya koyduğu kaliteli yayın hayatı anlayışının etkisi ile 2021 yılında “uluslararası indeksli dergi” olarak kültürel çeşitliliğin zenginliğe dönüştürülmesinde ve uluslararasılaşmada katkı sunacaktır. Kapsamında kavram geliştirme, kuramlar, analiz, yapılabirlik etütleri, tasarım, prototip, pilot uygulama ve deneme aşamalarında çalışılarak kainatta var olan bilimin sınırlarının bulunması, buralardan elde edilen bilgilerin düşünce zenginliği ile teknolojiye dönüştürülmesi, teknolojilerin geliştirilmesi ve ürün geliştirilmesi sürecinde yeni fikir, yeni süreç, yeni metot, yeni ürün gibi çıktılarla katma değer oluşturulmasına yönelik bir yönetim ve organizasyon anlayışıyla yayın hayatına devam edecektir. Bu süreçte Dünya’da su-toprak-bitki etkileşimindeki bilimsel keşiflerin etkisiyle ortaya çıkan tarım devriminin, insanların o güne kadar bitmez tükenmez beslenme arayışlarını ve bununla

ilgili sosyo-ekonomik problemleri çözdüğünü ve kültüre alma ile yerleşik hayata geçiş şeklindeki sonuçlarıyla insanlık tarihindeki en önemli devrim olduğu bilim tarihine yer verecektir. Yine su ile ateşin etkileşimindeki sanayi devriminin ve su ile havanın etkileşimindeki elektrik-elektronik devriminin sonuçlarının değişiklik, değişim ve dönüşüm şeklindeki bilimsel sonuçlarla ortaya çıktığı bilgisini geniş kitlelere ulaştıracaktır. Endüstri 4.0 ve özellikle Toplum 5.0 şeklinde ifade edilen devrimler için optimizasyon+otomasyon+objelerin interneti şeklinde çok büyük bilim kurgular ile çoklu zeka, derin düşünme, mantıksal çerçeve metotları, stratejik yönetim ve multidipliner yaklaşımlarla yöneylem araştırmaları (operations Research) ile ortaya konulacak bilimsel gerçekler için öncelikli özel sayılar belirlenecektir.

Derginin yayın hayatına kazandırılmasında başta Fırat Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ ile özverili çalışmalarından dolayı önceki dönem Fakülte Dekanı ve Editör Sayın Prof. Dr. Zahir KIZMAZ olmak üzere yayında emeği geçenler ile bu sayıya makaleleriyle katkı sunanlara teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Kenan PEKER

Editör

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Hamza AL, Yakup KÖSEOĞLU

İSLAM DEVLETİNDE İDARE TEŞKİLATININ ORTAYA ÇIKIŞI: DİVANIN TEŞKİLATININ KURULUŞU(*Emergence of the Administration in the Islamic State: Establishment of the Organization of the Court*)..... 1

Ahmet Eray YILMAZ, Abdunnur YILDIZ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KOBİ'LERİN ELEKTRONİK TİCARETE UYUMU(*Adaptation Of Smes To Electronic Trade in The Globalization Process*) 29

Bahattin Gökhan TOPAL

TÜRKİYE'DE TERÖR EYLEMLERİ VE SAVUNMA SANAYİ İLİŞKİSİ (*Terrorist Acts and Defence Relationship in Turkey*) 51

Ali YEŞİLDAL

DOĞAL AFETLERLE MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ VE KAPASİTE SORUNLARI: ESNEK ŞEHİR UYGULAMASI (*Role And Capacity Problems Of Local Governments In The Struggle Against Natural Disasters: Case Of Flexible City*) 87

Melek İNAN

TÜRKİYE'DE YILLIK YAĞIŞ VE NEM ORANININ MUTLULUK DÜZEYİNE ETKİSİ(*The Effects Of Humidity And Precipitation On Happiness*) 117

Ayşe Esra PEKER, İlkay SALTIK

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNDE KADIN-ERKEK ÜCRET ADALETSİZLİĞİ: TRB1 BÖLGESİ ÖRNEĞİ(*In Turkey, Female –Male Wage Injustice In Agricultural Sector: The Case Of Trb1 Region*) 129

Esen ŞAHİN, Birol Furkan ÇAVUŞ

SOSYAL MEDYA ALGISI VE FOMO'NUN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ(*A Research About The Fears Of Social Media Perception And FoMO On Determining The Effect Of Purchasing Behavior Of Consumer: Example Of Selcuk University Faculty Of Economics And Administrative Sciences*) 149

Atilla YÜCEL, Zekeriya GÖKER

KIZILAY'IN SOSYAL YARDIM İÇERİKLİ AFİŞLERİNİN EYE-TRACKİNG İLE
İNCELENMESİ(*Analysis Of Social Welfare Campaign Posters Of KIZILAY By Eye-
Tracking*) 183

Yayın İlkeleri/Public Principles 213

İSLAM DEVLETİNDE İDARE TEŞKİLATININ ORTAYA ÇIKIŞI: DİVANIN TEŞKİLATININ KURULUŞU

Hamza AL¹

Yakup KÖSEOĞLU²

Geliş Tarihi: 24/04/2020

Kabul Tarihi: 17/05/2020

ÖZET

Müslümanların devletleşme süreci, her şeyden çok Divan teşkilatıyla ilişkilidir. İslam devletinin idari yapısı, Divan teşkilatıyla birlikte oluşmuş, kurumsallaşmış ve bürokratikleşmiştir. Müslümanların, İran ve Bizans'tan esinlenerek kurdukları Divan teşkilatı, zamanla gelişerek İslam devletinin temel kurumlarından birisi haline gelmiştir. Bu anlamda Divan, devlete dair idari, mali ve askeri işlerin kayıt altına alınmasını ve bu işlerin yürütülmesini ifade eder. Divan kelimesinin anlamındaki şeytanilik ise, bir yönüyle bürokrasinin doğasını anlatır.

Tarihçilerin aktardığına göre, Divan teşkilatı, Halife Ömer döneminde yapılan istişare sonucu kurulmuştur. Kuruluş aşamasından Sasani ve Bizans Divan geleneklerinden esinlenilmiştir. Özellikle aşırı derecede artan gelirlerin tanzim edilmesi ile sayıca artan askerin kayıt altına alınması gerekliliği, Divanın kuruluşunda etkili olmuştur. İslam devletlerinde bürokrasi, Divan üzerinden gelişmiştir. Divan, yazışmaların

---

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi ,Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hal@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6389-5321

² Dr. Öğ. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca MYO, yakoseoglu@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8902-0053

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

öğrenildiği, bürokrasi dilinin geliştirildiği, bürokratların yetiştirildiği kurum haline gelmiştir.

Divan teşkilatının kurulması, kayıtların tutulması, kâtip istihdamı ve Divanın yönetimi konusunda başlangıçtan itibaren Müslümanlar zorluk çekmemişlerdir. Bunda çevre ülkeleri tanımış olmalarının ve gerekli olan insan kaynağına sahip olmalarının etkisi vardır.

İdari yapının oluşumu ve gelişim sürecinde dört dönemden bahsedilebilir. Divan teşkilatının temelleri Halife Ömer döneminde atılmıştır. Halife Muaviye döneminde Divanlar güçlendirilmiş ve yeni Divanlar kurulmuştur. Halife Abdülmelik b. Mervan ve Hişam b. Abdülmelik dönemlerinde yeniden yapılandırılmıştır ve kurumsallaşmıştır.

Bu dönemde, özellikle Divanü'l-Haraç üzerinden mali işler, Divanü'l-Cünd üzerinden askeri işler, Divanü'r-Resail üzerinden resmi yazışmalar ve Divanü'l-Berid üzerinden haberleşme, istihbarat ve resmi posta işleri yürütülmüştür.

Başlangıçta yerel dillerde de tutulan Divan kayıtları zamanla Arapçaya çevrilmiş ve Arapça devlet dili haline gelmiştir. Divanlarda çalışan ve yerel dilleri bilen zimmi kökenli kâtipler bundan tedirginlik duysalar da, zamanla Arapçaya vakıf olarak etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

Çalışmada ele alınan ilk dönem Divan teşkilatı ile ilgili fazla kayıt olmaması bir şanssızlıktır. İsyancılar ve kayıt materyallerinin zayıflığı nedeniyle, tarihçiler bu dönemin Divanları ile ilgili fazla bilgi aktarmamışlardır. Buna rağmen idare, kamu yönetimi ve bürokrasi açısından Divan teşkilatı daha fazla incelenmeğe değer bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Divan Teşkilatı, Divan Teşkilatının Ortaya Çıkışı, Divan Kayıtlarının Arapçaya Aktarılması

Emergence of the Administration in the Islamic State: Establishment of the Organization of the Court

ABSTRACT

The process of statehood of Muslims is related to the Divan organization more than anything else. The administrative structure of the Islamic state was formed, institutionalized and bureaucratized with the Divan organization. The Divan organization, established by the Muslims, inspired by Iran and Byzantium, has developed over time and has become one of the main institutions of the Islamic state. In this sense, the Divan refers to the registration of administrative, financial and military affairs related to the state and the execution of these affairs. Satanism in the meaning of the word Divan, on the other hand, tells the nature of bureaucracy.

According to historians, the Divan organization was established as a result of consultation during the Caliph Omar. It was inspired by the Sasanian and Byzantine Divan traditions from its foundation phase. The necessity of registering the increasing number of soldiers, especially with the regulation of excessively increasing revenues, was effective in the establishment of the Divan. In Islamic states bureaucracy, developed through the Divan. The Divan has become an institution where correspondence is learned, the language of bureaucracy is developed, and bureaucrats are trained.

Muslims have not experienced any difficulties in the establishment of the council organization, keeping records, clerk recruitment and management of the council from the beginning. The fact that they know the surrounding countries and have the necessary human resources has an effect on this.

Four periods can be mentioned during the formation and development of the administrative structure. The foundations of the Divan organization were laid during the Caliph Ömer period. Divans were strengthened during the Caliph Muaviye period and new Divans were established. Divan was restructured and institutionalized in the periods of Caliph Abdülmelik b. Mervan and Hişam b. Abdülmelik.

In this period, especially financial affairs over Divanü'l-Haraç, military affairs over Divanü'l-Cünd, official correspondence over Divanü'r-Resail and communication, intelligence and official postal affairs over Divanü'l-Berid were carried out.

Divan records, which were originally kept in local languages, have been translated into Arabic over time and have become the state language of Arabic. Although the scribes of immigrant origin who work in the sofas and know the local languages are

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

concerned about this, they continued their activities as a foundation in Arabic over time.

It is unfortunate that there were not many records regarding the Divan organization in the first period. Due to the revolts and the weakness of the recording materials, historians did not convey much information about the Divan of this period. Nevertheless, the Divan organization is worth further scrutiny in terms of administration, public administration and bureaucracy.

Keywords: Divan Organization, Emergence of the Divan Organization, Translation of Divan Records in Arabic

GİRİŞ

Modern dönemdeki idare, daire, kurum, hükümet, bürokrasi gibi kavramların ve kurumların geleneksel doğu devletlerinde karşılığı hemen hemen Divan'dır. Bu anlamda Müslümanların devletleşme süreci ile Divan kurumunun gelişme süreci paralellik arz eder. Divan teşkilatıyla birlikte, İslam devletinin idari yapısı oluşmuş, kurumsallaşmış ve bürokratikleşmiştir.

Geleneksel dönemin klasik devletleri İran ve Bizans'ta uygulama alanı bulan Divan teşkilatı, devletleşme süreci ile birlikte Müslümanlar tarafından benimsenmiş, zamanla gelişerek İslam devletinin temel kurumlarından birisi haline gelmiştir. Halife Ömer döneminde inşa edilen Divan teşkilatı, Emeviler döneminde gelişmiş, Abbasiler döneminde kurumsallaşmıştır. Osmanlı devletinde ise en yüksek organ haline gelmiştir.

Divan teşkilatının İslam devletinde ortaya çıkışı ve gelişimi, bir yönüyle idare teşkilatının ve bürokrasinin ortaya çıkışı ve kurumsallaşma serüvenidir. Diğer taraftan, her ne kadar çağdaş Türk idare teşkilatı ve bürokrasisi, modern dönemde batı örneği doğrultusunda yeniden yapılandırılmış olsa da, ister istemez geçmişinden izler taşır. Bu yönüyle Divan kurumunun ortaya çıkış ve gelişim sürecinin ortaya konulması, günümüzle de ilişkili bir konudur.

Çalışmada, ağırlıklı olarak, klasik tarihi eserlerden yararlanarak, İslam devletinin idari yapısını ve bürokrasisini ifade eden Divan teşkilatının Halife Ömer döneminde ortaya çıkışı ayrıntılı olarak ortaya konulmuş ve Emeviler dönemindeki gelişim sürecine değinilmiştir. Ayrıca Bürokrasi dilinin Arapçalaştırılması ile ilgili konular ele alınmıştır. Bu bağlamda İslam dünyasında Divan teşkilatının ortaya çıkışı, idarenin ve bürokrasinin ortaya çıkışı anlamına gelmektedir.

1. Divan Kelimesinin Kökeni ve Anlamı Üzerine

Divan kelimesinin Arapçada kullanıldığı yönünde bilgiler mevcuttur. Çok yaygın olmasa da, Divan kelimesinin Hadislerde geçtiği, bir Hadiste

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

“hesap defteri” anlamında kullanıldığı rivayetler vardır¹. Fakat Hadisteki divan kelimesinin Hz. Muhammed tarafından mı kullanıldığı, yoksa ravilerin eş anlam olarak mı kullandığı konusu araştırılması gereken bir durumdur. Yaygın kabul gören anlayışa göre Divan kelimesi, Farsça menşeli olarak Arapçaya geçmiştir (Duri, “divan”). Daha geç dönemlerde Türkçeden Avrupa dillerine geçtiği görülmektedir (<https://en.wikipedia.org/wiki/Divan>).

İbn Haldun’un (2004: 333), Divan kurulması önerisi yapıldığında, Halife Ömer’in, kelimenin anlamını bilmediği, ne anlama geldiğini sorduğu yönündeki tespiti dikkate alırsa, kelimenin Farsça kökenli olma ihtimali güçlenmektedir. Kelimesinin Arami kökenli olma ihtimali daha yüksektir.

Divan, devlete dair idari, mali ve askeri işlerin kayıt altına alınmasını ve bu işlerin yürütülmesini ifade eder. Divan konusunu Ahkamu’s Sultaniye adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alan Maverdi’nin Divana ilişkin tanımı da benzer şekilde yapmaktadır. Ona göre Divan, Devlet idaresine ait mallara, yapılan işlere, bu işlerde çalıştırılan asker ve diğer memurlara ait kayıtları tutmak ve saklamak için kurulan yerdir (Maverdi, 1976: 225). Erken dönem İslam tarihçisi Abdulaziz ed-Duri (“divan”) ise, Divan’ı, devlet idaresindeki muhtelif idari, mali ve askeri hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan resmi defterlere ve bunların ve devlet memurlarının bulunduğu yere verilen isim olarak tanımlar. Çağdaş Arapçada, hükümet dairesi, yönetim bürosu, memurluk yeri ve sekreterlik anlamında halen kullanılmaktadır

Britanica Ansiklopedisi ise, Divan’a, “kayıt” (register), “kütük defteri” (logbook), “maliye bakanlığı” (finance department), “hükümet dairesi” (government bureau), “idare” (administration) anlamı vermektedir (www.britannica.com). İngilizce literatürde genellikle bureau (devlet dairesi) tercih edilmektedir. Bazen de “idari sistem” (administration system) olarak açıklama yapılmaktadır.²

---

¹ Bir divan da var ki; Cenab-ı Allah onda kayıtlı olan suçları asla bağışlamaz. Bu, Allah’a ortak koşma suçunun kayıtlı olduğu divandır (Duri, “Divan”).

² Bu konuda örnek olarak şu makalelere bakılabilir (Shafritz, 2018; Dahlan, 2018: 47)

Divan kelimesi, geçmişte başka kelimelerle birleşerek yaygın kullanım alanı bulmuştur. İdareye ilişkin olarak, Divan-ı Hümayun, Divan-ı Has, Divan-ı Asafi, Ayak Divanı, Divan-ı Hümayun Ocağı, Divan-ı Hümayun Çavuşu, Divan Kalemi, Divan Kâtibi, Divan Efendisi, Divan Ehli, Divan-ı Muhasebat, Menasib-ı Divaniyye, Divan-ı Mezalim, Divani Ali, Divani Harp gibi birimler, kurumlar ve görevler söz konusuydu. Ayrıca birkaç köyden oluşan idari birime Divan denmekteydi. Diğer tarafa, şairlerin şiirlerini topladıkları eser ve sedir anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktaydı (<http://www.lugatim.com/s/divan>).

Divan kelimesinin anlamına ilişkin tarihçiler iki farklı mitolojiden bahsederler. Anlatılanların gerçekliğinden çok, Divan kelimesine yüklenen anlam oldukça ilginçtir. Birinci anlamda “Divan” kelimesi, “divane”, yani “delilik”, “mecnunluk”, “mezcupluk” ve “çılgınlık”la ilgilidir. Buna göre, İran hükümdarının kâtiplerine “divane” yani “deliler” dediği ve bundan sonra, onların bulunduğu yere “Divane” adı verildiği; yaygın olarak kullanılan bu kelimenin sonundaki “e” harfinin düşüp “Divan” haline geldiği (Maverdi, 1976: 225). Divan kelimesinin anlamına ilişkin İbn Haldun da, biraz farklı olsa da buna benzer bir anlatımda bulunur (2004: 332). Ona göre İran hükümdarı, çalışanların sayım ve hesap işleri yaparken kendi kendilerine konuştuklarını görünce onlara Farsça “deliler” anlamında “divaneh” dediği; sonra “Divaneh”in, bu işi yapanların yeri haline geldiğini söyler. Daha sonra “Divaneh”, “Divan”a dönüşmüş; hükümdarın sarayında bu işleri yapan kamu görevlilerine (kâtiplere) ve bu kamu görevlilerinin (kâtiplerin) buldukları yere Divan ismi verilmiştir.

İkinci anlatımda “divan” kelimesi, “şeytan”la, “şeytanlık”la ilişkilendirilir (Maverdi, 1976: 225). Buna göre kamu görevlileri (kâtipleri), devlet işlerinden iyi anladıkları, uzman oldukları ve gizli açık her türlü devlet işlerine vakıf bulduklarından, onlara Farsça “şeytan” anlamında “divan” yani “şeytan” denilmiştir. Sonra bu kelime, kamu görevlilerinin çalıştıkları yer için de kullanılmaya başlanmıştır (Duri, “Divan”). Divan kelimesinin birinci anlatımında olduğu gibi, ikinci anlamına ilişkin olarak İbn Haldun da benzer bir hikâye anlatır. Ona göre “divan”, Farsça’da şeytanların ismidir. Bu işleri yapan ve hesapları tutan kamu görevlileri (kâtipler) de, meselelerini çok çabuk anlamaları, gizli açık hiçbir şeyin gözlerinden kaçmaması ve bütün ayrıntıları değerlendirilmelerinden dolayı, bu şekilde isimlendirilmiştir. Sonra

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

görevlerini yapmak için buldukları yere de bu isim verilmiştir. Hükümdarın sarayında bu işleri yapan kâtiplere ve bu kâtiplerin buldukları yere “Divan” ismi verilmiştir (İbn Haldun, 2004: 332).

2. İslam Devletinde Divan Teşkilatının Ortaya Çıkışı

El Belazuri (1987: 655), İbnü'l Esir (1985: 65,461), Maverdi (1976: 225) ve İbn Haldun (2004: 332) İslam tarihçilerine göre İslam devletinde Divan teşkilatı, Halife Ömer döneminde (634-644) kurulmuştur. Bir rivayete göre Halife Ömer, Hicri 15 yılında (636/7) Müslümanlara maaşlar tahsis etmiş ve Divan'ı kurmuştur. Kuruluş tarihi olarak, Hicri 20 (641) de rivayet edilmektedir (İbnü'l Esir, Cilt 2, 1985: 461; İbn Haldun, 2004: 333; 1976: 227; Duri, 1991: 30). Yaygın anlayışa göre Müslümanlar, Divan teşkilatını İran'dan esinlenerek kurmuşlardır. Kuruluş aşamasında, Şam Divanlarının da örnek gösterildiği görülmektedir (El Belazuri, 1987: 655; İbn Haldun, 2004: 332). Kuruluş gerekçesi olarak da, gelir ve giderlerin tanzim edilmesi ile ordunun kayıt altına alınması gerekliliği üzerinde durulur.

Tarihi kayıtlarda (El Belazuri, 1987: 655,662; Ebu Yusuf, 1973: 87; Maverdi, 1976: 225), Halife Ömer döneminde, Divan teşkilatının kuruluş gerekçesi ile ilgili iki farklı anlatım söz konusudur. Birinci anlatıma göre, Divan teşkilatının Müslümanlar tarafından tesis edilmesi, vergi gelirlerini ve kamu giderlerini kayıt altına almaya yöneliktir. Buna göre, vergi toplamakla yükümlü görevliler, öncekilere kıyasla çok yüklü miktarda vergi geliri ile başkent Medine'ye geldiklerinde, Halife Ömer, bu gelirlerin nasıl dağıtılması gerektiği konusunda insanların görüşüne başvurur.³ Bunun üzerine, bu gibi işler için İranlıların Divan kurdukları, dağıtım işlerini o Divanın yürüttüğü, malların bir deftere kaydedildiği bilgisi verilerek; bunun gibi bir Divan kurulması, mal dağıtım işini bu Divanın yürütmesi, herkesin bu deftere (Divana) göre yardım alması, kimin ne aldığının Divana yazılması önerilir ve

---

³ İbn Haldun'a göre (2004: 332), Ebu Hüreyre'nin Bahreyn'den getirdiği zekat malları Sahabeler tarafından fazla bulunmuş ve bu malların taksim edilmesi, miktarının tespit edilip hak sahiplerine verilmesi konusunda zorluk yaşamışlardır.

bu öneri Halife Ömer tarafından da uygun bulunur.⁴ Önerilerin sadece İran kökenli olmadığı anlaşılmaktadır. Halid b. Velid'in, Şam'da idarecilerinin, devlet işlerine dair bir takım defterler tuttuğunu, askerler ve ihtiyaçlarını yazdıklarını, malların envanterini çıkarıp kayıt (Divan) tuttuklarını söyleyerek, Halife Ömer'e de böyle yapmasını söyler (Maverdi, 1976: 226; İbn Haldun, 2004: 332).⁵

Divanın kuruluş gerekçesiyle ilgili ikinci anlatım ise devlet yazışmalarının kayıt altına alınması ile ilgilidir. Buna göre eskiden merzûban olup esir alındıktan sonra Halife Ömer'in danışmanlığını yapan İranlı Hürmüzan'ın önerisi doğrultusunda kurulmuştur (Maverdi, 1976: 226).⁶ Maverdi'nin aktardığına göre başka ülkeye elçi/haberci gönderilirken Hürmüzan, habercinin yerine başkasının geçebileceği ve habercinin taşıdığı mallar ve hediyelerle ilgili ihtilafların çıkabileceği konusunda Halife Ömer'e uyarıda bulunur. Haberciye kayıtları içeren bir defter (Divan) verilmesini, söz konusu Divanda, verilen malların kayıtlarının olmasını, çünkü vardığı zaman haberciden Divan isteneceğini, bununla kendilerine gelen habercinin kim olduğunu anlayacaklarını söyler (Maverdi, 1976: 226).

---

⁴ “Medine’de oturan bir İranlı ileri gelen biri, Ömer b. Hattab’a ‘bütün gelir ve giderlerin yazıldığı, hiçbir şeyin dışarda bırakılmadığı, divan dedikleri’ bir şeye sahip olan İran kisralarına uyararak, ‘divan’ kurulmasını önerdi” (el-Cabiri, 2001: 226). “Cemaat arasından birisi şöyle dedi: ‘Ey müminlerin emiri! İnsanlar için bir defter ihdas et. Herkes o deftere göre alsın, kimin ne aldığı oraya yazılsın’. Bu fikir Hz. Ömer’in hoşuna gitti” (Ebû Yusuf, 1973: 87).

⁵ İslam tarihçisi Belazuri de, benzer bir hikâyeyi anlatır (1987: 655). Velid b. Hişam b. Muğire “ben Şam’a geldim; oranın hükümdarlarının defterler tertip etmiş olduklarını (Divan kurduklarını) ve ordu kurduklarını gördüm. Sen de defter tut ve ordu kur!”. İbn Sa’d de ise (Cilt 3), “Ey Müminlerin Emiri! Ben şu Arap olmayan yabancıların divan oluşturduklarını ve ona göre insanlara hisselerini verdiklerini gördüm” şeklinde aktarılır.

⁶ Merzûban, sınır bölgesi kumandanı, en yüksek dereceli askeri-sivil memur, askeri genel vali konumundadır. Bkz. (Yazıcı, “Merzûban”). Hürmüzan-ı Fârisî el-Mihricani, Hûzistan merzûbanı olup Kadisiye Savaşı’nda (637/16) İran ordusunun sağ kanadına kumanda etmiş, daha sonraki savaşlarda Müslümanlara epey zaiyat vermiş ve sonunda teslim olmuştur. Bkz. (Çetin, “Hürmüzan-ı Farisi”)

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

Hürmüzan olayını, İbn Haldun biraz farklı anlatır. Ona göre Divan kayıt sistemini Halife Ömer'e, Acem hükümdarlarından biri olan Hürmüzan önermiştir. Hürmüzan Halife Ömer'in Divana kaydedilmeden ordular gönderdiğini görünce "o askerlerden geriye dönmeyenleri kim nasıl bilecek? Eğer bu askerlerden geride kalanlar olursa, ordudaki yeri boş kalır. Bu durum ancak Divan tutularak kontrol altına alınır" der. Bunun üzerine Halife Ömer, askerlerin kayıtlarının tutulduğu bir Divan oluşturmuştur (İbn Haldun, 2004: 333).⁷

Bu anlatılanların ne derece doğruyu yansıttığı konusu bir kenara, Halife Ömer döneminde İslam devletinin sınırlarının Arap Yarımadası dışına çıkması ile birlikte, nüfus, asker, gelir ve gider tespiti ihtiyacı ortaya çıktığı ortadadır. İran Sasani devletinin ortadan kaldırılması ve Bizans devletinin önemli bölgelerinin ele geçirilmesi ile birlikte, artan gelir ve giderleri kayıt altına alma ihtiyacı söz konusudur. Sevad arazileri başta olmak üzere Irak, el-Cezire, Horasan'ın bir bölümü, Suriye, Filistin, Mısır bölgelerinden elde edilen vergiler (cizye ve haraç) ile ticari gelirleri kaydetmek, gerekiyordu. Ayrıca çok geniş bir alana yayılan askeri birliklerin kayıt altına alınması zorunluydu.⁸ Özellikle hızla büyüyen ve geniş bir alana yayılan orduyu tanzim etme, askerlerin maaşlarını düzene koyma ve artan vergileri ve harcamaları düzene sokma gereği (Dahlan, 2018: 47), Divan teşkilatını ortaya çıkarmış olmalıdır.

Fethedilen büyük bir coğrafyanın nasıl yönetileceği konusu, Halife Ömer'in karşı karşıya kaldığı en önemli sorundu (Fayda, 2019) . Birçok konuda olduğu gibi bu konuyu da Halife Ömer'in tartışmaya açtığı, öneriler doğrultusunda çevre ülkelerde, İran ve Bizans'ta uygulanan kayıt sisteminin, yani Divan kurumunun kurulduğu anlaşılmaktadır. Geniş bir coğrafyayı yönetmek durumunda kalan Müslüman Araplar, Arap olmayanların yerel idari

---

⁷ İbn Haldun'a göre (2004: 333), Başkent Medine'deki ilk Divan'a, Ordu Divanı (Divanü'l-Cünd) denilse de sadece "Divan" diye adlandırılan çoğunluktadır.

⁸ Bu durumu İbn Haldun (2004: 332) şu şekilde ifade etmektedir. Devletlerde bu daire (Divan), ancak o devletlerin üstünlük ve hâkimiyetini sağlamlaştırmalarından ve devlet olmanın gereği olan işleri yapmaya başlamalarından sonra ihdas edilir.

birikimlerinden, özellikle “Haraç divanlarından faydalandılar” (Duri, 1991: 31).

Halife Ömer, Divanı, başka ülkelerden esinlenerek kursa da, Divan kayıt sistemini kendisinin belirlediği anlaşılmaktadır. O günkü anlayışa uygun olarak kabile esasına göre insanları kaydetti. Gelir dağılımının miktarında ise çeşitli kıstaslar uyguladı. Hz. Muhammed’e yakınlık (İbn Haldun, 2004: 333) ile İslam’a girişi esas aldı (el-Cabiri, 2001: 228).⁹

Yapılan istişareden sonra, Halife Ömer tarafından görevlendirilen nesep (soy) bilgini kâtipler, yapılacak devlet yardımlarına esas olmak üzere, nüfus kayıt işlemlerini başlattılar (El Belazuri, 1987: 655). Halife Ömer’in koymuş olduğu kıstasa göre önce Haşimoğullarından başlayarak Kureyş yazılmış; sonra da Evs kabilesinden Sa’d b. Muaz oymağından başlayarak, Ensar yazılmıştır (Maverdi, 1976: 227).

Kayıt sıralaması aynı zamanda, hazine gelirlerinin (fey)¹⁰ kişilere dağıtımını da (ata-atıyye)¹¹ göstermektedir. Birçok konuda olduğu gibi Halife Ömer, bu konuda da faklı bir gelenek başlatmıştır. Gelirlerin (fey) dağılımında (atıyye) Halife Ebu Bekir döneminde Müslümanlar arasından eşitlik kuralı uygulanırken (Ebû Yusuf, 1973: 58, 83), Halife Ömer, kendisinden önceki eşitlik anlayışını terk ederek, kişilerin İslama hizmetlerini ve Hz. Muhammed’e yakınlık derecesini hazine yardımında esas almıştır (Ebû

---

⁹ Halife Ömer, askerler için divanlar inşa eden, Sasani-Bizans paralarına ibareler nakşeden kişidir. Divan teşkilatının dışında, daha önce var olan Beytülmal’i kurumsallaştıran, milli takvimi kullanan, arazi ölçümü yaptıran, cizye ve haraç miktarlarını belirleyen, günlük gıda ihtiyacını tespit eden, ticaret mallarına vergi koyan, şehirlerde sokak ve caddelerin genişliğini tespit eden, yapılacak evlerin büyüklüğünü tespit eden kişidir (Duri, 1991: 30; Sabuncu, 2018).

¹⁰ Fey, İslâm devletinin gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır. Bkz. (Fayda, “fey”; Maverdi, 1976).

¹¹ Ata ya da atıyye, Hz. Ömer’in kurduğu Divan teşkilâtında feyden Müslümanlara yılda bir defa dağıtılan paraya, Emevi ve Abbasiler döneminde ise askerlerin maaşına verilen ad. Bkz. (Fayda, “ata”).

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

Yusuf, 1973: 84; İbn Haldun, 2004: 333).¹² Divanlarda Hz. Muhammed’e yakınlık,¹³ Hicret, Bedir Savaşı, Mekke’nin Fethi gibi kriterler dikkate alınarak farklı miktarlar tahsis edilmiştir. Aylık erzak dağıtımını ise herkese eşit şekilde yapmıştır (Ebû Yusuf, 1973: 86; Duri, “divan”). Böylece şahıs isimleriyle birlikte yıllık atıyye ve aylık istihkaklar (erzak, yiyecek) Divan defterlerine kaydedilmiştir.¹⁴

Kişilerin aileleri ile birlikte Divana kaydedildiği görülmektedir. Kadınlara ve çocuklara da gelir bağlandığı görülmektedir.¹⁵ Bazı Mevalinin de (Arap olmayan) kaydedildiği yönünde bilgiler mevcuttur. Bazı Dihkanlara¹⁶ gelir tahsis edildiği, esir olarak Medine’de tutulan yabancıların ileri gelenlerine gelir bağlandığı yönünde rivayetler vardır (El Belazuri, 1987: 665; Duri, “divan”) el-Cabiri, 2001: 229). Belazuri, İbnü’l Esir ve Maverdi

¹² Halife Ebu Bekir’e “sen iki defa hicrette bulunanlar, iki kıbleye karşı namaz kılanlarla, Mekke fethi günü kılıç korkusuyla Müslüman olanlar arasında nasıl eşit muamele yaparsın” dediklerinde, O da “onlar Allah için bu işleri yaptılar, mükâfatları da Allah yanında, ahirettedir” der. Halife Ömer ise “ben, Allah’ın Resulüne (s.a.v) karşı savaşanlarla, onunla birlikte düşmana karşı savaşanları bir ve eşit saymam” der (Ebû Yusuf, 1973: 84; Maverdi, 1976: 228).

¹³ Halife Ömer, “önce Resulullah’ın amcasından başlayacağım, daha sonra yakınlık sırasına göre diğerlerine geleceğim” demiştir (İbnü’l Esir, 1985: 461).

¹⁴ Halife Ömer’in Mekke halkına atıyye vermediği ve askerlik yükümlülüğü getirmediği yönünde bilgiler mevcuttur (El Belazuri, 1987: 670).

¹⁵ Belazuri’ye göre (1987: 671) Halife Ömer, her doğan çocuğa onar dinar tahsis ederdi; ergenlik çağına gelince onu, maaş tahsis edilenlere ilhak edilmesini emrederdi. Ona göre, Halife Ömer, savaşanların eş ve çocukları ile onların soyundan gelenlere maaş bağladı. Muaviye ise, sütten kesilen çocuğa tahsis ederdi. Abdülmelik b. Mervan ise, çocuklara tahsisi kaldırdı; yalnızca istediklerine verirdi. Maverdi’nin anlatımına göre (1976: 229), çocuklara verilen ödenek sütten kesilen çocuklara verilince, sütten erken kesmeye başlamışlar, bunun üzerine bu şart kaldırılmıştır.

¹⁶ Dihkan, Sasani Devleti bazı İslam devletlerinin idari teşkilatında köy reisi, şehir ve yöre beyi anlamına gelen bir tabir. Bkz. (Sümer, “dihkan”).

başta olmak üzere tarihi kitaplarda dağıtılan miktarlara ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Atıyelerin yılda tek seferde ödendiği görülmektedir. Kabilelere göre Divan defterlerine kayıt geleneği Emevi hanedanlığının sonuna kadar devam ettirilmiştir (Duri, “divan”).

3. Divan Teşkilatının Alt Yapısı: İlk Müslümanlarda Okuma Yazma ve Kâtiplik

Divan teşkilatının kurulması ile birlikte, elde edilen arazilerin, toplanan gelirlerin, harcamalardan yararlananların ve ordunun kaydedilmesi, İslam devletinde bürokrasinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Divan teşkilatlanmasına giden yolda, muhtemelen alt yapı hazırды. Müslümanlar Divan teşkilatını kurduklarında, okuma yazma ve kayıt tutma konusunda fazla sorun yaşamadılar.

Hicret sonrası Medine’de Hz. Muhammed’in nüfus sayımı yaptırdığı, Hadis ve tarih kitaplarında kayıtlıdır. İslama girenleri kayda soktuğu, toplumlarla ve kabilelerle yaptığı anlaşmaları yazıya döktürdüğü, kabile reislerine ve komşu ülke yöneticilerine mektuplar yazdırdığı görülmektedir. Bazı hadislerde Cihad için gönüllü olan Sahabenin ismini kayıt ettirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca zekât, haraç, ganimetlerin toplanması, dağıtılması konusu, Hz. Muhammed zamanından beri belirli kurallara göre yürütülüyordu. Hazineye (Beytülmale) dair faaliyetler, basit düzeyde de olsa mevcuttu (Öner, 2019).

Halife Ömer döneminde, Divan teşkilatının kuruluşuna yönelik anlatılan, “elçinin dikkate alınması ve sahteciliğin önlenmesi” ile ilgili önerilere benzer bir önerinin, Hz. Muhammed’in mektupları ile ilgili olarak anlatılmaktadır. Belazuri’ye göre (1987: 675), Hz. Muhammed, “Rum melikine mektup yazmak istediğinde, kendisine ‘onlar, yalnızca mühürlenmiş mektupları okurlar’ denmiştir”. Hz. Muhammed’in mühür edindiği ve bu mührün daha sonraki Halifeler tarafından da kullanıldığı, Halife Osman zamanında kaybolduğu rivayet edilmektedir (El Belazuri, 1987: 676).¹⁷ Diğer

---

¹⁷ Halife Ömer döneminde söz konusu mührü taklit eden birisinin cezalandırıldığı görülmektedir (El Belazuri, 1987: 677).

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu taraftan Hz. Muhammed'in, çeşitli amaçlarla gönderdiği amillere¹⁸ yazılı belge verdiği görülmektedir (Yazıcı, 2018: 65).

Ayrıca yirmi üç yıl boyunca Kur'an'ın düzenli olarak kayda sokulduğu görülmektedir. İslam devletinin kurucu unsuru Kureyş'in, İslam öncesi dönemde uluslararası ticaret yaptığı ve önceleri Mekke'nin, sonraları Medine'nin nispeten kozmopolit bir şehir olduğu dikkate alınır, okuma yazma bilenlerin ve başka dilleri konuşanların olması olağandır.

Divanın kuruluşu ile ilgili tartışmalara bakıldığında ilk Müslümanların çevre ülkeler hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Hz. Muhammed, Medine'de yeşermeye başlayan İslam topluluğunun okuma yazma ihtiyacını gidermeye yönelik erken dönemden itibaren bazı girişimlerde bulunduğu, örneğin ilk savaş (Bedir) esrilerini, Müslümanlara okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakacağını söylediği; bazı kişileri, yabancı dil öğrenmeye teşvik ettiği görülmektedir (İbn Sad, Cilt 9; Terzi, 2017).²⁰

Reşit Halifelerin okuma yazma bildiği, bunlardan Hz. Osman ve Hz. Ali'nin aynı zamanda vahiy kâtipliği yaptığı bilinmektedir (İbnü'l Esir, Cilt 2, 1985: 287). Emevi Hanedanlığının kurucusu Muaviye de, vahiy kâtipliği yapmıştır. Kadınlardan da okuma yazma bilenlerin olduğu görülmektedir. Tarihçiler, erken dönemde, gayet iyi muhasebe bilen kâtiplerden bahseder (Taberi, Cilt 5, 1991: 854; İbnü'l Esir, Cilt 2, 1985: 287; el-A'zami, 2017).

---

¹⁸ Amil, İslam devletlerinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terimdir. Bkz. (Erkal, "Amil")

¹⁹ Belazuri'nin anlatımına göre Halife "Ömer, Divan defterlerini yazdırınca, Ebu Süfyan b. Harb ona şunları söyledi: 'Bu Divan Beni'l-Asfar'ın (Rumlar) divanı gibi mi? Eğer sen insanlara para tahsis edersen, onlar divana güvenirlere ve ticareti terkederler.' Bunun üzerine Ömer 'bundan başka çare yok; şüphe yok ki Müslümanların feyi çoğalmıştır' diye cevap verdi". (El Belazuri, 1987: 669).

²⁰ Dokuz yaşlarındaki Enes b. Malik, "Ümmü Süleym elimden tutup beni ona götürdü ve şöyle dedi: 'Ya Resulullah! Bu benim oğlumdur. O yazı yazmasını bilen bir çocuktur'" (İbn Sad, Cilt 9).

Halife Ömer döneminde kayıtlarla ilgili görevlendirilen kişileri, İbn Haldun (2004: 333, Kureyş kâtipleri olarak isimlendirir. Hatta Muhammed Hamidullah gibi bazı İslam bilginleri, Divan teşkilatının ortaya çıkışını Hz. Muhammed'in uygulamalarına kadar götürmektedir.²¹

Halife Ömer'in, okuma yazma bilmesi, bu konularda inisiyatif almasında etkili olmuş olabilir. Onun, Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi konusunda da cesurca hareket ettiği görülmektedir. Atadığı valileriyle çok sık yazıştığı görülmektedir. Bu anlamda Divan teşkilatının Halife Ömer döneminde inşa edilmesi tesadüf değildir. Onun dönemi, birçok yönüyle ilklerin yaşandığı dönemdir. Halife Ömer, Küfe, Basra, el-Cezire, Mısır'da Fustat ve Musul gibi şehirleri kurup Arapları oralara yerleştirmiştir. Küfe ve Basra'nın şehir planını kabilelere göre çizdirmiştir ve ona göre yerleştirmiştir. Şehirlere ilk yargıç tayin eden odur. İnsanları kabilelerine göre tasnif edip Divanlara yazdırmış ve onlara fey gelirlerinden atıyye yani yıllık gelir takdir ederek paylarını dağıtmıştır. Evraklara tarih düşme olayı da onun zamanında başlamıştır (İbn Sad, Cilt 3; El Belazuri, 1987: 498; (İbnü'l Esir, 1985).²²

Divan kayıtları sadece başkent Medine'de değil, Basra, Küfe, Vasıt, Dımaşk (Şam), Hımıs, Ürdün, Fustat-Mısır gibi idari merkezlerde de tutulmaktaydı. Bu bölgelerde Bizans ve Sasani devirlerindeki haraç divanları da eskisi gibi devam etti (Duri, "divan"; Fayda, 2018).

---

²¹ Buna göre Hz. Muhammed devrinde Müslümanlardan alınan vergiler (sadakat), düşmandan elde edilen meblağlardan (fey) ayrı olarak muhafaza edilirdi ve bu ayrı iki sınıf gelirin tahsis ve harcandığı gruplar ayrıydı. Sadakalar yetimlere, ihtiyarlara ve fukaraya tahsis olunurdu. Bir yetim yetişkin olması ve cihad yani askeri hizmet ile mükellef tutulmasını müteakip, kendisi feyden yararlananlar grubuna katılırdı. Şayet bu kimse cihada katılmak istemeyecek olursa kendisine devlet gelirinden ödeme yapılmaz ve hayatını kendi kendisine kazanması istenirdi (Hamidullah, Cilt 2, 2003: 1004)

²² Belazuri (1987: 498), Halife Ömer döneminde inşa edilen Basra şehrinde bahsederken yapılan cami, caminin yanında vali konağı, hapishane ve Divan bulunduğunu söyler.

4. Divan Teşkilatının Yaygınlaşması ve Farklılaşması

Erken dönemden itibaren Divan kayıt sisteminin yaygın olarak kullanıldığı,²³ özellikle askerlerin başlangıçtan itibaren düzenli olarak Ordu Divanlarına kaydedildiği, bu Divanın (Divanu'l-Cünd) erken dönemde sistemli hale geldiği görülmektedir. Divan kayıtlarında sadece askerlerin değil askerlerle birlikte ailelerinin kaydedildiği ve bu kayıtların saklandığı görülmektedir.²⁴ Ordu Divanının, zamanla askerlik hizmetlerinin daha profesyonel hale gelmesinde rolü olmalıdır (Barış, 2018). Özellikle arazi vergilerinin takdiri ve tahsili ilgili işler, ıkta olarak verilen yerlerin ve kişilere tahsis edilen gelirlerin Divan defterlerine kaydedilerek tescil edildiği anlaşılmaktadır (El Belazuri, 1987: 531; Duri, “divan”)²⁵.

---

²³ Ebu Yusuf, kendisine aktarılanlar üzerinden Halife Ömer'in emrinde, harplerde kullanılmak üzere dört bin eğitilmiş atın olduğunu, bir kişinin maaşında hafiflik olursa veya bu kişi muhtaç ise, ona bir at vererek “eğer sen bu atı, kötü bakman dolayısıyla telef edersen, kıymetini ödersin. Eğer harpte isabet alır veya isabet alman sebebiyle telef olursa o zaman bir şey lazım gelmez” dediğini, anlatır (Ebu Yusuf, 1973: 90).

²⁴ Belazuri (1987: 219), Halife Osman Döneminde, Şam Genel Valisi Muaviye öncülüğündeki savaşı anlatılırken, Hicri 33 (653/54) yılında Kıbrıs'a, hepsi Divan defterine kayıtlı askerlerden müteşekkil on iki bin kişinin gönderildiğini söyler. Yine Abbasi Devletinin kuruluş döneminden bahsederken “fethetti ve ortaya Divan defterlerine kayıtlı askerlerden muhafız yerleştirdi” ifadelerini kullanır. Belazuri'nin (1987: 503), Emevi valisi Yusuf b. Ömer es-Sakafi (ö.744/127) tarafından Arap askerleri Divanına (Ordu Divanı) tayin edilen bir kişiden aktardığına göre, söz konusu kişi, Ubeydullah, Ziyad'ın (ö.686/67) valiliği sırasında, Basralı savaşçıların kaç kişi olduklarını öğrenmek üzere defterlere baktığını, onların seksen bin kişi olduklarını, çoluk ve çocuklarının da yüz bin kişi olduklarını gördüğünü söyler. Söz konusu kişiye göre, Küfeli savaşçıları ise altmış bin, çoluk ve çocuklarının da seksen bin kişi olduğunu tespit ettiğini söyler.

²⁵ İbn Sa'd'ın (Cilt 8), bir kişinin (Eban b. Salih b. Umeyr) ağzından aktarıldığına göre, “babam [Halife] Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna girdi. [Halife] Ömer ona, ‘herhangi bir divanda kayıtlı mısın?’ diye sordu. Babam dedi ki, ‘senin dışındaki birisiyle kayıtlı olmaktan hoşlanmıyorum. Ancak seninle beraber kayıtlı olursam

Halife Muaviye dönemi (661-680), idari kurumların gelişmesine uygun bir ortam sağlamıştır. Halife Muaviye ile sağlanan istikrar ve birlik var olan Divanların gelişmesine ve kurumsallaşmasına ve de yeni Divanların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Divanü'r-Resail, Divanü'l-Hatem ve Divanü'l-

Berid gibi Divanların, Halife Muaviye döneminde kurulduğu düşünülmektedir. Bu dönemde başkentin Dimaşk'a taşınmasıyla birlikte, ana Divan (ed-Divan), ister istemez Dimaşk'taki Divan oldu (Duri, "divan"). Halife Muaviye, birliği sağlama ve taşra üzerindeki otoritesini sürdürme konusunda Divanlardan yararlandı. Divanü'l-Hatem'de, mektupların ve dokümanların orjinalleri kontrol edilip mühürlenerek gönderilirken, bir kopyası çıkartılıp saklandığı, Halife'nin yazışmaları yakından takip ettiği, (Duri, "divan") yönünde bilgiler mevcuttur.

Emeviler döneminde idarenin (Divanların) güçlendiği, nispeten karmaşıklaştığı, kurumsallaştığı ve yeni idari kurumların (Divanların) ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemdeki başlıca Divanlar şunlardır:

Divanü'l-Haraç: Haraç, bölge dillerinde benzer anlamda kullanılmaktadır.²⁶ Başlangıçta tebaanın mal varlığından alınan vergi anlamında kullanılırken zamanla toprak vergisi ile sınırlandırılmıştır (Kallek, "haraç"). Maverdi'ye göre (1976), haraç, arazinin mülkiyeti üzerine konulan vergidir. Haraç topraklarına ait vergileri, Divanü'l-Haraç yürütmekteydi. Emeviler döneminde başkent Şam'daki (Dimaşk) Haraç Divanı, zamanla ana Divan haline gelmiştir. Divanü'l-Haraç, Abbasiler döneminde vezirler tarafından yönetilmeye başlandı (İbn Haldun, 2004: 333). Bu dönemde, vergi gelirlerini düzen koymak amacıyla eyaletlerde de Divanü'l-Haraç kurulmuştur.

---

kabul ederim.' . . . [Halife Ömer], 'maaş takdir ederek divan kaydettirdi'. Yine birisi (Şüreyh), "ben Allah'ın İslam ile şereflendirdiği insanlardanım ve Kinde divanına kayıtlıyım" dedi.

²⁶ Haraç kelimesi, Kur'an ve Hadiste benzer anlamda kullanılmıştır. Bir şeyin karşılığı, ücreti, vergisi vs.

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

Divanü'l-Cünd: Ordu kayıtlarının tutulduğu ve askeri işlerin yürütüldüğü Divandır. Halife Ömer döneminde ilk kurulan Divan'a Ordu Divanı da denilmekteydi (İbn Haldun, 2004: 333; Şibli, 2015). Abdulaziz Duri'ye göre, Divanü'l-Cünd, belirli aralıklarla kabile esasına göre Arapların kayıtlarını tutmak için nüfus sayımlarını sürdürmüştür (Duri, "divan")²⁷. Halife Ömer döneminde kurulan bu Divan, düzenli orduya geçişte katkı yapmış olmalıdır (Şibli, 2015; Çil, 2013).

Divanü'r-Resail: Resmi yazışmaların yürütüldüğü Divanü'r Resail, Halife Abdülmelik döneminde (685-705) kurulduğu ileri sürülse de, Halife Muaviye döneminde ortaya çıktığı yönündeki görüşler daha kuvvetlidir. Muhtemelen Abdülmelik döneminde yeniden yapılandırılmış olmalıdır. Bu Divana, daha sonraları Divanü'l-Muketabat da denilmiştir. Ağırlıklı olarak merkezi hükümet ile taşra arasındaki yazışmaları yürütmekteydi. Buna başka ülkelerle yapılan görüşmeler ve yazışmalar da dahildi. Halifenin halka ve bazı kişilere yönelik hitapları da bu birim tarafından yürütülmekteydi. Abbasilerin son döneminde, başındaki kişi önemli hale gelmiş ve Divanü'l-inşa olarak anılmıştır. Özellikle Divanü'r-Resail, bürokrasi dilinin gelişmesine önemli katkı yapmıştır. Profesyonel bürokratların yetiştiği birim haline gelmiştir (Olgun, 2006: 15)²⁸.

Divanü'l-Hatem: Üst düzey yazışmaları, özellikle Halifenin yazışmalarının yürütüldüğü birim olarak faaliyet göstermekteydi. Erken dönemden itibaren, hatta Hz. Muhammed döneminden itibaren, mektuplara resmi hüviyet kazandırıldığı bir gerçektir. Muhtemelen Divanü'l-Resail içinde bir birim olarak faaliyet yürütmekteydi. Öneme binaen zamanla daha

---

²⁷ Mısır Divanı, Hicri birinci yüzyılda, Miladi yedinci yüzyılda, üç nüfus sayımını gerçekleştirdi. Üçüncüsü 95'te (713-14) Kurre b. Şerik tarafından yapıldı (Duri, "Divan").

²⁸ Halife Hişam b. Abdülmelik, Divanü'r-Resail başkanı Ebu'l-Ala Salim b. Abdurrahman'dan, Aristo'nun, Büyük İskender'e yazdığı hükümdarın yapması gerekenlerle ilgili risalesini ve siyaset konusundaki Sırru'l-Esrar adlı risalesini Arapça'ya çevirmiştir (Yüksel, 2019: 775). Bu eserler ilgili bkz. (Kavas, 2018).

müstakil hale gelmiş olmalıdır. Başka Divandaki, yazışmaların, bu Divan tarafından kontrol edildiği görülmektedir (Duri, “divan”).

Divanü't-Tıraz: Sancaklar, bayraklar, resmi elbiseler ve bazı eşyanın üretimi ve takibinden sorumluydu. İran ve Bizans'tan esinlenerek, hükümlerlik alımetleri, sembol ve yazılar kumaşlar üzerine sırma şeklinde işleniyordu. Üst düzey kişilerin giydiği elbiselere yazı ve alımetlerin işlendiği görülmektedir (İbn Haldun, 2004: 365; Duri, “Divan”).²⁹ Emevilerden itibaren önemli işlerden birisi olarak kabul edilmiş ve hâkimiyetin önemli göstergesi haline gelmiştir³⁰.

Divanü'l-Berid: Haberleşme, istihbarat, resmi posta işlerinin yürütüldüğü Divanü'l-Berid, merkezin, çok geniş bir alana yayılan taşra üzerindeki etkinliğini sağlamada önemli kurumlardan birisi olarak işlev görmektedir. Hz. Muhammed döneminden itibaren habercilerin kullanıldığı, Halife Ömer'in özel ulaklarla emirlerini gönderdiği görülmektedir. Halife Muaviye ile birlikte istihbarat işlevi de üstlenmiş olmalıdır. Muaviye, muhtemelen bu konuda oldukça gelişmiş Bizans haberleşme teşkilatından etkilenmiş olmalıdır. Ayrıca merkezi hükümete yönelik isyanlar da bu teşkilatın güçlenmesine katkı yapmış olmalıdır. Halife Hişam (724-743) zamanında yeniden düzenlenmiş ve daha fazla önem gösterilmiştir (Harakat, “berid”; Yılmaz, 2008).

Başkenttekine benzer şekilde, vergi, asker ve yazışmaların yürütüldüğü divanlar taşrada da kurulduğu görülmektedir. Divanü'l-Haraç, Divanü'l-Cünd, Divanü'r-Resail gibi divanlar her bölgede vardı (Duri, “divan”).

5. Divan Dilinin Tekleştirilmesi

Halife Ömer döneminden itibaren merkezi Ordu Divanının (Divanü'l-Cünd) yanı sıra, taşradaki Ordu Divanlarının da Arapça tutulmuş olması

---

²⁹ Duri'ye göre (“divan”), Divan kâtibinin adı elbiseler üzerine yazılmaktaydı.

³⁰ Hakimiyetin önemli göstergelerinden birisi hutbeydi. Hutbelerde hükümdarın adı anılırdı. Zamanla tırazlar da benzer bir işlev görmüştür. Hükümdarın egemenliğini tanımayan valiler, kumandanlar, Halifenin adını hutbede anmıyor ve tırazdan çıkarıyorlardı (Bozkurt, “tıraz”).

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

muhtemeldir. Fakat vergi ve haraçlarla ilgili Divanların (Divanü'l-Haraç), Müslümanların egemenliğinden sonra da bir süre daha, önceki dillerde tutulmaya devam ettiği görülmektedir. Divan kayıtları, Irak ve Horasan bölgesinde Farsça (Pehlevice), Suriye bölgesinde Grekçe (Yunanca), Mısır'da Kıptice ve Grekçe olarak, bu işi bu daha önce yürüten zimmiler tarafından yürütülmeye devam edildi (İbn Haldun, 2004: 333; Duri, "divan"). Başlangıçta Emeviler, Divan kayıtları için doğu tarafında Mecusilerden, diğer yerlerde de ağırlıklı olarak Hristiyanlardan yararlandılar. Bu dönemde Divanların başında bulunan kâtiplerin (bürokratların) çoğu zimmi kökenliydi. Muaviye Şam'daki Gayrimüslim kâtiplerden, tabiplerden kamu hizmetlerinin yürütülmesi konusunda yararlandı. Bazı aileler, İslam öncesi dönemdeki konumlarını sürdürdüler.

Örneğin Sercun ailesi, başkent Şam'da önemli görevler üstlendi. Sercun b. Mansur ve oğlu Emevi halifelerinden Muaviye, Yezid, II. Muaviye, Mervan b. Abdülmelik dönemlerinde Divan Başkâtibi olarak görev yaptı. Yine Zedan Ferruh, Irak'ta Ziyad b. Ebih'in, Stefanos da Horasan'da Abdurrahman b. Ziyad'ın kâtipliğini yapıyordu. Filistin halkından İbn Batriki, Halife Süleyman b. Abdülmelik'in (715-717) kâtibiydi. Halife Süleyman, ondan devletin yapılandırılmasını istedi. Ayrıca Hişam b. Abdülmelik'in kâtiplerinden Tazri b. Astin Hristiyan'dı, Hımıs'da Divan'da görevlendirildi. Horasan'da kâtiplerin çoğu Mecusi idi. Mısır'da, önceki yönetimden (Bizans) kalan memurlar vardı. Menace, Shenouti, Philoxenus yönetici olarak tayin edilmişlerdi. Athanausius, İskenderiye Divanlarının başkâtipliğine kadar yükseldi; Abdulaziz b. Mervan'ın Haraç Divanında müteveli oldu. Amr b. As, vergi tahsili konusunda Kıptilerden yararlandı (Hammaş, 1997:182-186; Suçin, 2009).

Bu durumun, Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan (685-705) dönemine kadar devam ettiği görülmektedir. Onun döneminde kadar Divan kayıtlarında eski uygulamalar geçerli sayıldı (Maverdi, 1976: 229; Duri, "divan").³¹ Hatta mahalli mühür ve tarihlere de sık sık rastlanmaktaydı.

---

³¹ Tarihçilere göre, Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan, Divanlarda, tıraz (Hükümdar ve devlet adamlarının unvanlarının ve lakaplarının işlenmesi) ve

Zamanla Divanlar Arapça tutulmaya başlandı ve yerel takvimler, Müslümanların kullandığı Kameri takvime göre düzenlendi. Mahalli dilde tutulmuş olan Divanlar da aşama aşama Arapçaya çevrildi. Resmi dil olarak kabul edilmeden önce ara sıra kullanılan Arapça yaygınlaştırıldı (Duri, “divan”). Tarihçiler, Irak bölgesi ve Şam bölgesi Divan kayıtlarının Arapça tutulmaya ve mevcut kayıtların Arapçaya aktarılmasıyla ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler aktarır.

Divan kayıtlarının Arapçalaştırılması ile ilgili politikalar, ilk önce Sevad-Irak bölgesinde başlamıştır. Maverdi’ye göre (1976: 229), daha önce Fars krallığının bir eyaleti olan Irak bölgesi Divanı, Fars İmparatorluğunun kurallarını uyguluyordu. Dolayısıyla Sevad ve diğer Irak bölgelerinin Haraç defterleri (Divanı) Farsça kaydediliyordu. Irak bölgesi Divanlarının Farsçadan Arapçaya geçişinde ise bu bölgenin genel valisi olan Haccac öncülük etmiştir (El Belazuri, 1987: 430; Maverdi, 1994). Hicri 78’de (697) Haccac Irak Divanlarında Arapça kullanılmasını emretmiştir (Duri, “divan”). Haccac’ın başkâtibi Salih b. Abdurrahman bu görevi üstlenmiştir. Salih b. Abdurrahman’ın, Divan kayıtlarını hem Arapça hem de Farsça tuttuğu yönünde rivayetler mevcuttur. Başkâtip Zadan’ın, Abdurrahman b. Eş’as ile yapılan savaşta öldürülmesi üzerine başkâtiplik görevini üstlenen Salih b. Abdurrahman, Divan kayıtlarının Farsçadan Arapçaya aktarılması işiyle görevlendirilmiştir (İbn Haldun, 2004: 333).

Divan defterlerinin Arapçaya aktarılması ile ilgili kâtipler arasındaki diyaloglar, bu konudaki endişeleri ve direnci yansıtmaktadır. Belazuri’nin aktardığına göre (1987: 431), öldürülen başkâtip Zadan Ferruh’un oğlu Merdanşah, babasının yerine geçen yeni başkâtip Salih b. Abdurrahman’a “Dehuvayh, Şeşuvayh gibi kesirli hesapları, peki nasıl yapacaksın” diye sorduğunda başkâtip Salih de “ondabir, yirmidebir şeklinde yazarım” diye cevap verir. Bunun üzerine “veyd’i, yani küsurlü rakamları nasıl yapacaksın” diye sorunca, başkâtip Salih, “küsür ve ziyade” şeklinde cevap verir. Bu konuşmalar üzerine Merdanşah’ın “Allah senin dünyadaki kökünü kessin; tıpkı senin Farsçanın kökünü kestiğin gibi” dediği; Ayrıca başkâtip Salih b.

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

Abdurrahman'a, Divan defterlerini değiştiremeyeceğini bildirmesi ve bu işten vazgeçmesi için yüz bin dirhem rüşvet teklif edildiği ama teklifi reddederek Divan defterlerini Arapçaya çevirdiği rivayet edilir. Haccac, başkâtip Salih b. Abdurrahman'a bu iş için belirli bir süre tanır ve sonunda Salih b. Abdurrahman, Divan defterlerini Arapçaya çevirir (El Belazuri, 1987: 431-432). Halife Abdülmelik'in başkâtibi Sercun, Rum kâtiplere "geçiminiz için artık bu meslekten başka bir şey arayınız; Allah bu işi sizden aldı" dediği aktarılır (El Belazuri, 1987: 277; İbn Haldun, 2004: 333).

Başkent Şam Divanın Arapçaya çevrilmesi talimatını Halife Abdülmelik b. Mervan vermiştir. İslamiyetten önce Şam Divanı, Roma İmparatorluğuna bağlıydı ve Roma kurallarını tatbik ediyordu. Halife Abdülmelik b. Mervan döneminde kadar Rumca kaydedilmeye devam edilmiştir. Abdülmelik b. Mervan, Ürdün valisi Süleyman b. Said'e, Şam Divanının Arapçaya çevrilmesini emretmiş, Süleyman b. Said, bu işi bir yıl içinde tamamlamıştır (İbn Haldun, 2004: 333; El Belazuri, 1987: 277; Maverdi, 1976). Aktarılanlara göre, Hicri 81 yılında Şam Divanı Arap kâtiplerinin eline geçerek, kayıtlar Arapça olarak tutulmaya başlanmıştır. Hicri 87'de (706), Halife Velid b. Abdülmelik döneminde (705-715) Mısır Divanının Arapçaya çevrilmesi takip etmiştir. En son, Hicri 124'te (741-2), Hişam b. Abdülmelik döneminde (724-743), Irak valisi Yusuf İbn Ömer el-Takafi'nin emriyle, İshak İbn Tulay el-Naşali tarafından Horasan Divanları Arapçalaştırılmıştır (Maverdi, 1994: 229; Duri, 1991: 144; Duri, "divan"). Bu dönemde Divan kayıt sisteminde standartlaşmanın da başladığı görülmektedir. Defter tutma, takvim kullanma, mühür kullanımı konusunda tek tip uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca Hicri 81 yılında Abdülmelik b. Mervan, yazının değiştirilmesi talimatını vermiştir (El Belazuri, 1987: 277). Fakat bu geçiş birden değil kademeli bir şekilde olmuştur.

Divan kayıtlarının Arapça olarak tutulmaya başlanması, aynı zamanda devletin kurumsallaşmasının bir gereği ve aynı zamanda bir sonucuydu. Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan dönemi, devletin iyice büyüdüğü ve güçlendiği dönemdir. Döneminde Divan teşkilatının kuruluşunun üzerinden yarım asır geçmişti ve Müslümanlar bu işlerden daha fazla anlamaya başlamış olmalıydı. Elli yıllık dönemde Araplardan ve onların himayesinde olanlardan, kayıt ve hesap işlerinden iyi anlayan kimseler yetiştirdi

(İbn Haldun, 2004: 333). Abdülmelik b. Mervan'ın (646-705/26-86), iyi bir eğitim aldığı, Halife Muaviye tarafından genç yaşta (on altı) Medine Divan başkanlığına görevlendirildiği dikkate alınır, Halife olunca Divanların Arapçalaştırılması konusunda çaba göstermesi sürpriz değildir. İdarenin yeniden yapılandırılması konusunda daha önce başlayan süreci tamamlaya çalışan ve bu konuda önemli başarılar elde eden Halife Hişam b. Abdülmelik (724-743), Divan defterlerini yeniden düzenlemiş daha sistematik hale getirilmiştir (Duri, 1991: 144).³² Savaşlar, iç çatışmaları, kayıt defterlerinin yapısı ve diğer etkenler, Divan kayıtlarının zamanla kaybolmasına yol açmıştır. Ebu Yusuf (1973: 104), Haccac b. Yusuf'un (Ö.714/95) valiliği döneminde, Cemacim ayaklanmasında insanların Divan defterlerini yaktığını, asıllarının kaybolduğunu ve bu nedenle artık onlar hakkında bir şey bilmediklerini söyleyerek bu durumu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Özellikle modern dönemde İslam devleti ve idaresi üzerine yapılan çalışmalarda, birçok kurumu Hz. Muhammed'e kadar götürme anlayışı oldukça yaygındır. Birçok Müslüman yazar, Hz. Muhammed'i bir devlet başkanı olarak tanımlar ve kurduğu devletin niteliklerini ayrıntılı olarak açıklar³³. Hz. Muhammed ve ileri gelen Sahabelerin, çevrelerindeki büyük devletlerin (Sasani, Bizans, Habeş) idari işleyişinden haberdar olmadıklarını söylemek oldukça zordur. Çevresindeki devletler hakkında bilgi sahibi olduğu ve bu konuda kendisine önerilerde bulunulduğu halde, Hz. Muhammed'in, devlet kurma ve idari teşkilatlar oluşturma konusunda isteksiz olduğu ve çaba sarfetmediği ortadadır. Bu konudaki bazı çabalara rağmen, bir devlet başkanı gibi davranmadı. Bu, Hz. Muhammed'in bazı eylemlerinin, devlet başkanlarının yetkileriyle benzerlik göstermediği anlamına gelmemektedir.

---

³² Halife Hişam dönemindeki yeniden yapılanmalar, Abbasi devletine katkı yapmıştır. Abbasi devletinin kurumsallaşmasını sağlayan ikinci Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un, Hişam'dan etkilendiği rivayet edilir. Abbasi idaresini Emeviler'in son devrinin gelişmiş hali olarak gören Levis'e göre, Abbasi halifesi Mansur'un devleti teşkilatlandırmakta Emevi halifesi Hişam'a olan borcunu açıkça ifade etmiştir (Lewis, 1979: 101).

³³ Bu konuda Muhammed Hamidullah'ın (2003 ve 2007) çalışmalarına bakılabilir.

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

Önce Medine halkına daha sonra da Arap Yarımadasındaki halka liderlik yaptığı ve onlardan zekât ve haraç aldığı bir gerçektir. Fakat bunları, bir kurum inşa ederek yapmadı.

Birçok kurum gibi Divan teşkilatını Hz. Muhammed dönemine kadar götürülenler olsa da, Müslümanların Divan idaresi ile tanışması Halife Ömer dönemine rastlar.³⁴ Onun dönemindeki gelişmeler idari teşkilatları, bürokratik kurumları zorunlu kılmıştır. Halife Ömer'in cesur davranışları da, işleri kolaylaştırmış olmalıdır. Bu anlamda Halife Ömer, İslam devletinin ve idari kurumların kurucusu sayılır. Onun zamanında inşa edilen Divan teşkilatı, Halife Muaviye ile yaygınlaştırılmış ve Abdülmelik b. Mervan ile geliştirilmiş, Hişam b. Abdülmelik ile yeniden yapılandırılmıştır.³⁵

Ulusal birliği sağlamaya yönelik çabalar, merkezi idareyi güçlendirmeye yönelik girişimler ve genişleyen taşrayı daha iyi kontrol altında tutma gayreti, Divan teşkilatını önemli hale getirmiştir. Daha önce tek bir Divan teşkilatı tarafından yürütülen hizmetler, zamanla başka Divan teşkilatı tarafından yürütülmeye başlanmıştır. İdari bütünlüğü sağlama kaygısı, Divan kayıtlarının Arapçalaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Başlangıçta başka dillerde tutulmasına müsaade edilen kayıtlar, zamanla Arapça tutulmaya başlanmıştır. Daha önce ağırlıklı olarak zimmiler tarafından yürütülen Divan işleri, Arapça diline vakıf olanlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Arapça dilini öğrenen Mevali, bürokraside görev almaya devam etmiştir.

Bu yönüyle Divan teşkilatının kurulması, İslam devletinin idari teşkilatının kurulması anlamına gelmektedir. İslam devletinin kayıt işleri Divan teşkilatı tarafından yürütülmüş, vergiler Divan teşkilatı tarafından

---

³⁴ “Divan teşkilatının ilk tesisi çoğunluğa göre Hz. Ömer döneminde başlatılır. Hâlbuki kanaatimizce Hz. Muhammed (s.a.v) devrinden itibaren divan sistemi var idi” (Şimşir, 2005: 265).

³⁵ Emevi Halifelerinden üç büyük yöneticisi olarak kabul edilen Muaviye, Abdülmelik ve Hişam (Terzi, 1997: 41), ortalama yirmişer yıl iktidarda kalmış olup idarenin gelişmesine önemli katkı yapmışlardır.

toplanmış, askerlerin takibi Divan teşkilatı tarafından yapılmış ve bürokratlar Divan teşkilatında yetişmiştir. Divan kayıtları, müelliflere ve tarihçilere kaynaklık etmiş, hatta buradaki kayıt sistematigi bazı müelliflerin eserlerinin sistematigine yansımıştır.³⁶ Divan teşkilatı, devletin merkezileşmesine, üniterleşmesine, bürokratik yazı dilinin oluşmasına önemli katkı yapmıştır.

Divan kurumlarıyla birlikte İslam devleti, kurumsallaşarak daha merkezi ve daha bürokratik bir imparatorluğa dönüşmüştür. İslam devleti, geniş bir coğrafyayı, devasa gelirleri ve giderleri, düzenli ve büyük bir orduyu Divan teşkilatı aracılığı ile yönetmiştir. Bu konuda birçok çalışma olsa da yeterli değildir. Daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

BARIŞ, Mustafa Necati, “Hz. Ömer’in Yönetim Anlayışı”, Diyanet İlmî Dergisi, Cilt 54, 2018, ss.121-148.

BOZKURT, Nebi, “Tiraz”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tiraz>.

ÇETİN, Osman, “Hürmüzan-ı Farisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurmuzan-i-farisi>.

ÇİL, Halit, “İslam Tarihinde İlk Düzenli Ordunun Kuruluşu”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2013, ss. 78-108.

DAHLAN, Malik R., The Hijaz: The First Islamic State, Oxford University Press, New York.

DURİ, Abdulaziz, “Divan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan--devlet#1>

DURİ, Abdulaziz, İlk Dönem İslam Tarihi, Çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

EBU YUSUF, Kitabü'l-Haraç, Çev. Ali Özek, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1973.

---

³⁶ Halife Ömer dönemindeki kayıt sistematigi Ensab ve Tabakat eserlerinin sistematigine etki etmiş ve bazı müellifler eserlerini Divan teşkilatının sıralamasına göre yazmıştır (İğdi, 2018: 128). Sahabe ile ilgili bazı bilgiler de Divanlar aracılığı ile sonraki dönemlere aktarılmıştır (Yazıcı, 2015).

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

EL BELAZURİ, Fütühu'l Büldan, Çev. Mustafa Fayda, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1987.

EL-A'ZAMİ, M. Mustafa, Hz. Peygamber'in Kâtipleri, Çev. Durak Pasmaz, İnkilap Yayınları, İstanbul, 2017.

EL-CABİRİ, Muhammed Abid, Arap-İslam Siyasal Aklı, 2. Baskı, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

ERKAL, Mehmet, "Amil", <https://islamansiklopedisi.org.tr/amil>.

FAYDA, Mustafa, "Ata", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ata--atiyye>.

FAYDA, Mustafa, "Fey", <https://islamansiklopedisi.org.tr/fey>.

FAYDA, Mustafa, "İktisadi Durum", İslam Tarihi ve Medeniyeti: Raşid Halifeler Dönemi, Cilt 2, Edit. Mehmet Önal ve Ali Kapar, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018.

FAYDA, Mustafa, Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, 4. baskı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019.

HAMİDULLAH, Muhammed, İslam Peygamberi, Cilt 2, Çev. Salih Tuğ, Yeni şafak Yayınları, Ankara, 2003.

HAMİDULLAH, Muhammed, İslam'da Devlet İdaresi, Çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yayınları, Ankara, 2007, ss.175-190.

HAMMAŞ, Necdet, "Emevileri Döneminde Mavali ve Zimmilerin İdaredeki Rolü", Çev. İrfan Aycan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37, Ankara, 1997.

HARAKAT, İbrahim, "berid", <https://islamansiklopedisi.org.tr/berid>.

<http://www.lugatim.com/s/divan>.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Divan>.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-abdulmelik>.

<https://www.britannica.com/topic/divan-Islamic-government-unit>

İBN HALDUN, Mukaddime, Cilt 1, Çev. Halil Kendir, Yenişafak Yayınları, Ankara, 2004.

İBN SA'D, Kitabü't Tabakati'l Kebir: Basranlılar, Bağdatlılar, Şamlılar, Mısırlılar ve Diğerleri, Cilt 9, Çev. Heyet, Siyer Yayınları, İstanbul.

İBN SA'D, Kitabü't Tabakati'l Kebir: Mekke, Taif Yemen, Yemame, Bahreyn ve Küfe Ashabı, Tabiin ve Tebeu't Tabiin, Cilt 8, Çev. Heyet, Siyer Yayınları, İstanbul.

İBN SA'D, Kitabü't Tabakati'l Kebir: Muhacir ve Ensar'dan Bedir'e Katılanlar, Cilt 3, Çev. Heyet, Siyer Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR, El Kamil Fi't Tarih, Cilt 2, Çev. Beşir Eryarson, Bahar Yayınları, İstanbul, 1985.

İĞDİ, Ahmet, "İslam Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi", Din ve Bilim, 1(2), ss. 128-137.

KALLEK, Cengiz, "Haraç", <https://islamansiklopedisi.org.tr/harac>.

KAVAS, İsmail, "Sırru'l Esrar'ın Kökenine Dair Bazı Sorunlar", Journal of History Studies, V. 10, 3, 2018, ss. 121-130.

LEWİS, Bernard, Tarihte Araplar, Çev. H.Dursun Yıldız, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.

MAVERDİ, Ebu'l Hasan Habib, el-Ahkamü's Sultaniye, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.

OLGUN, Sibel, Birinci Abbasi Döneminde Kitabet, Yüksek Lisans Tezi, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

ÖNER, Abdulkerim, Dört Halife Dönemi'nde Beytülmal, Siyer Yayınları, İstanbul, 2019.

SABUNCU, Ömer, "Hz. Ömer Dönemi Kurumsallaşma Faaliyetleri", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 23, Sayı 39, Haziran 2018, ss. 135-154.

SHAFRİTZ, Jay M. (Ed.), International Encyclopedia of Public Policy and Administration, V.2, Routledge, New York, 2018.

İslam Devletinde İdare Teşkilatının Ortaya Çıkışı: Divanın Teşkilatının Kuruluşu

SUÇİN, Muhammed. H. “Arapça Çeviri Geleneği: Altın Dönem”, *Journal of Turkish Studies*, 33 (2), 2009, ss. 111-138.

SÜMER, Faruk, “dihkan”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dihkan>.

ŞİBLİ, Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, Çev. Talip Yaşar Alp, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2015.

ŞİMŞİR, Mehmet, *Raşid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teşkilatı*, İstem, Yıl 3, Sayı 6, 2005, ss. 265 – 280.

TABERİ, Ebu Cafer b. Cerir, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Cilt 5, Çev. Zakir Kadiri Ugan ve Ahmet Tamir, MEB Yayınları, Ankara, 1991.

TERZİ, Mustafa Zeki, “Emevilerde Kara Ordusu Teşkilatı”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, 1997, ss. 41-88.

TERZİ, Mustafa Zeki, “Hz. Muhammed Döneminde Sünnetin Yazılması”, *İslam Tarihi*, <http://www.islamtarihi.info/2017/02/hz-peygamber-doneminde-sunnetin-yazlmas.html>.

YAZICI, Mahmut, “Hz. Ömer’in Oluşturduğu Divanların Sahabilerle İlgili Bilgilerin Tespitine Etkisi, Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, ss. 30-56.

YAZICI, Şehba, “Hz. Peygamber Döneminde Amillik”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Bahar 2018, ss. 50-118.

YAZICI, Tahsin, “Mezrûban”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merzuban>.

YILMAZ, Metin, “Emevi ve Abbasi Döneminde İç İstihbarat”, *İSTEM*, Yıl 6, Sayı 12, 2008, ss. 175-193.

YÜKSEL, Mücahit, “Emeviler Dönemindeki Tarih Çalışmalarına Genel Bir Bakış ve Dönemin Siyasi Olaylarının Tarih Çalışmalarına Etkisiyle İlgili Bazı Tespitler”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2019, ss. 772-792.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KOBİ'LERİN ELEKTRONİK TİCARETE UYUMU¹

Ahmet Eray YILMAZ²

Abdunnur YILDIZ³

Geliş Tarihi: 21/04/2020

Kabul Tarihi: 14/05/2020

ÖZET

Bilgi toplumunun geleceğimizi şekillendirdiği günümüzde, teknolojik gelişmelerin etkisiyle ekonomimiz de dönüşmektedir. Bu kapsamda Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'in (KOBİ) her türlü gelişmeye ayak uydurması zorunludur. Türkiye gibi gelişen ekonomilerin en önemli sorunu sürdürülebilir ekonomik büyümedir. Büyümenin sürdürülebilir olmasının en önemli şartı ise gelişen teknolojilere hızla uyum sağlamaktır. Özellikle son yıllarda internetin hızla yaygınlaşması, elektronik ticareti, ticari işlemlerin yürütülmesinde yeni ve çok etkin bir araç haline getirmiştir. Elektronik ticaret dünyadaki ekonomik sistemin serbestleşmesi ile birlikte son otuz yılda yaşanan ve bilgi iletişimini kolaylaştıran teknolojik gelişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu teknolojik gelişmeler sayesinde küresel pazarlara açılmak daha kolay hale gelmiştir. Bu çalışmada KOBİ'lerin, e-ticaret ile birlikte artan rekabet gücü konusu incelenmiş ve teknolojiye hızlı bir şekilde adapte olan KOBİ'lerin hem rekabet gücünün arttığı hem de ticari hayattaki varlığının devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, E-Ticaret, Pazarlama, İnternet

---

¹ Bu çalışma Doç.Dr. Abdunnur YILDIZ danışmanlığında yapılan Ahmet Eray YILMAZ'ın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Fırat Üniversitesi, SBE, Girişimcilik ABD, Yüksek Lisans Mezunu, ahmeteray2323@gmail.com.

³ Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, abduunnur@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6068-3363

Adaptation Of Smes To Electronic Trade In The Globalization Process

ABSTRACT

Today, in which information society shapes our future, our economy is transforming with the effect of technological developments. In this context, adapt to all kinds of development of SMEs that have an important place in Turkey's economy is mandatory. The most important problem of emerging economies such as Turkey, sustainable economic growth. The most important condition for sustainability of growth is to adapt rapidly to developing technologies. The rapid expansion of the Internet, especially in recent years, has made electronic commerce a new and very effective tool in the conduct of commercial transactions. With the liberalization of the economic system in the world, electronic commerce has emerged as a product of technological developments in the last thirty years that facilitate information communication. Thanks to these technological developments, it has become easier to open up to global markets. In this study, the increasing competitiveness of SMEs along with e-commerce has been examined and it has been concluded that SMEs, which are rapidly adapting to technology, have increased both their competitiveness and their existence in commercial life.

Keywords: SME, E-Commerce, Marketing, Internet

GİRİŞ

Günümüz ekonomisinde küreselleşmenin etkilerini hemen her sektörde hissetmek mümkündür. Ayrıca tüketim çılgınlığı, sürekli yenilik arayışı ve çabuk tüketilen metaların artışı en sonunda arz yönlü kaymaların oluşmasına ve çeşitli ürünlerin en kısa sürede maksimum faydaya ve düşük iş gücü ile piyasa sunulması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Piyasa dinamiklerine en çabuk uyum sağlayan bölgesel ve küresel bakımdan gelişmelere çabuk ayak uydurabilen Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ), ülkeler açısından büyük önem arz etmekte ve yatırımları sürekli desteklenmektedir

KOBİ'ler, Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de faaliyette bulunan firmaların %99'unu oluşturmaktadır. Ayrıca KOBİ'ler, AB'de ve Türkiye'de istihdamın üçte ikisini oluşturmaktadır. Ekonomik gelişmelerin sürekliliği açısından KOBİ'ler, esnek ve dinamik yapıları ile piyasalarda rekabetçi koşulların oluşmasına ve eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olmaktadır. Bu rolleri ile KOBİ'ler, ekonomik ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmişlerdir (Koç, 2007:1).

Küreselleşme süreci ile birlikte teknolojik değişimlerin sonucu olarak, üretim hızı ve ürün kalitesi artmaktadır. Teknolojik gelişmelerin başında internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte yeni bir sektör olarak ortaya çıkan elektronik ticaretten (e-ticaret) bahsedilebilir. E-ticaret, belge-doküman olmadan üretici ile tüketicinin internet ortamında buluşması ve ihtiyaçların giderilmesine yönelik mal ve hizmet sunma platformudur. KOBİ'lerin yeni eğilim olarak e-ticaret sitelerini kullanması son zamanlarda rekabetçi piyasalarda daha etkin rol almalarını sağlamaktadır. İnternetin kullanımı ile birlikte azalan kırtasiye masrafları ve hiyerarşik yapı ile birlikte maliyetler azalmakta ve tüketicilere uygun hizmet sunulmaktadır. Değişen piyasa şartları ile birlikte işletmelerin pazardaki stratejileri değişmiştir. İşletmeler özellikle yurt içi ve yurt dışı pazarlara açılma konusunda stratejilerini yeniden düzenleme durumunda kalmışlardır (Uslu ve Uygun, 2002:1).

KOBİ'lerin yeni pazar arayışlarına ve potansiyel tüketicilere ulaşmasına katkı sağlayan e-ticaret, aynı zamanda girişimci ruhu tetiklemektedir. Sadece ekonomik hayatta değil aynı zamanda sosyal-kültürel alanda da etkileri olan e-ticarete, her yaşta ve her eğitim düzeyindeki kişilerin

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

erişmesi mümkündür. Bu sayede yeni fikirleri olan ancak sermayesi olmayan girişimciler, internet ortamında kendilerini ve ürünlerini tanıtmaya fırsat bulmaktadır. Aynı zamanda eğitim, sağlık, kültürel alanlarda internet erişimi bilgi akışını hızlandırmakta ve bireylerin istedikleri hizmete daha kolay ulaşmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı küreselleşme süreci ile birlikte KOBİ'lerin teknolojik gelişmelere ayak uydurabilme yetisini ve piyasa dinamiklerine ulaşabilmek için teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak satış gücünün artırılmasına yönelik eğilimlerinin ve e-ticaret kavramından yola çıkarak müşteri potansiyelini, satış kabiliyetlerini ve karlılık durumlarını artırmaya yönelik çalışmalarını incelemektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yapılan literatür incelemesinde KOBİ'nin birden fazla tanımının olduğu görülmüştür. KOBİ kavramı üzerine tanımların birden fazla olması, tüm dünyada KOBİ standartlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bilimsel araştırma yapan insanlar veya araştırmacılar ile KOBİ tanımı yapan ülkelerdeki kurumlar arası farklılıkların bulunması ve KOBİ'leri tanımlayan kriterlerin çeşitliliği bu duruma gerekçe olarak sunulabilir.

İşletmelerin faaliyetlerine, büyüklüklerine ve buldukları bölgeye göre mal ve hizmet üretimlerinde bir takım farklılıklar ortaya çıkabilir. Tüm bu farklılıklar KOBİ'ler için bir tek tanım oluşturmanın mümkün olmayacağını göstermektedir (Örücü, Kılıç ve Savaş, 2011:60).

Yapılan çalışmalarda ve tanımlamalarda KOBİ kavramı için ana sorunun tek bir kriter üzerinden değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Bütün dinamikleri içinde barındıran evrensel bir tanım için daha kapsamlı çalışmaların ve ön plana çıkacak belirleyici kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda dünyadaki bazı ülkelerin KOBİ tanımlaması yaparken belirlediği ölçüler incelendiğinde; Endonezya, Hindistan, Bangladeş, Nepal gibi ülkelerin öne çıkardığı kriterin sermaye olduğu; OECD ülkeleri, Malezya, Brezilya, Tayland gibi ülkelerin kriter olarak çalışan sayısını ön plana çıkardığı Türkiye, AB, Japonya, Sudan ve ABD gibi ülkelerin ise çalışan sayısı, ciro, sermaye gibi kriterleri ön plana çıkardığı görülmektedir (Cansız, 2008:3).

2. KOBİ'LERİN DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Ticaretin gelişimi trampa (takas) sistemi ile başlasa da asıl gelişme coğrafi keşiflerin ortaya çıkması, ticaret yollarının keşfi ve zamanla yer değiştirmesi, gelişmekte olan ülkelerin ticareti geliştirmek için yeni kıtalara açılması ve keşfedilen kıtalardaki kaynakların tüketimi ve sermaye birikimi ile olmuştur. Biriken kaynakların uzak bölgelere gönderilmesi ve ticaretin yaygınlaşması ise yeni makinelerin, yeni araçların ve sürdürülebilir ticarete olan ihtiyacın çıkmasına neden olmuştur.

Ayrıca ticaretin gelişimi ile birlikte seri üretime geçmenin gerekli olduğu anlaşılmış ve bu doğrultuda emek-yoğun sermayenin hâkimiyetinde sanayi devrimi başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin tüm dünyadaki etkisi kitle üretimini beraberinde getirmiştir. Bu aşırı üretim özellikle kaynak bakımından zengin olan ülkelerin gelişmesine neden olmuştur. Sanayi devriminin özellikle ilk dönemlerinde emek-yoğun sermayenin artması sonucu büyük işletmelerin sayısında artış meydana gelmiştir.

18. yüzyılda Sanayi devriminin ikinci yarısı ile başlayan ve 1970'li yıllara kadar geçen sürede ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte firmalar birçok değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Özellikle artan rekabet koşulları ile birlikte büyük firmaların teknolojik süreçlere ayak uydurması ve esneklikleri tartışılır hale gelmiştir. Büyük firmalara nazaran KOBİ'lerin daha esnek olmaları ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmeleri sayesinde ekonominin ve sosyal yapının temel taşları olarak istikrarın sağlanmasında önemli bir unsur olmuşlardır (Erdoğan, 2011:113).

Ülkemizin özellikle Cumhuriyet döneminde girişimciliğin artırılması ve sanayileşmenin hızla gelişmesi için oluşturulmuş olan KOBİ'lerin gelişimi üç alt dönemde incelenebilir. Bunlar; 1923-1950 dönemi, 1950-1980 dönemi ve 1980 sonrası dönemlerdir (Özdemir, Aykaç ve Parlak, 2008:134-135).

1923-1950 Dönemi: Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllarda atılımlar yapabilmek ve girişimcileri destekleyebilmek amacıyla serbest piyasa ekonomisini denemiştir. Daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik buhranı ile birlikte devletçi ekonomiyi benimsemiştir. Büyük buhran diye nitelendirilen ekonomik krizden en çok yeterli sermayesi ve girişimci kültürü olmayan ülkeler etkilenmiştir. Ülkemizde de yeterli

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

sermayenin bulunmaması nedeniyle yatırımların devlet eliyle yapılması ön plana çıkmıştır.

1950-1980 Dönemi: Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca savaşa katılmamış olsa da ağır tedbirler altında savunma harcamalarını arttırmış ve ekonomide üretim ve verimlilik azalmıştır. Ayrıca ekonomide arz-talep dengesi bozulmuş ve bu dengeyi sağlayabilmek için Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu çıkartılmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında ülke krizden çıkma ve atılım yapma yolunda ilerleme kaydetmiştir. Devlet eliyle oluşturulan yatırımlarla birlikte artık özel sermayenin ve girişimcilerin yatırımlarının arttırılması hedeflenmiştir.

Bu amaçla 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile özel sektöre yatırım kredileri verilmiştir. Yerli-yabancı ortaklığı ile kurulan firmalara destek sağlanmıştır. Sonuç olarak 1950'li yılların başında özellikle liberal ekonomi politikaları desteklenmişse de bir müddet sonra liberal ekonominin ithalatı özendirme ile ortaya çıkan altın ve dolar rezervlerinin azalması ile birlikte liberal sistem tam anlamıyla uygulanamamıştır (Memioğlu, 2017:904).

1980 Sonrası Dönem: 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte ekonomik yapıda köklü bir yapısal dönüşüm başlatılmış ve 1980'li yıllardan sonra Türkiye, piyasa ekonomisini tercih ederek girişimciliği ön plana çıkarmıştır. 1980'li yıllarda ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesi hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşmak için ihracata önemli teşvikler verilmiştir. Bu durum KOBİ'lerin gelişmesine ve gerçek manada öneminin artmasına yol açmıştır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde savaşlar, siyasi gelişmeler, ekonomik ve sosyal krizler ekonomik dinamiklerin sürekli değişkenlik göstermesine neden olmuştur. Bu değişkenlikler ve ekonomik krizlerin dönem dönem derinleşmesi büyük işletmeleri daha fazla etkilemiştir. KOBİ'lerin dış etkenlerden ve dönemsel krizlerden etkilenmesi büyük firmalara nazaran daha sınırlı olmuştur. KOBİ'ler bu haliyle bir nevi büyümekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik krizlerin derinleşmesini önleyen bir unsur olarak görülmektedir. Ülkemizde özellikle 1980 sonrası serbest ekonomiye geçiş kararları ile birlikte KOBİ'lerin etkinliği artmıştır. Tüm bu süreçlerin etkisi ile birlikte 1996 yılında KOBİ'lere verilen önemi vurgulamak üzere KOBİ yılı ilan edilmiştir.

Ülkemizdeki ekonomik durumlar ve politikalar KOBİ'lere verilen desteklerin sınırlı olmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinin önemli yapı taşlarından ve sürükleyici unsurlarından olan KOBİ'lerin ülke ekonomisine katkıları incelendiğinde; toplam işletmeler içindeki payının %99,89, istihdam içindeki toplam payının %59,83 olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında ekonomi için bu kadar önemli bir konuma gelmiş olan KOBİ'lerin büyümesi sağlanmadan ekonominin tamamının kalkınmasının mümkün olmadığı söylenebilir (Çatal, 2007:1).

3. KOBİ'LERİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

KOBİ'ler büyük firmalara nazaran farklı özellikleri ile avantajları elinde bulunduran işletmelerdir. KOBİ'lerin başarılı olabilmesi geleneksel pazarlama anlayışından çok girişimci pazarlama anlayışına bağlıdır. KOBİ'lerin bu avantajlarını kullanabilmesi, büyük işletmelerden farklı olarak daha atik ve hızlı çözüm üretebilen bir pazarlama anlayışına sahip olmasına bağlıdır (Kılıçer, 2013:141).

KOBİ'lerin avantajları, ne büyük firmalar tarafından oluşturulan yardımsever politikalar, ne de devletin KOBİ'lere yardım programlarının sonucu oluşmuş bir durum değildir (Çelik ve Akgemci, 2010:125). KOBİ'lerin stabil işlemlere göre farklı bölgelere dağılması alansal fayda sağlamaktadır. Ayrıca düşük maliyetle istihdama katkı sağlamakta, kalkınmayı desteklemekte ve pazara yakın bölgelerde bulunmaları nedeniyle ulaştırma maliyetleri düşük olmaktadır (Türkoğlu, 2002:283).

KOBİ'lerin ülke ekonomilerine sağladığı bazı avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır.

3.1. KOBİ'lerin Avantajları

Dünyada ve ülkemizde ekonominin önemli taşlarından ve dinamiklerinden olan KOBİ'lerin birçok açıdan avantajlarını sıralamak mümkündür. Bu avantajlar:

3.1.1. Hızlı Olma

Hiyerarşik yapıların azlığı yönetimde yaşanan problemlerin de az olmasını sağlamaktadır. KOBİ'lerin dinamik yapıları ve yönetsel

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

organizasyon yapısı daha yatay olduğundan küçük firmalarda uzmanlaşma artmaktadır. Büyük işletmeler Ar-Ge çalışmalarına öz kaynakları sayesinde daha fazla yatırım yapabilmektedir. Ancak KOBİ'ler büyük işletmeler kadar Ar-Ge yatırımları yapmasa da teknolojik gelişmeleri takip etmekte ve hızlı bir şekilde ayak uydurma konusunda oldukça pratiklerdir. KOBİ'ler karar verirken daha hızlı davrandıkları için üretimde daha verimli çıktı elde edebilirler. Yapısal değişiklikler, teknolojik gelişmeler ve hiyerarşik yapı azlığı sonuç olarak KOBİ'lerin her alanda daha hızlı olmalarını sağlamaktadır (Zeren, 2009:44-45).

3.1.2. Müşteriler ile Doğrudan İletişim

Serbest piyasa ekonomisi, küreselleşen piyasalar, müşterilerin artık her bilgiye ve daha ucuz pazarlara erişim olanakları bulması yoğun bir rekabet ortamına yol açmaktadır. İnsan odaklı bir rekabet piyasasında müşterilerin bilgi, tecrübe ve isteklerine cevap verebilmek en önemli unsur haline gelmektedir. Bu kapsamda KOBİ'ler, tüketicileri işletmeye katacak ve tüketiciler ile firma arasında bir ticari ilişki kuracak fırsatlar oluşturmada daha başarılıdır. Yoğun rekabet ortamında pazar odaklı çalışması ve potansiyel tüketicileri ile ilgili olarak bilgi toplaması ve müşteriler ile iletişime geçmesi KOBİ'leri bir adım öne taşımaktadır. (Zeren, 2009:44-45).

3.1.3. Üretimdeki Boşlukların Hızla Doldurulması

Sektörel bilgi ve deneyimler çalışanları ön plana çıkaran etkenlerdir. Uzmanlaşma her ne kadar büyük işletmeler için vazgeçilmez bir unsur olsa da KOBİ çalışanları için bu durum biraz daha farklılık sergilemektedir. KOBİ çalışanları uzmanlaşmanın yanı sıra herhangi bir personelin yaptığı işi de bilmek zorundadır. Kısıtlı sayılarda çalışana sahip işletmelerde bir personelin eksikliği halinde oluşan boşluk işletmede çalışan bir diğer eleman tarafından hızlıca doldurulabilir. Bu sayede üretimde aksamaların önüne geçilmektedir (Türkoğlu, 2003:277).

3.1.4. Esneklik ve Verimlilik

KOBİ'ler daha az girdi ile daha fazla çıktı elde etme imkânına sahip olduklarından bu yapıları ile büyük ölçekli firmaların tamamlayıcısı konumundadırlar. Kaybedilecek zaman ve üretim kapasitesi açısından büyük

firmalara oranla daha kompakt bir yapıya sahip olan küçük işletmelerde daha fazla verimlilik elde etmek mümkündür (Kaya, 2017:218).

3.2. Kobilere Dezavantajları

KOBİ'lerin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. KOBİ'lerin dezavantajlarını şu şekilde sıralanabilir:

3.2.1. Sermaye Yetersizliği

KOBİ'lerin büyük işletmeler ile kıyaslandığında sermaye yetersizliği dolayısıyla kapasitelerini artırma imkânları kısıtlıdır. Uzun vadeli planlamalar yapamadıkları için piyasalara yeterince güvence veremezler. Bu nedenle, dış kaynak bulmada yetersiz kalmaktadırlar. Sermaye yetersizliği ve fonlama sıkıntısı çeken KOBİ'lerin faaliyetlerini sürdürme imkânları her geçen gün azalmaktadır. KOBİ'ler kendilerine finansal güvence oluşturma konusunda zorlanmakta ve yeterli fon bulamadıkları için genellikle öz kaynakları ile şirketlerini finanse etmeye çalışmaktadırlar (Yurtadur, 2015:29).

3.2.2. Yönetim ve Organizasyonla İlgili Zorluklar

Yapıları itibariyle uzun vadeli planlama yapmak konusunda sıkıntı yaşayan KOBİ'ler iş yerlerinde planlama yapabilecek uzman bir personel de istihdam edememektedirler. Genellikle uzun vadeli planlamaların olmadığı işletmelerde kısa vadeli çözümleri işletme sahibi ya da ortaklar yapmaktadırlar. İşletme sahibi veya ortakların aldıkları kararlarda; piyasa dinamikleri, ekonomik dengelenmeler veya mali yapılar üzerinde araştırmalar yapılmaksızın daha çok günlük politikalar ve öngörüler ön plana çıkmaktadır. Alınan kararlarda uzman bir personel desteğinin alınmaması hata payı gittikçe artan bir karar mekanizmasının oluşmasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2011:151-152).

3.2.3. Teknolojik Açıdan Yetersizlik

Bilgi ve teknolojik yönden üstün olan işletmeler Ar-Ge çalışmalarına ayırdıkları kaynaklar ile büyümelerine ve pazardaki yerlerini sağlamlaştırmaya devam etmektedirler. Büyük işletmelere nazaran KOBİ'lerde teknolojik gelişmeler daha sınırlı işlemektedir. Devlet destekleri ve işletme sahiplerinin vizyonlarına bağlı olarak az sayıda küçük ve orta büyüklükteki işletmeler yeniliklere ve teknolojik gelişmelere açık olmaktadır.

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

Aynı sermaye yeterliliği de teknolojik gelişmelerin takibinde ve uygulanmasında önemli bir rol almaktadır. Bu nedenle teknolojik yeniliklere açık olmayan bir işletme piyasada kalamamakta veya büyüme fırsatlarını değerlendirmeyerek faaliyetlerini küçük ölçeklerde devam ettirme çıkmazına girmektedir (Erdoğan, 2011:152).

3.2.4. İhracat Potansiyellerinin Düşüklüğü

KOBİ'ler için rekabetçi küresel piyasalarda ve iç piyasalarda başarılı olabilmenin şartlarından biri de asgari seviyede bir kalite güvence sisteminin geliştirmesidir. KOBİ'lerin dış pazarlarda ürünlerini sergileyebilmesi ve faaliyetine devam edebilmesi için gerekli olan CE-işareti, ISO- 14000 (çevre belgesi), ISO 9000 (kalite güvence standart belgesi) ve benzeri belgelere sahip olmaları gerekmektedir. Bu belgelere sahip olmak standartlar dâhilinde bir ürün üretmek veya faaliyette bulunmak için yeterli değildir. Gerekli belgelerin alınması ile birlikte KOBİ'ler, kendilerini geliştiremedikleri takdirde fason üretim bile yapamazlar. Ülkemizdeki KOBİ'lerin mikro işletme olarak faaliyetine devam etmelerinden dolayı özellikle 1-49 arası personel istihdam eden küçük işletmelerin ihracat potansiyeli düşük olmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012:36-37).

3.2.5. Küçük Ölçekli ve Dağınık Olmalarından Dolayı Verimliliğin Düşüklüğü

Türkiye'de KOBİ'lerin %95,3'ü 1 ile 9 arası personel istihdam eden mikro ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Küçük işletmeler her ne kadar daha az maliyetle daha fazla çıktı alabilseler de uzmanlık alanlarının azlığı ve işletmelerin genellikle profesyonel yöneticiler tarafından değil de aile şirketi gibi yönetilmesi verimliliği azaltan etkenler olmaktadır. Serbest piyasada var olmanın şartlarını taşıyan küçük işletmeler varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak genellikle muhafazakâr bir eğilim gösteren aile şirketleri pazar paylarını uzun süre koruyamamakta ve dağılma sürecine girmektedir. İşletme sahipleri planlama, uzmanlaşma ve verimlilik gibi ilkeleri görmezden geldikçe büyüyemeyeceği gibi küçülme sürecine girecektir. Bu verimlilik ilkelerinin bilinmemesi tüm alanlarda işletmeyi etkilemekte dolayısıyla sorunlar kısa sürede büyüyerek işletmeyi darboğaza sokmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012:34-35).

4. ELEKTRONİK TİCARET KAVRAMI, TARAFLARI, ARAÇLARI, ÖDEME SİSTEMLERİ VE ETKİLERİ

E-ticaret; bilgisayar ağları üzerinden yapılan mal ve hizmetlerin üretim, tanıtım, satış, sigorta, dağıtım ve ödeme işlemleridir. E-ticaret ayrıca marka konumlandırması, kargo ve dağıtım kontrolü, doğru tedarikçi ilişkileri ile başlayıp, emek ve zaman isteyen müşteri hizmetleri, teknolojik altyapı kurgusu, marka konumlandırması gibi uzmanlık isteyen bir iş dalıdır/modeli olarak tanımlanabilir (Torlak, 2010:4).

E-ticaretin amacı işi değil, internet üzerinden işleyen sistemlerin desteğini arkasına alarak işin işleyiş şeklini değiştirmek ve hızla gelişen pazar teknolojisinde işletmenin yerini almasını sağlamaktır (Kağnıcıoğlu, 2014:164).

2016 yılı itibarıyla 1,6 trilyon dolar seviyesine ulaşan e-ticaret hacminin dünyadaki dağılımı incelendiğinde; 2011 yılında gelişmekte olan ülkelerde ticaret hacmi %32 iken günümüzde bu oran %59 civarına gelmiştir. 2020 yılı tahminlerine göre toplam hacmin %64'ünün gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmesi tahmin edilmektedir. Bu değişimde, dünyanın en büyük e-ticaret pazarına sahip ülkesi haline gelen Çin'in etkisi büyüktür. E-ticaretin toplam perakende içerisindeki payı 2011 yılında %3,6 iken bu oran 2016 yılında %8,5 olarak gerçekleşmiştir. Gelişen ve sürekli kendini yenileyen e-ticaret sektöründe 2021 yılı tahminleri toplam perakende ticareti içerisinde %13 olarak beklenmektedir (Kantarıcı, Özalp, vd., 2017:4). Türkiye'de ise e-ticaretin hacmi 2018 yılı itibarıyla 12.4 milyar dolara ulaşmış durumdadır.

Elektronik ticaret, mal ve hizmetlerin tedarik sürecindeki üreticiler ile tüketiciyi bir araya getiren pazarlama sürecidir. Bu sürecin bazı önemli aktörleri ise işletmeler, tüketiciler ve devlet gibi piyasanın ana aktörleridir. Bu süreçte firmadan firmaya, tüketiciden firmaya, tüketiciden tüketicieye alım satım yapılan pazarlar oluşmaktadır.

4.1. Elektronik Ticaretin Tarafları

E-Ticareti taraflarına göre incelemek gerekirse;

- *Firmadan Firmaya (B2B-BusinessstoBusiness):* Arena ve index örnekleri bu tanıma uymaktadır.

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

- *Firmadan Tüketiciciye (B2C-Business to Consumer)*: idefix.com, hepsiburada.com gibi siteler örnek verilebilir.
- *Tüketiciden/Vatandaşın Devlete (C2G-Consumer to Government)*: E-Devlet, Belediyelerin online işlemleri örnek verilebilir.
- *Firmadan Devlete (B2G-Business to Government)*: Sosyal Güvenlik Kurumu işlemleri bu tanıma örnek verilebilir.
- *Tüketiciden Tüketiciciye (C2C-Consumer and Consumer)*: gittigidiyor.com (Akbulut, 2014:15).

4.2. Elektronik Ticaretin Araçları

Elektronik ticaretin araçları ticaret yapan firmaların karşılıklı olarak ticari işlemlerini kolaylaştıran bilgisayar, televizyon, faks, telefon, EDI- Elektronik Veri Değişimi gibi teknolojik araçlardır. (Bucaklı, 2007:48).

Elektronik ticaretin araçları arasında internet ve elektronik veri değişimini ayrı bir yere koymakta fayda vardır. İnternet ve elektronik veri değişimi (EDI) sistemi elektronik ticaretin geleneksel ticaretten ayrılmasında en önemli farklılıktır. Elektronik veri değişimi (EDI), fiziki ortam olmadan insanlardan bağımsız bir şekilde bilgisayar üzerinden her türlü bilgi, belge ve dokümanın gönderilmesi sürecidir. Bu sürecin temeli internet bağlantısından gelmektedir.

Elektronik ticareti ön plana çıkaran asıl araç internet olmuştur. İnternetin diğer araçlardan farkı çok geniş ortamlara yayılması ve ticareti kolaylaştırmasıdır. İnternet sayesinde elektronik verilerin gönderilmesi, ticari işlemlerin yapılması, yeni bağlantı ve pazar ortamlarının sağlanması daha hızlı gerçekleşmektedir. İnternet ile birlikte gelişen araçlar; elektronik posta, dosya aktarma protokolü ve haber ağlarıdır. Bu araçlar e-ticaret hacminin günümüzdeki konuma gelmesinde önemli rol üstlenmiştir (Nikonova, 2010:65).

4.3. Elektronik Ticaret Ödeme Sistemleri

Elektronik ticarete ödeme işlemlerinin gerçekleştirilmesi için temelde geleneksel ticarete olduğu gibi mal ve hizmet bedeli olan paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Geleneksel ticaretten farklı olarak online hizmetlerin online ödemelerde e-para üzerinden gerçekleşmektedir. E-para; satış noktası terminalleri vasıtasıyla, iki cihaz arasında doğrudan transferleri veya internet gibi bilgisayar ağları üzerinden ödemeleri yapmak için önceden ödenmiş ödeme mekanizmalardır. Bu ödeme sistemine aynı zamanda “dijital nakit” denmektedir (Yazıcı, 2008:162).

Tüketicilerin elektronik ticaret uygulamalarından yararlanmaları ve tüketici ile satıcı arasındaki iş ilişkisini kurmanın yolu online ödeme sistemleridir. Bu sistemler güvenli internet altyapıları sayesinde alışverişin her iki taraf için sorunsuz gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Elektronik ticaretin ödeme sistemleri arasında; kredi kartı, elektronik kredi kartı, otomatik vezne makineleri ve para vericileri, elektronik fon transferi için satış noktası terminalleri, elektronik para, elektronik çek, akıllı kart, dijital cüzdan, mobil ödemeler ve diğer ödeme yolları bulunmaktadır (Zengin ve Güngördü, 2013:135).

4.4. Elektronik Ticaretin Etkileri

Elektronik ticaretin yaygınlaşması her alanda değişikliklere yol açmaktadır. E-ticaret iş yapma şekillerinden, piyasaların dönüşümüne, sosyo-kültürel alandan, para politikalarına kadar her alanda hayatımıza yenilikler sunmaktadır (Koçer, 2012:29).

4.4.1. Elektronik Ticaretin Finans Sektörüne Etkisi

İnternetin son zamanlarda hızla gelişmesi ve teknik ilerlemeler ile birlikte, finansal hizmetlerde de kullanılan yöntemlerin değişmesine yardımcı olmaktadır. Bu gelişmeler finans sektöründe, e-ticaret, e-iş ve e-finans tanımlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda e-finansın tanımını yapmak gerekirse; elektronik iletişim ve hesaplar kullanarak finansal hizmetlerin ve pazarların sunulmasıdır.

Finansal piyasalardaki gelişmeler e-finansın gelişimi ile birlikte bankalar ile finansal hizmetler ve piyasalar olmak üzere iki alanda etki göstermektedir. Bankalar sundukları hizmetlerden dolayı teknolojiyi takip

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

ederek alt yapılarını teknolojik gelişmelere uydurmak konusunda birçok sektörden önde gelmektedir. Bankalar özellikle müşterilerine sunduğu internet bankacılığı hizmetleri ile internet üzerinden EFT, ödeme işlemleri, kredi kartı işlemleri, yatırım hesapları gibi ürünleri hizmete sunmaktadır. Önemli değişimlerin yaşandığı bir diğer alan ise fiziki mekândan bağımsız bir şekilde yeni teknolojiler ile birlikte bono-tahvil ve döviz piyasaları gibi ürünler küresel piyasalara yayılmaktadır (Saatçioğlu, 2005:157).

4.4.2. Elektronik Ticaretin İşletme Maliyetlerine Etkisi

Geleneksel ticaret yapan şirketler, hammaddeden tedarik sürecine kadar araçlar ile iş yapmak zorundadır. E-ticaret ile uğraşan şirketler ise araçları ortadan kaldırabilmekte ve ürünlerini direkt tedarikçiden alabilmektedir. İnternet ortamında faaliyette bulunan işletmeler araçları aradan çıkardığı için tedarik aşamasında maliyetleri azalmaktadır. Bu durumda piyasaya daha ucuz ürün sunabilmekte ve rekabet ortamında kalıcı olabilmektedir.

E-ticaret ile uğraşan işletmeler, stok ve maliyet kontrolü yapmaktadır. Bütün işlemler bilgisayar üzerinden yapıldığından sürecin her aşamasını kontrol etmek daha hızlı ve kontrollü olmaktadır. Ayrıca işletmeler stok kontrolleri sayesinde ellerindeki ürünleri bilerek tüketicilerin tercihlerine göre ürün tedariki sağlama konusunda imkân sağlamaktadır. E-ticaret aynı zamanda mekândan, maliyetlerden ve zamandan tasarruf yapılmasını sağlayarak sürdürülebilir işletme yönetimi sunmaktadır (Kalaycı, 2008:144-145).

4.4.3. Elektronik Ticaretin Girişimcilik Üzerine Etkisi

İnternet kullanımının artması girişimciler için de yeni bir fırsat kapısı açmaktadır. Yeterli öz kaynağı olmayan girişimciler fikirlerini harekete geçirmek için interneti kullanmaktadır. İnternet ortamında açılan bir site veya mağaza ile uluslararası alanlarda fikirlerini tanıtmaya ve reklam yapma fırsatı bulan girişimciler, bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler neticesinde, piyasaya girerken pek çok fırsatla karşı karşıya kalmaktadır. Girişimciler için fırsatları incelemek gerekirse (Bakırtaş ve Tekinşen, 2006:134);

- Öz kaynağı yetersiz olan girişimcilerin daha az maliyetle rekabete girmesi,
- Küreselleşme sürecinde daha fazla potansiyel tüketiciye hizmet sunma,
- Mal ve hizmetlerde daha çok kişiselleştirme yapabilme ve direkt tüketicilere ulaşma imkânı sağlamaktadır.

4.4.4. Elektronik Ticaretin Sosyal Yaşama Etkileri

Elektronik ticaret, genel itibariyle ekonomi ile ilgili bir olgu olarak düşünülmektedir. Ancak e-ticaretin gelişmesi ekonomik hayatın yansırı sosyal hayatında değişmesine neden olmaktadır. Küreselleşen piyasalarda artık bilgi temelli organizasyonlar görölmektedir. Bunun sonucunda eğitim, kültür, sağlık gibi alanlarda internet üzerinden bilgi ve hizmet almak için güncel uygulamalar ve politikalar geliştirilmektedir. Farklı eğitim ve gelir durumunda olan bireylerin aynı hizmetleri alması ve bilgiye ulaşması için internet tabanlı hizmetler ön plana çıkmaktadır (Erbaşlar ve Doruk, 2016:94-95).

4.4.5. Elektronik Ticaretin Nakit Yönetimine Etkisi

Finansal yönetimde en önemli konulardan birisi nakit yönetimini yapabilmektir. İşletmeler nakit yönetimi yapabildiği sürece piyasalarda var olabilmekte ve rekabet şansı yakalayabilmektedir. Sınırlı öz kaynakları ile rekabet yapmaya çalışan KOBİ'ler ellerindeki öz kaynakları değerlendiremediği sürece finansal sorunlar yaşamaktadır. Bu durumda bankalardan ve piyasalardan borçlanarak hayatta kalmaya çalışmaktadır.

Elektronik ödeme sistemleri ile birlikte nakit yönetimi de değişime uğramıştır. E-ödeme yöntemleri ile birlikte nakit ihtiyacı azalırken, işletmelerin karlılığı artmıştır. Karlılık ve likit dengesini sağlamada firmalara yol gösteren elektronik ödeme sistemleri, zamandan ve sermayeden tasarruf imkanı sağlamaktadır (Zengin ve Güngördü, 2013:142).

4.4.6. Elektronik Ticaretin Lojistik Yönetimine Etkisi

Firmaların lojistik yönetimi sürecini iyi yönetmeleri insan gücüne, teknolojik altyapıya, zamanı verimli kullanmasına ve rekabet gücüne bağlıdır. Bu süreçleri iyi yöneten firmalar müşteri memnuniyetini arttırmayı ve tercih

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

edilmeyi sürdürebilmektedir. Lojistik sürecinde teknolojiyi kullanmak ve interneti bu süreçlere dâhil etmek firmaların sipariş süreçlerinden tedarik sürecine kadar, ithalat işlemlerinde gümrük ve depolama süreçlerine kadar müşterileri ile birebir uyum sağlayarak hızlı hizmet vermesini sağlamaktadır. Bu kapsamda lojistik firmaları teknolojiyi ve interneti bir amaç olarak görmek yerine hedeflerine ulaşmak için vazgeçilmez bir araç olarak görmektedir (Şahin ve Demir, 2003:8).

5. KOBİ'LERİN ELEKTRONİK TİCARETE UYUMU VE TÜRKİYE'DE KOBİ'LERE YÖNELİK ELEKTRONİK TİCARET POLİTİKALARI

Küreselleşen piyasa sürecinde sınırların giderek kalkması firmaların sınır ötesi piyasalara açılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum KOBİ'lerin uluslararası pazar deneyimlerinin olmaması nedeniyle uluslararası ticarete uyumunu da zorlaştırmaktadır. E-ticaret üzerinden küreselleşen piyasalara açılmak, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için zaman ve mekân kavramına dair problemlerin çözülmesine fayda sağlamaktadır. KOBİ'ler, internet üzerinden pazarlama stratejisi ile günün her saatinde ihtiyaçların karşılanması konusunda kolaylık sağlamaktadır. Aynı zamanda maliyetli reklamlardan da kaçınarak isimlerini duyurmaktadırlar. Bu avantajdan en fazla yararlanması beklenen işletmeler ise dinamik ve esnek yapıları sayesinde değişen istek ve ihtiyaçları karşılama yeteneği yüksek olan KOBİ'lerdir (Paksoy, Ürkmez ve Arıcıoğlu, 2003:541).

Dünya üzerinde internet üzerinden tedarik zincirine öncülük eden firmalara bakıldığında, otomobil şirketleri örnek verilebilir. General Motors, Bmw, Renault, Ford gibi otomobil üreticileri bir anlaşma sağlayarak yan sanayiden temin edilecek malzemeleri e-ticaret sitesinden temin edeceklerini duyurmuşlardır. E-ticaret trendi, bilinirliği olan büyük işletmelerin öncülüğünde büyümeye devam etmiştir. Otomobil şirketlerinin yanı sıra BP, Aramco, Exxon, Shell ve Elf gibi dev şirketler de alımlarını internet üzerinden gerçekleştireceklerini belirtmişlerdir. Şirketlerin bu çalışmalarının temelinde alıcı ile satıcı arasındaki mesafeleri kaldırarak ürün çeşitliliği sunmak ve daha az maliyetle ürünlere ulaşma amacı bulunmaktadır. Bu durumda elektronik ortamdaki uzak kalan KOBİ'ler bu işletmelerin tedarik zincirlerinin dışında

kalacaklar ve faaliyetlerinde zorlanacak veya piyasadan silineceklerdir (Kalaycı, 2008:146).

Ülkemizdeki beş yıllık kalkınma planları en önemli siyasi belgelerden biri olma niteliğindedir. Kalkınma planlarında belirlenen amaçlar, ilkeler ve politikalar öncelikli olarak uygulama alanlarına dâhil edilmektedir. Bu kapsamda 8. kalkınma planında da özellikle teknolojik altyapı ve e-ticaret uygulamalarına ilişkin politikalara yer verilmiştir (Canpolat, 2001:35).

KOBİ'lere özgü politikaların en önemli konusu bilgi ve iletişim teknolojilerinin alt yapısının ve teknolojik gelişmelerin sağlanmasıdır. Teknolojik gelişmelerin devlet eliyle desteklenmesi sayesinde özellikle ihracat yapan firmaların ürünlerinin ve pazar payının artması sağlanmaktadır. Ülkemizde teknik destekler çoğunlukla e-devlet sisteminin yaygınlaşmasını hedeflemektedir. Devlet politikalarında ve kalkınma planlarında e-ticaret için alınmış kararlar olmasına rağmen KOBİ'lerin bu konudaki bilgi ve becerilerini artırıcı eğitimler ve destekler nispeten göz ardı edilmektedir.

E-ticaret sektörünün gelişmesi ve KOBİ'lerin bu duruma hızla uyumunu sağlamak çok fazla insan gücü ve çok fazla maliyet gerektirmektedir. Bu noktada devlet politikaları bu süreci hızlandırmada en önemli etkidir. Her ne kadar devlet desteği firmalar açısından çok önemli olsa da, gelişmiş ülkelerde sanayinin önde gelen dernekleri ve işletmeler gerek teknolojik altyapıya verdikleri destek gerek Ar-Ge çalışmaları ile sektöre öncülük etmektedirler. Ülkemizde de TESK, TOBB ve KOSGEB'in koordinasyonu ve desteği ile teknolojik ilerlemenin önderi olacak şekilde teşvik edilmiştir (Altınok, 2008:122-123).

Gelişen teknolojik altyapılar sayesinde KOBİ'lerin e-ticarete yönelme isteği artmaktadır. Bu doğrultuda kendi öz kaynakları ile çalışma yapmaya çalışan KOBİ'lere devlet desteklerinin de verilmesi ile gelişmeler hız kazanmaktadır. Ülkemizdeki e-ticaret destek paketlerini sunan kurumlar arasında KOSGEB, İGEME ve Avrupa Birliği Merkezi gibi kuruluşları saymak mümkündür.

SONUÇ

Teknolojik gelişmeler, hayatımızı kolaylaştırmanın yanı sıra medeniyetlerin gelişimlerinin hızlanmasına da katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda insanoğlu gelişen teknoloji ve ekonomik ilerleme ile birlikte

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

İhtiyaç fazlası üretime giderek tüketimin artmasına neden olmaktadır. Arz-talep dengesi zaman içerisinde yeni pazarların bulunmasını ve seri üretim sürecinin doğmasını sağlamıştır. Bu süreç rekabet ortamını doğurmuş, üretici ve tüketicilerin tercihlerinde değişimlere neden olmuştur.

Üreticiler, daha uzak pazarlara ulaşmanın önemini bilerek tarih boyunca dünyanın her yerine ulaşmaya çalışmıştır. Bu sayede daha fazla kazanç elde etmek için daha fazla müşteriye ulaşmışlardır. Buna karşın tüketiciler de daha çok ürüne kavuşmayı, daha ucuz ürün satın almayı ve daha kaliteli hizmet almayı amaçlamıştır.

Ekonomik krizlerle birlikte piyasada faaliyet gösteren KOBİ'lerin önemi artmış ve ekonomik dengelenmenin ve sürekliliğinin temel yapı taşları olmuşlardır. Esnek yapıları, düşük girdi ile verimli ve kaliteli çıktı almaları, birebir iletişimleriyle tüketiciyi ikna etmedeki başarıları sayesinde KOBİ'ler büyük işletmelere göre avantaj sağlamaktadırlar. KOBİ'ler, avantaj ve dezavantajları ile birlikte büyümeye devam etmektedirler. KOBİ'lerin büyümesini sağlayacak desteklerin sağlanması önemlidir. Bu kapsamda desteklemelerin gerek devlet ve gerek özel sektör tarafından yapılması gerekmektedir.

Küreselleşen ekonomik süreçte işletmeleri ön plana çıkartacak yeni gelişmeler meydana gelmektedir. Bu gelişmeler teknoloji ve internetin ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile ortaya çıkmıştır. İnternet her ne kadar askeri amaçlı ortaya çıkmış olsa da çok kısa sürede bireysel kullanıcıların hizmetine sunulmuş ve hayatımızın vazgeçilmezi haline gelmiştir. İnternet ortamında her türlü veri alışverişinin sağlanması kısa sürede sınırları aşan hizmetlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda firmaların da interneti kullanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İşletmeler, internet kullanımını ile birlikte zaman içerisinde sınır ötesi pazarlarda kendilerini tanıtmaya ve hizmet sunma fırsatlarını yakalamışlardır. İşletmeler gerek kendi sitelerini kurarak gerek ülke çapında bilinen sitelerde mağaza açarak tüketicilerle buluşma şansı yakalamışlardır. Böylelikle tüketiciler daha ucuz ve daha fazla ürüne ulaşma şansı yakalamışlardır.

İnternet kullanımını ile hayatımıza yeni bir sektör girmiştir. E-ticaret olarak bilinen bu sektör, KOBİ'lerin piyasalarda sıkı sık yaşadığı sorunlara

çözüm olabilecek olanaklar sunmaktadır. Dünya’da ve ülkemizde e-ticaret hacmi her geçen gün artmaktadır. Bu trendin önümüzdeki yıllarda devam edeceği öngörülmektedir. E-ticaret ile birlikte firmalar için önemli yenilikler ve kolaylıklar ortaya çıkmıştır. Firmalar ürün görsellerini tanıtmaktan, tedarik sürecine kadar bütün işlemleri dijital ortamda yaptığından, öncelikle kırtasiye masrafları azalmıştır. Ayrıca ticaretteki alım-satım süreçleri hızlanmış ve maliyetler düşmüştür. İş planlamalarının dijital ortamda yapılması ile birlikte hiyerarşi azalmış ve personel maliyetlerinde azalma meydana gelmiştir. Bütün bu gelişmeler elektronik ticaretin firmalar için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

KOBİ’ler, gelişme ve rekabet ortamı yakalama sürecinde e-ticareti bir fırsat olarak görmektedirler. E-ticaretin her ne kadar güvenlik, altyapı, prosedür aşamaları işletmelerin gözünü korkutsa da sektörün avantajları işletmelerin iştahlarını kabartmaktadır. E-ticaret; esneklik, hız, maliyetlerde azalma, hiyerarşinin azalması, sınır ötesi pazar imkânı, daha düşük maliyetlerle reklam şansı, tüketici memnuniyeti, ürün çeşitliliği gibi birçok konuda işletmelere imkân sağlamaktadır. Bu nedenle rekabet ortamı yaratmak isteyen her işletmenin interneti aktif olarak kullanması ve internet üzerinde satış yapması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbulut, M. (2014). E-Ticaret Pazar Performansını Artırmaya Yönelik Başlıca Stratejiler, Meta Yayınları, İzmir.

Altınok, R. A. (2008). “Elektronik Ticaretin KOBİ’ler Açısından Uygulanabilirliği: Ankara Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Bakırtaş, H. ve Tekinşen, A. (2006). “E-ticaretin Girişimcilik üzerindeki Etkileri” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, ss.125-138.

Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2012). Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri (KOBİ’ler), TMMOB, Yayın Numarası: YMMO/583, 4. Baskı, Ankara.

Bucaklı, T. A. (2007). “Elektronik Ticaret”, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

Canpolat, Ö. (2001). Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, E-Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler, Yayın No: 89, Ankara.

Cansız, M. (2008). Türkiye'de KOBİ'ler ve KOSGEB, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Çatal, M. F. (2007). "Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, ss.333-352.

Erbaşlar, G. ve Dokur, Ş. (2016). Elektronik Ticaret E-Ticaret, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

Erdoğan, Z. B. (2011). Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teorik ve Uygulama, 2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Kağnıcıoğlu, H. C. (2014). Üretimde Yeni Bir Yaklaşım E-Üretim, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Kalaycı, C. (2008). "Elektronik Ticaret ve KOBİ'lere Etkileri", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı:1, ss. 140-150.

Kantarıcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkınlı, O. ve Cavlak, C. (2017). "Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret", Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587, İstanbul.

Kaya, A. (2017). Bilişim İletişim Çağında Girişimcilik ve Kobi Yönetimi, 3. Baskı, Eğitim Yayınevi, İstanbul.

Kılıçer, T. (2013). "KOBİ'ler İçin Girişimci Pazarlamanın Anahtarı: Pazarlama İlişki Ağları", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Sayı:2, ss. 141-166.

Koç, T. (2007). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Finansmanı", Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Koçer, M. (2012). "Elektronik Ticaretin Pazarlama Stratejilerine Etkileri", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Memioğlu, Y. (2017). “Türk Kooperatifçiliğinin Dönemsel Analizi (1950-1960 Dönemi)”, 3.Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, Sayı: Özel, ss.897-921.

Nikonova, A. (2010). “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Pazarlama Etkeni Olarak E-Ticaret”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Savaş, A. (2011). “KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı: 12. ss. 58-73.

Özdemir, S., Parlak, Z. ve Aykaç, M. (2008). “Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Paksoy, T., Ürkmez, G., N. ve Arıcıoğlu, A., M. (2003). “E-Ticaretin KOBİ’ler Tarafından Algılanışı ve Rekabette Bir Araç Olarak Kullanımı: Konya Tarım Makineleri Sanayisinde Bir Uygulama”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:9, ss. 539-558.

Saatçioğlu, C. (2005). “Yeni Ekonomi ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 1, ss.151-165

Şahin, A. ve Demir, H., M. (2003). “Bilgi-İşlem Teknolojilerindeki Gelişmelerin Lojistik Yönetimi Üzerindeki Etkileri Tedarik Zincirleri Yönelimli Teorik Bir Analiz”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sayı:3, ss.27-48.

Torlak, M. (2010). “E-Ticaret El Kitabı”, Erişim: <http://melihtorlak.com/tag/elkitabi> (Erişim Tarihi: 01.06.2019).

Türkoğlu, M. (2002). “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler) in Bölgesel Kalkınmaya Etkileri ve Bölgesel Kalkınmada KOBİ Temelli Stratejiler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:1, ss. 277-300.

Uslu, Ş., Uygun, M. (2002). “Yeni Rekabet Koşullarında KOBİ’lerin Değişen Pazarlama Stratejileri ve Pazarlama Sorunları: Konya Örneği”, 21. Yüzyılda KOBİ’ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu.

Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Elektronik Ticarete Uyumu

Yazıcı, A. (2008). “Yeni Kara Para Aklama Yöntemleri Olarak Akıllı Kartlar ve İnternet”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, ss. 153-168.

Yurttadur, M. (2015). KOBİ Yönetimi ve Büyüme, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Zengin, B. ve Güngördü, A. (2013). “Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:3, ss. 129-150.

Zeren, A. (2009). “KOBİ'lerin Üstün Yönleri, Büyük İşletmelerin Bu Üstünlükleri İçermesi”, İstanbul Teknik Bilimler Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TÜRKİYE'DE TERÖR EYLEMLERİ VE SAVUNMA SANAYİ İLİŞKİSİ

Bahattin Gökhan Topal¹

Geliş Tarihi: 01/04/2020

Kabul Tarihi: 13/05/2020

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından itibaren farklı ideolojik, etnik ve dinsel yaklaşımları benimsemiş gruplar tarafından bir dizi silahlı eylem düzenlenmiştir. Bu eylemlere yönelik literatür taraması yapıldığında isyan, kalkışma ve terör olayı olarak ifadeler yer aldığı görülmektedir. Türkiye için son 50 yıllık dönem içerisinde Ermeni (ASALA) terörü, ideolojik sağ-sol çatışmaları, radikal dinci terör, etnik bölücü terör eylemleri ile mücadele etmektedir. Yaşanan terör eylemlerine askeri ve polisiye yöntemler ile müdahil olunurken, bir taraftan siyasi ve kültürel adımlar ile sorunun çözümüne yönelik eylemlerde izlenmiştir. Ancak süregelen terör eylemleri, bu eylemlerin uygulama biçimleri ve eylemlerin Türkiye sınırları dışındaki bölgelerden kaynaklanması Türkiye'nin savunma stratejisinde değişime neden olmuştur. Bu değişime paralel olarak savunma sanayi alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışma ile Türkiye'de yaşanan terör eylemleri ve savunma sanayii arasındaki ilişkiye yönelik bir literatür ve araştırma çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Terör, Savunma Sanayi, Güvenlik

---

¹ Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, bgtopal@firat.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0022-1976

Terrorist Acts and Defence Relationship In Turkey

ABSTRACT

Since the founding years of the Republic of Turkey, has been subjected to a series of armed attacks by ethnic and religious groups. When researches are carried out for these actions, it is seen that there are statements such as rebellion, conflict and terrorism. Turkey has been struggling with the Armenian terror group (ASALA), ideological right-left groups, radical religious group and also ethnic separatist terrorist group in the last 50 years. While the terrorist acts were intervened by military and detective methods, on the other hand, the political and cultural steps were followed through actions aimed at solving the problem. However, the ongoing terrorist acts, to be sourced from outside the borders have led to changes in Turkey's defence strategy. Due to the change, developments have taken place in the field of defense industry. This study was conducted to examine the relationship between a terrorist act and the defense industry in Turkey.

Keywords: Terrorism, Terrorism, Defence Industry, Security

GİRİŞ

Terör, yeryüzündeki tüm ülkeleri etkileyen önemli bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Geçmişe bakıldığında fiziki bir eylem biçimi olarak başlamışsa bile günümüzde devlet, psikolojik ve siber terör gibi kavramlar daha sık duyulur olmuştur. Maalesef tüm dünyanın sorunlu bir kavram olarak kabul ettiği terör ve terörizm, ülkeler arasındaki ilişkilerde, diplomatik süreçlerde ve uzun vadeli hedefleri için adeta bir araç haline gelmiştir. Bulunduğu bölgenin sosyal hayatını doğrudan etkileyen terör aynı zamanda ekonomik düzeyde de önemli bir zarara yol açmaktadır. Bir ülkenin ekonomik ve siyasi olarak faaliyetlerini sürdürebilmesi için güvenlik kaygılarını taşımaması gerekmektedir.

Ülkeler için yıllık ve dönemsel bütçe planlamaları büyük önem arz etmektedir. Yıllık ve dönemsel hedeflere göre yatırım planları belirlenir, ekonomik alan dışındaki diğer politikalar bu duruma göre planlanır. Savunma harcamaları da ülke bütçeleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Türkiye gibi terörle mücadele eden, terör riski taşıyan, geniş bir coğrafi alanda siyasi ve askeri belirsizliklerin olduğu ülkeler için çok daha kıymetli olmaktadır. Türkiye, kurulduğu 1923'den bu yana çeşitli terör örgütlerine ve uzun süreli eylemlerine maruz kalmış, önemli ölçüde mali kaynak ayırmak zorunda kalmıştır. Doğrudan bir savaş hali olmamasına rağmen, süreklilik arz eden bir terör tehdidi yönetsel sorunları da beraberinde getirmiştir. Doğrudan bir ifade olmasa bile üzerinde uzlaşılan haliyle terörizmin ortaya çıkmasındaki ana etkenler arasında sosyo-ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik kaygılarının yaratmış olduğu ortam olduğu bilinmektedir.

Çalışmamızın amacı terör eylemleri ile savunma sanayi alanında yapılan projelerin, yürütülen çalışmaların ve bu alandaki kamusal politikaların karşılaştırılmasını yapmak, birbirine olan etkisini değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırma çalışmasıdır. Bu çalışmada Türkiye'de yaşanan terör eylemleri ve savunma sanayii arasındaki ilişkiye yönelik bir literatür ve araştırma çalışması yapılmıştır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Terör eylemlerinin doğal bir sonucu olarak alınacak tedbirlerin ilk sıralarında askeri uygulamalar gelmektedir. Bu durum savunma sanayi alanında harcama eğilimini de birlikte getirmektedir. Savunma harcamaları

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

ülkelerin mali, teknik ve politik altyapılarına göre yerli üretim ve dış tedarik yöntemleri ile sağlanmaktadır. Bu duruma göre sürece bakıldığında askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında doğal bir ilişki olduğu görülmüş ve yapılan literatür çalışmasında söz konusu örneklerle rastlanmıştır. Askeri harcamaların güvenlik ihtiyacını karşılaması, söz konusu kurumların teknik ve idari altyapılarını modernize etmesi, tedarik süreçlerinde beşerî sermayeyi geliştirmesi ve teknolojik gelişimlere öncü olması gibi etkenler ekonomik büyümeye pozitif bir katkı sunmakta olduğu görüşüne dair ampirik kanıtlar sunulduğu görülmektedir (Benoit, 1978; Ateşoğlu, 2002; Yıldırım Öcal & Akipek Öcal, 2016; Yakovlev, 2007). Farklı görüşlerde ise askeri harcamaların ülkelerin ekonomik imkân ve kaynaklarının farklı üretim alanlarından çekilerek özel sektör temsilcilerinin dışlanmasına ve bunun ise ülke ekonomisinin büyüme göstergelerine olumsuz etkileri olduğuna dair ampirik kanıtlar sunulduğu görülmektedir (Galvin, 2003; Pieroni, 2009; Yolcu Karadam, Yıldırım, & Öcal, 2017).

Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaları derleyen Topal, 36 araştırmayı örneklem dönemi, ölçüm yöntemi, araştırma modeli ve sonuçları dikkate alarak özetlemiştir. Çalışmalarda VAR ve Granger Nedensellik,

Tablo 1. Savunma Sanayi Harcamaları ve Etkileri, Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmaların Özeti

Yazar	Dönem	Model ve Yöntem	Sonuç
Özmucur (1996)	1924-1994	VAR ve Granger Nedensellik	Askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Sezgin (1997)	1950-1993	Beşeri sermaye ile genişletilmiş iki sektörlü Feder-Ram modeli / OLS	Savunma sektörünün dışsal etkileri dikkate alındığında askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir
Kollias (1997)	1954-1993	VAR ve Granger Nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyümeye nedensellik yoktur.
Özsoy (2000)	1950-1992	Beşeri sermaye ile genişletilmiş iki sektörlü Feder-Ram modeli / OLS	Savunma sektörünün dışsal etkileri dikkate alındığında askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi yoktur.

Sezgin (2000a)	1958-1994	Deger-tipi çok denklemler model/E G eşbütünlük ve ECM'e dayalı Granger nedensellik	Kısa ve uzun dönemde askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkilidir.
Sezgin (2000b)	1924-1994	VAR ve Granger Nedensellik	Askeri harcamalardan ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Sezgin (2001)	1956-1996	Deger-tipi çok denklemler model/OLS, 2SLS ve 3SLS	Askeri harcamalar tasarruf ve dış ticaret üzerinde bozucu etki ortaya çıkarmadığı durumlarda ekonomik büyüme pozitif yönde etkilemektedir.
Dunne, Nikolaidou ve Vougas (2001)	1960-1996	VAR ve Granger nedensellik	Ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Ancak askeri harcamalardan ekonomik büyüme doğru negatif yönlü nedensellik vardır.
Öcal (2002)	1956-1994	LSTR modeli	Askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde asimetric etkilidir.
Candar (2003)	1950-2001	Engle-Granger eş bütünlük	Kısa ve uzun dönemde askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkilidir.
Halıcioğlu (2004)	1950-2002	Yeni makroekonomik model / johansen eşbütünlük	Askeri harcamalar, reel çıktı düzeyi üzerinde pozitif yönde etkilidir.
Dritsakis (2004)	1960-2001	Var ve granger nedensellik	Ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Ancak ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Karagöl ve Palaz (2004)	1955-2000	Johansen eş bütünlük ve Granger nedensellik	Kısa ve uzun dönemde askeri harcamalardan ekonomik büyüme doğru tek ve negatif yönlü nedensellik vardır.
Erdoğan (2006)	1968-2004	Var ve granger nedensellik	Ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Kalyoncu ve Yücel (2006)	1956-2003	Var ve granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında askeri harcamalardan ekonomik büyüme doğru tek yönlü ve uzun dönemli ilişki vardır.

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Karahan-Türk (2007)	1970-2005	Johansen eşbütünleşme	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ancak zayıf bir pozitif ilişki vardır.
Sekmen ve Sarıbaş (2007)	1974-2005	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik yoktur.
Özsoy (2008)	1933-2004	Var ve granger nedensellik	Askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru kısa dönemli ve tek yönlü nedensellik vardır.
Görkem ve Işık (2008)	1968-2006	Var ve granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik yoktur.
Karagianni ve Pempetzoglu (2009)	1949-2004	Doğrusal ve doğrusal olmayan granger nedensellik	Ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru doğrusal ancak askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru doğrusal olmayan ve tek yönlü nedensellik vardır.
Özdemir ve Bayar (2006)	-	Çok bölgesel ve çok sektörlü dinamik CGE modeli	Askeri harcamaların milli gelir içindeki payı azaldığında büyüme artmaktadır.
Yılancı ve Özcan (2010)	1950-2006	Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik	Yapısal kırılmalar altında askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur. Ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Üçler (2011)	1970-2009	Sınır testi – ARDL eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Askeri harcamalar ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Ozun ve Erbaykal (2011)	1949-2006	ARDL eşbütünleşme, Toda-Yamamoto nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve iki yönlü ilişki vardır.
Soyyigit - Kaya (2013)	1970-2010	Johansen eşbütünleşme, Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik	Granger nedensellik testi sonuçlarına göre askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik yoktur ancak TY nedensellik testi sonuçlarına göre askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.

Taş, Örnek ve Aksoğan (2013)	1970-2008	VAR ve Granger nedensellik	Ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik vardır.
İpek (2014)	1980-2012	Sınır Testi-ARDL eşbütünleşme	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur.
Pan, Chang ve Wolde-Rufael (2015)	1988-2010	Konya panel bootstrap Granger nedensellik	10 Ortadoğu ülkesi içerisinde yalnızca Türkiye’de askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Destek ve Okumuş (2016)	1990-2013	Panel bootstrap Granger nedensellik	Türkiye’de askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde etkilidir.
Töngür ve Elveren (2017)	1963-2008	Beşeri sermaye ve gelir eşitsizliği ile genişletilmiş Solow-tipi büyüme modeli/OLS	Gelir eşitsizliği ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif iken daha yüksek gelir eşitsizliği altında askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.
Uçan, Başaran ve Akyıldız (2016)	2006Q1-2015Q3	VECM ve Granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik vardır.
Alper (2017)	1981-2016	Sınır testi -ARDL eşbütünleşme	Kısa ve uzun dönemde askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkilidir.
Canbay ve Mercan (2017)	1986-2016	Johansen eşbütünleşme ve VECM Granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişki yoktur.
Durgun ve Timur (2017)	1970-2015	VAR ve Granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında nedensellik yoktur.
Korkmaz ve Bilgin (2017)	1961-2015	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve iki yönlü nedensellik vardır.

2. TERÖRİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Terör ve Terörizmin Tanımı

Terör gerek Türkiye gerekse dünyanın diğer ülkeleri için öncelikli olarak önemli bir güvenlik sorunu ve aktif tehdit unsuru olmaktadır. Toplumların idari, sosyal ve kültürel yaşamlarını olumsuz etkileyen bir etken olmakla birlikte ekonomik ve insani etkileri geniş bir bilimsel alanda incelenecek niteliktedir.

Çalışma konusu olarak belirlenmiş olan terörizm için öncelikle bir kavramsal tanımlama yapılması gerekmektedir. Terör ve terörizm kelimeleri kavramsal olarak “terrere” sözcüğünden gelmekte olup, korkup titreme, dehşete kapılma ve korkup kaçırmak anlamlarını taşımaktadır. Türkçe anlamı olarak kişi ve kişilerin yıldırılması, cana kıyma, malı yakıp yıkma, korkutma gibi anlamları taşımaktadır (Wilkinson, Political Terrorism, 1974). Teknik olarak birbirine benzeyen iki kavram olan terör ve terörizm tanımlarına göz atmamız gerekir. Literatüre bakıldığında, terör için kontrolsüz kitlelerin yarattığı aşırı şiddet eylemleri ve terörizm tanımını ise bu terör eylemlerini bir amaç uğruna bilerek isteyerek kullanımı olarak ifade edilmektedir. Terör eyleminin iradi bir şekilde, sistemli, planlanmış, ideolojik altyapısı ve teorisi olan bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Altuğ, 1995).

Terör kavramının literatürdeki tanımlarına bakıldığında özellikle XX. yüzyıldan sonra uluslararası toplumların temel konularından birisi olmuş gibi görünse bile kökeni çok daha eskilere gitmektedir. Hassan Sabbah ile başladığı bilinen süreç Fransız Devrimi ile uluslararası toplumun daha fazla dikkatini çekmiştir. 1926’da Romanya tarafından Milletler Cemiyetine sunulan "Terörizmin Bastırılmasının Evrenselleştirilmesi İçin Uluslararası Sözleşme" teklifi ile terörizm kavramı uluslararası toplumun gündem maddesi haline gelmiştir. 1934 yılında Yugoslavya Kralı’nın ve Fransız bir bürokratin öldürülmesi ile uluslararası düzeyde gerçekleşen eylemler ile toplumların üzerinde çalışması gereken bir konu olduğu ön görülmüştür. Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanmış olan, dönemin 20 üye devletince imzalanan “Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” ile terörizm kavramına ve etkilerine atıfta bulunulmuştur (Chadwick, 1996).

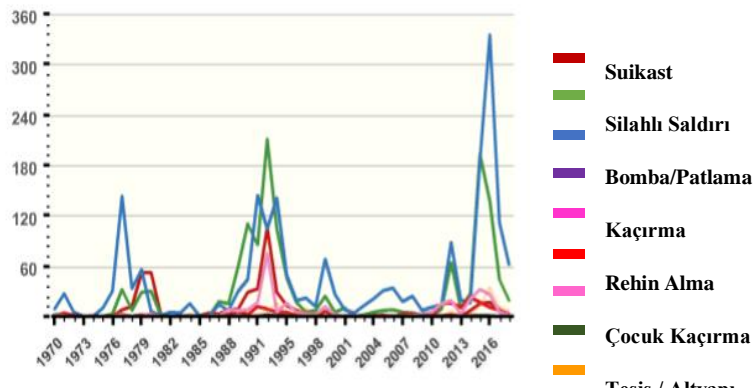
Bir diğer uluslararası kuruluş olan NATO tarafından terörizm “Yasadışı güç kullanmak suretiyle hükümetleri veya toplumları korkutmak ve

korkutmaya teşebbüs etmek veya bir nüfus üzerinde kontrolü sağlamaya çalışmak, dini, politik veya ideolojik amaçlara ulaşabilmek maksadıyla kullanılan şiddet tehditi” olarak ifade edilmiş, bu tanıma ek olarak ideolojik ve dini bir temeli olduğunu özellikle ifade etmektedir (NATO, 2019).

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun 1.maddesi gereğince yapılan tanımda; “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir” olarak ifade edilmiştir. Bu kanun gereğince iki veya daha fazla kimsenin ilgili yasanın birinci fıkrasında yazılı terör suçunu işlemek maksadıyla bir araya gelmesi halinde söz konusu kanunda ifade edilmiş olan örgüt meydana gelmiş sayılmaktadır (TMK, 2019).

ABD’de Maryland Üniversitesi’nin açık kaynaklardan derlediği ve kamuoyuna açık bir şekilde paylaşılan veriler ışığında derlenmiş olan bu verilere bakıldığında en yoğun ölüm ve yaralanmaların 1986-1996 yılları arasında yaşandığı bilinmektedir. Saldırı yöntemlerine bakıldığında ağırlıklı olarak silahlı ve bombalı saldırılar ilk sıralarda yer almaktadır.

Grafik 1. Türkiye’de Yaşanan Terör Olaylarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: (GTD, 2020)

Terör olaylarında 1990’lı yılların ilk çeyreği, 2015 ile 2016 yıllarının tamamı olayların yüksek olması ile dikkat çekmektedir. Terör olaylarından faili bilinmeyen olayları hariç tutarak değerlendirme yapıldığında 2.868 terör eyleminin, %76’sı etnik kökeni bulunan ayrılıkçı ve milliyetçi unsurlar, %16’ı sol ideoloji temeline dayanan örgütler, %3’ü dini temeli olan terör yapılanmaları, %3’ünde ise küresel kaynaklı terörist unsurlar ve %1’inde ise birden çok terör örgütü ile iş birliği içerisinde yapılan eylemler olduğu görülmektedir.

2.2. Terörizmin Türleri

Terörizm kavramsal olarak bir hedef belirleyerek eylemlerini gerçekleştiren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eylemlerin planlanmasında belirlenmiş olan üç ana unsur üzerinde durulmaktadır. Bunlar ideolojik unsur, örgütsel unsur ve eylemsel (şiddet) unsurlarıdır. Bu unsurlar farklı coğrafi bölgelerde, farklı isimler ve yapısal unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. İdeolojik Unsur

Türk Dil Kurumu tarafından; “Siyasal veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü” olarak ifade edilmiş olan ideoloji farklı seçili gruplar tarafından kendi düşünce yapılarına yakın olarak tanımlanır ve ifade edilir (TDK, 2019). Terör örgütleri için ise ideoloji en önemli araçlardan bir tanesidir. Eleman sağlayabilmek adına ilke haline getirdiği ideolojik argümanlar ile yıkıcı eylemlerini uygulamak için kendisine zemin hazırlamaktadır. Suç yapılanmalarını terör örgütlerinden ayıran en keskin çizgilerden bir tanesi ise ideolojik unsurlardır.

Bu ideolojik unsurlar Türkiye ve dünya genelinde ağırlıklı olarak; Marksist-Leninist-Maoist ideoloji (komünizm), Dini Motifli İdeoloji ve Etnik Milliyetçilik kavramları çevresinde olduğu görülmektedir. Bu unsurlar ile gruplar kendi haklılıklarını ifade edecek alan belirler, şiddet eylemlerini meşru bir zemine çeker ve haklılık kazandırmaya çalışır. Örgüt üyeleri arasında bir dayanışma ve birlik vaadi sunar. Her zaman bir düşman olgusu vardır ve kendi dilini oluşturabilecek bir yaklaşım sergiler. Kendi jargonunu

yaratan terör, “streetiplerle” (basmakalıp) bir ideolojik aşılama (endoktrinizasyon) ile yönetme gayesi taşıyan “üniforma giydirilmiş” bir lisan kullanır. Kullanılan bu dil ve yapılan propaganda birçok noktayı açıklar ancak hiçbir konuyu aydınlığa kavuşturma amacı taşımaz (Ergil, 1980). Söz konusu ideolojik yaklaşım terör örgütünün eylemde olduğu ülke ile politik sorunları olsun veya olmasın kendisine yakın ideolojik yaklaşıma sahip bir ülkeden destek almasına da etki eder. Bu durum terörizmi bir dış politika aracı haline getirmesi doğal bir sürecin sonucudur. Daha geniş bir anlam itibarıyla istihbarat kurumları için aracı birer kuruluş, farklı bir tabir ile eylemsel düzeyde kalan bir taşeron yapılanma olarak adlandırılabilir.

2.2.2. Örgütsel Unsur

Türkiye’de 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’na göre iki veya daha fazla kimsenin aynı amaç etrafında birleşmesi sonucu meydana gelen yapıya örgüt tanımlaması yapılmaktadır. Örgüt; organize bir yapı çerçevesinde, aynı ideolojik görüşü benimsemiş, aynı hedef doğrultusunda yönelim sağlayan kişilerden oluşmaktadır. Terör örgütlerinin yapılarak bakıldığı zaman, büyük bir bölümü en tepede örgüt lideri, ona bağlı olan üst düzey sorumlu bireyler ve daha alt düzeyde ise bölge, şehir ve birim sorumluları ile oluşan bir yapı altında faaliyet sürdürmektedir. Bu yapılanmada en temel unsur tabiki illegal yapılanma ve gizlilik olmaktadır. Bu şekilde örgütün güvenlik ve gizlenme kaygıları sağlanmış olur. İlegal faaliyetler, legal düzeyde öne çıkan sempatanların illegal alanlara kaydırılmaları ile desteklenmektedir. Bu şekilde yürütülen eylemlerde oluşacak kayıplar, deşifre olmamış yeni örgüt mensuplarının illegal eylemlere ve kadrolara aktarılmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır (TMK, 2019).

Örgütlenmede ana unsur olarak üç faktör bulunmaktadır. Bu unsurlara bakıldığında genel planlama, yönetim, strateji belirleme ve hareketin politik rehberliğini üstlenmiş olan lider kadro olduğu görülmektedir. Bu unsurlardan askeri kanat olarak ifade edilen yapı ise şiddet eylemlerini fiili olarak yürüten silahlı birimlerdir. Genel planlama örgütün yönetim kademesi tarafından yürütülecek eylemler dizini ve stratejinin belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Strateji ise planlanmış bu eylemlerin nasıl yürütüleceği, etkileri ve yöntemlerinin belirlenmesidir. Örgütsel yapıların birçoğunda olduğu üzere terör örgütlerinde lider kadro ve doğrudan lider etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgüte eleman temininde, eylemlerin yürütülmesinde

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

ve propaganda faaliyetlerinde etkisi önemlidir (Dilmaç, 2004). Sonuç olarak örgütsel yapı içerisinde, her eylem ve faaliyet yazılı bir kurala dayanmamakta, temel dinamikler ve ideolojik düşünce yapısına dayanarak yürütülmektedir. Bunu sürekli canlı tutabilmek, insanları örgüt içerisinde motive edebilmek için ise örgütsel yapıları canlı tutmak üzerinde çalışılması gereken bir husustur.

2.2.3. Eylem Unsuru

Terör kavramı ve terörizm konusunda belki de en önemli nokta eylem unsuru olmaktadır. Zira eylem (şiddet unsuru) doğrudan doğruya toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Terör örgütlerinin önemli bir dayanak noktası olmakla birlikte, eylemsiz kalan bir örgütün varlık nedeni sorgulanmaya başlanır. Örgütsel yapı eylem modelleri ve sonrasında izlediği propaganda ile ancak insanları belirlenen ideolojik düşünce sistemine dahil etmeye devam edebilir. Amaçladığı ideolojik unsurları gerçekleştirmek, adını kamuoyuna duyurmak, savunduğu hedefleri topluma empoze etmek için hedef gözeterek eylemlerini gerçekleştirmektedir. Bu eylemler hem toplumsal olarak halkın geniş bir kitlesine mesaj verirken, diğer taraftan örgüt sempatanları ve üyelerini motive eder. Gerçekleştirilen eylemler ile halkın büyük bir kesimini korkutmayı, toplumda korku, yılgınlık ve bıkkınlık hissi oluşturmayı hedefler. Bu sayede örgüt, kamu otoritesini zedeleyerek halkın kamu otoritesine güvenini azaltmayı ve toplumda kaos ortamı oluşturmayı hedefler (Alkan, 2002).

2.3. Terörün Nedenleri**2.3.1. Ekonomik Nedenler**

Terörün ortaya çıkışın nedenleri arasında yer alan ekonomik neden doğrudan ve dolaylı olarak etkiler barındırmaktadır. Terör örgütlerine katılım süreçlerinde iki yönlü bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Mali imkansızlıklar yaşayan bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için örgüte katıldığı görüşü ile terör örgütlerinin bireylerin ekonomik imkanlarının kısıtlı olmasının sorumlusu olarak kamu otoritesini sorumlu tuttuğu, bunu bir propaganda aracı olarak kullanıp örgüte eleman temini gerçekleştirdiği bilinmektedir. Literatüre bakıldığında ekonomik nedenleri bireyleri terör eylemlerinde kullanılan birer figüran olma yoluna ittiği görülmektedir. Dünya genelindeki 49 toplum üzerine yapılan bir çalışma ile gelir dağılımındaki

adaletsizlik, sosyal şiddet ve anti-sosyal davranışlar arasındaki ilişki incelenmiş ve önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır (Türkdoğan, 1996). Bu sonuçlar ışığında kişi başına düşen gelirlerin milli gelir oranındaki dağılımındaki eşitsizliğin büyüklüğü ile şiddetin büyüklüğü arasında bir bağ olduğu ortaya koyulmuştur. Gelir eşitliğindeki adaletsizliklerin orta noktasından başlayarak (yukarı-aşağı) iki doğrultuya bakıldığı zaman milli sapma oranı ne kadar yüksek ise siyasi şiddetin oranının da o kadar büyük olduğu belirtilmiştir. Bir diğer önemli ara başlık ise siyasi hareketlilik ve sosyal katılımlar arasındaki orantıdır. Siyasi bir hal almış iktisadi çıkar çatışmaları ve uyumsuzluklar, bir süre sonra gerginliklere, çatışma ve şiddet ortamına yol açmaktadır. Terörizm yayılmak için yaptığı propaganda unsurları içerisinde en yoğun olarak gelir paylaşımındaki adaletsizlik, yoksulluk, idari yönetimlerin vergi uygulamaları, kamu yatırımlarının dağılımı gibi konuları istismar etmekte ve toplumsal kitleleri bu etkiler ile kendi amaçları için yönlendirmektedir. Doğal bir hak arayışı içerisindeki bireyleri, illegal yollara sevk ederek daha fazla mağdur etmektedir.

2.3.2. Psikolojik Nedenler

Maddi ve manevi ihtiyaçları olan insanoğlu zaman zaman bunun temini için şiddet eylemlerine başvurabiliyor. Özellikle bu durumun baskı altında bulunduğu zamanlarda daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Terör eylemlerine katılan bireylerin bir bölümü maddi imkansızlıkların itmesi sonucu eylemsel bir hal alırken, bazı bireyler ise kendisini bir gruba ait hissetme ilkesi gereği hareket eder. Bu duruma ek olarak bölgesel etkenler, ırksal söylemler ve kamusal tedbirlerin halk üzerindeki etkisi psikolojik nedeler arasında değerlendirilebilir. (Caşın, 2008)

2.3.3. Sosyo Kültürel Nedenler

Milletleri oluşturan temel kavramlar olan, örf ve adetler, dil, ortak tarihi geçmiş, sanat ve edebiyat gibi kavramların asimile edilmesi endişesi bireyleri tepkiye iten sebepler arasında sıralanabilir. Bireyin kendisini toplumdaki soyutlanmış hissetmesi, millet kavramını oluşturan değerlere yönelik tehditler savunma mekanizması geliştirmesine neden olmaktadır. Bireyde yaşanan bu durum toplumun diğer fertlerine de yansımakta, olumsuz bir zincirleme reaksiyon yaratmaktadır. Bu olguyu kullanan terör yapıları sempatic bulmak için yeni bir saha açabilmenin yolunu bulmaktadır. Bireyin aidiyet duygusunun temelini atıldığı ilk kurum olan aile aynı

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

zamanda ilk eğitimin alındığı kurum olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Bu eğitim sürecinde yaşanacak olumsuz durumlar, eksik veri ve yöntemler bireyin aileden daha fazla eğitim düzeyinde beslenmesine neden olmaktadır. Ailesinin ve ait olduğu toplumun sahip olduğu bilgiler ile beslenen birey, ideolojik propaganda yoluyla terör odaklarının kullanıma müsait bir hale gelebilir (Kalender, 2001).

2.3.4. Siyasi Nedenler

Kişiler ve toplumlar kendilerini yönetmesi için belirlemiş olduğu kişilere taleplerini demokratik yollardan iletmelidir. İcra makamında olan bireylerin izlediği politikalara muhalif olan kesimler her zaman olabileceği gibi, bu muhalif düşünceye sahip kişiler zaman zaman isteklerini temin edebilmek için şiddet eylemlerine başvurmaktadırlar. Terörizmin Kökleri isimli eserinde Paul Wilkinson tarafından yapılan tanımda “*İdeolojik renkleri ne olursa olsun, demokratik toplumlardaki teröristler, hüküm süren yönetime karşı olan, liberal demokratik değerler yüzünden yabancılaşmış ve çaresiz insanlardır*” ifadesi yer almaktadır (Wilkinson, Political Terrorism, 1974).

Siyasi istikrasızlık, demokratik düzeyde katılımın yaygınlaştırılmaması, bireylerin bilinçlendirmesinde yaşanan sorunlar, siyasi kutuplaşmanın hızlı bir şekilde yükseliş göstermesi, siyasilerin liyakat yerine tarafgirlik yapmaları, siyasi kayırmalar (tayin, terfi, taltif, işe yerleştirme vb.) siyasi gücü maddi menfaatler için kullanmak ve siyasi tansiyonun her zaman yüksek olması terör olaylarına neden olabilecek süreçleri doğurduğu bilinen bir durumdur.

2.4. Türkiye’de Terörün Geçmişi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu 1923’den bugüne değin farklı etnik, siyasi ve ayrılıkçı yaklaşımların terör eylemlerine karşı mücadele etmektedir. PKK gibi etnik bölücü, DHKP-C gibi aşırı solcu, El Kaide, DEAŞ ve FETÖ gibi dini değerleri kullanan, 17 Kasım ve ASALA gibi etnik terör grupları ile mücadelesini farklı alanlarda sürdürmektedir. Türkiye’yi hedef alan bu unsurlar Türkiye içerisinde yapılandıkları gibi Türkiye’ye komşu ülkeler başta olmak üzere farklı ülkelerin sınırları içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. (MFA, 2020)

Türkiye’de yaşanan terör eylemlerine bakıldığında 1976-1980, 1986-1996, 2012-2016 yılları arasında en şiddetli dönemlerini yaşamıştır. 1976-1980 dönemi arasında siyasi eğilimli anarşi grupları, 1986-1996 yılları arasında PKK, Hizbullah, İBDA-C gibi terör örgütleri, 2012-2016 yılları arasında ise PKK, DAEŞ, FETÖ unsuları tarafından yapılan terör eylemleri yoğunlaşmıştır. Türkiye’de 1970-2017 yılları arası 4.287 terör saldırısı olmuştur. Yaşanan terör saldırılarının 1.393’ünün faili bilinmemekte olup, eylemlerin 1.660’sının ise faili üzerinde kesinlik olmayıp ihtimaller üzerinde durulmaktadır. Bu eylemleri 1.053’ünde failerin bilindiği, olay sonrası eylemi üstlendikleri bilinmekte olup, söz konusu eylemler birbirinden farklı 67 terörist örgüt tarafından, bazıları da bu örgütlerle ilişkili alt-yan gruplar tarafından yapıldığı bilinmektedir. (GTD, 2020)

2.4.1. Sol Tandanslı Örgütler

Terörizmin tarihsel süreci hakkında bilgiler veren Rapoport, belirli bir zaman diliminde cereyan eden hareket zinciri olarak tanımlamış olduğu “dalga kavramı” içerisinde farklı dört terör dalgasından bahsetmektedir (Cronin & Ludes, 2004). Sömrüğe Karşısı, Dini, Anarşist ve Yeni Sol olarak adlandırdığı bu yapılara bakıldığında dünya üzerinde 1960’lı yıllarında yaşanan olaylardan bahseder. Söz konusu dalga kavramları arasındaki Yeni Sol olarak adlandırdığı şiddet hareketlerinin ideolojik temelinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içerisinde kendisine yayılma alanı bulan Marksizm, Leninizm ve Komünizm gibi kavramlardan beslenmektedir. Benzer düşünceleri yayan ve kendisine bu alanda yer açan Çin’de ortaya çıkan Maoizm kavramı da sol tandanslı yapılanmaları besleyen argümanlardandır. 1967 yılında Orta Doğu bölgesinde Altı Gün Savaşları (diğer adıyla Arap-İsrail Savaşı) 1968 yılında Fransa’da Paris’te yaşanan öğrenci olayları ile Amerika ile Vietnam Savaşı, Bolivya’da Ernesto Che Guevara’nın öldürülmesi gibi olaylar Yeni Sol Dalga unsurunu tetikleyen önemli gelişmeler olarak bilinmektedir (Avcı, 2019).

Tablo 2. Türkiye’de Sol İdeoloji Temelli Terör Örgütleri

Terör Örgütü	Kısaltma	Kuruluş Tarihi
Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu	THKO	1972
Türkiye Komünist Partisi / Marksist Leninist	TKP/ML	1972
Maoist Komünist Partisi	MKP	1994
Marksist Leninist Komünist Partisi	MLKP	1994
Devrimci Halk Komünist Partisi Cephesi	DHKP/C	1994

Türkiye’de sol ideolojik eğilimli terör örgütlerine bakıldığında 1972 yılında kurulan Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist ve Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu örgütlerinin yapılanmaları bilinmektedir. Terör eylemlerinin yoğun yaşandığı 1990’lı yıllarda da DHKP/C, MLKP, MKP gibi terör örgütlerinin özellikle bombalı ve silahlı saldırı eylemleri ile adını duyurduğu görülmektedir. Günümüzde, DHKP-C yöneticilerinin önemli bir kısmı İtalya, Almanya, Belçika, Hollanda ve Yunanistan gibi Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır. Eylemlerini Devrimci Sol, DHKP-C kuruluş ve Dursun Karataş sonrası olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Kuruluş döneminde Türkiye’deki ülkelerin dış misyon görevlilerinin ve yabancı teknisyenlerin kaçırılması, soygun ve silahlı saldırılar düzenlenir. DHKP-C kuruluş sürecinde ise asker, polis ve iş dünyasına yönelik yapılan silahlı eylemler ile adından söz ettirmiştir. Özellikle Sabancı Holding’e yapılan saldırıda Özdemir Sabancı ve 2 şirket yetkilisinin öldürülmesi Türkiye’nin haricinde dünya genelinde büyük yankı uyandıran eylemler arasında olmuştur. İstanbul Çağlayan Adliyesinde Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz’ın şehit edilmesi olayı ise son dönemde örgütün yaptığı sansasyonel eylemlerden birisi olmuştur. Örgütün İstanbul, Ankara, Tokat, Sivas, Artvin, Tunceli ve Elâzığ’da yapılanma içerisinde olduğu bilinmektedir. (MFA, 2020)

2.4.2. Sağ ve Dini Motifli Örgütler

Dini ideolojileri benimseyen örgütlerin en büyük argümanları kutsal metinlerde yer alan bilgileri kendi hedefleri doğrultusunda yorumlayarak

üyelerine şiddet eylemlerini meşru göstermeleridir. Türkiye’deki dini motifli örgütlere bakıldığı zaman 1970’lerin sonunda yapılanmalar oluştuğu görülecektir. Ocak 1978’de Tahran’da Muhammed Rıza Pehlevî (Şah) karşıtı büyük halk gösterileri ile birlikte İran’da ciddi ekonomik ve politik olaylar yaşanmaya başlamıştır. Aralık 1979’a gelindiğinde İran’da teokratik bir anayasa kabul edilmiş ve Humeynî’nin ülkenin dinî lideri olmasını onaylanmıştır. Bu süreç dünyada İran İslam Devrimi olarak anılmıştır. Bu durum ülkemizdeki radikal görüşe mensup kişilerce dini anlayışın bir idare sistemi olarak devrim yoluyla kabul ettirilebileceği düşüncesini geliştirmiştir. Bununla birlikte Ortadoğu ve İran tabiiyeti bulunan gazeteci, akademisyen ve yazarların eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesi ile birlikte bu fikirler 1980’li yıllarda daha yaygın radikal bir fikir ortamının oluşmasına neden olmuştur. ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD başta olmak üzere Batı toplumlarının özellikle İslam dini ve Müslümanlara yönelik aşırı baskıcı ve önyargılı tutumları ayrışmanın temellerini oluşturan unsurlara arasında yer almıştır. ABD’nin önce Afganistan, sonrasında Irak’ı işgal etmesi ile Batı ile İslam arasındaki düşünce ayrılığını daha derinleştirmiştir.

İran İslam Devrimi ve 11 Eylül olayları sonrasında Türkiye’ye dini kökenli terör olaylarından etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Bu terör örgütleri Türkiye Hizbullahı, İslamî Büyük Doğu Akıncıları Cephesi (IBDA/C), İslamî Hareket Örgütü, İslamî Cemaatler Birliği ve Anadolu Federal İslam Devleti, Tevhid-Selam (Kudüs Ordusu), Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) olarak ön plana çıkmaktadır (Avcı, 2019).

Gülen Hareketi, Hizmet Hareketi, Gülen Cemaati veya kısaca Cemaat olarak bilinen yapılanma 1969’da Fettullah Gülen’in çalışmaları ile faaliyetlerine başlamıştır. Örgüt uzun yıllar boyunca dini temeli olan, insanlığa hizmet misyonu edinmiş ve sivil toplum yapılanması olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Faaliyetleri konusunda şüpheler olduğu, yapılanmanın bir sivil toplum faaliyetinden öte gizli bir yapılanma barındırdığı farklı siyasiler, gazeteciler, akademisyenler ve yazarlar tarafından dile getirilmesine rağmen resmi soruşturmalarda geniş bir yer almamıştır. Örgüt lideri Fethullah Gülen’in tasavvurundaki “ilâhi nizam” olarak adlandırılan yol için iki önemli aşama olduğu ifade edilmektedir. Bunlar “tedbir ve istihbarat” ile “maarif ve şirket” kavramlarıdır. Devlet Güvenlik

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Mahkemesi tarafından yargılanması, Ankara Emniyet Müdürlüğü tarafından eylemlerine yönelik istihbarat bulgularının olmasına rağmen faaliyetlerini sürdürmüştür (Hablemitoğlu, 2003). Hakkındaki soruşturmalar ve davalar nedeniyle 1999 yılında ABD'de yaşamaya başlamış ve örgüt faaliyetlerini buradan yürütmektedir. Örgüt kurulduğu günden itibaren hiçbir silahlı terör eyleminde adı geçmemesine rağmen geniş bir yayılım gösterdiği bilinmektedir. 15 Temmuz 2016'da TSK içerisindeki üyeleri tarafından darbe girişimi gerçekleştirilmiş 251 kişi hayatını kaybetmiş, 2194 kişi ise yaralanmıştır.

Türkiye'de faaliyette olan, yaptığı eylemler ile dini referanslı bir yapılanma olduğunu savunan El Kaide ise terörist unsur olarak tanınan bir diğer yapılanmadır. Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası ortaya çıkan DAESH (İŞİD) ise İslam dinini referans alarak hareket eden, eylemlerini bu şekilde meşru kılmayı amaçlayan bir diğer terör örgütüdür. 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da yaşanan iç karışıklıktan yararlanarak bu ülkeyi işgal girişimine karşı Afgan Mücahitlerin, ABD'nin CIA aracılığı ile eğitim, silah ve para desteği sağlanarak savunma refleksine katkı sunması ile yapılanmanın temelleri atılmıştır. Örgüt farklı Arap ülkelerinden para, silah ve gönüllü desteği alarak büyüdü ve 1988 yılında Usame Bin Laden tarafından kuruluş süreci gerçekleşti. Cihatçı Selefilik, Vahhabilik, Ümmetçilik ve Antikomünizm gibi argümanlar ile kendisine geniş bir yayılım alanı buldu. Bu alanlardan birisi de Türkiye olarak kayıtlara geçmiştir (Wright, 2006). 2003 yılında Neve Şalom ve Beth İsrail sinagoglarına yönelik saldırılar sonucunda 4 intihar eylemcisi olmak üzere toplamda 59 kişi hayatını kaybetmiş, saldırıların arkasında El Kaide'nin olduğu resmi soruşturmalarda kayıtlara geçmiştir.

Orijinal adı ile "ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam" olan Irak ve Şam İslam Devleti terör yapılanması 1999'dan beri aktif olan Hilafetçilik, Ümmetçilik, Seleficilik, Anti-Siyonizm, Anti-Hristiyanlık gibi kavramlar ile kendisine taraftar bulan bir yapıdır. Ağırlıklı olarak Irak ve Suriye'de faaliyette olan örgüt, Türkiye'de yaptığı saldırılar ile sesini duyurmuştur. 2003 yılında ABD'nin işgal etmesi sonrasında burada düzenlediği eylemler ile dünyaya kendisini duyuracak zemin bulmuştur. DEASH terör örgütü tarafından Türkiye'de 14 önemli terör saldırısı gerçekleştirilmiştir. Bu Saldırıları

sonucunda 304 kişi hayatını kaybetmiştir (Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, 2017).

Tablo 3. Türkiye’de Sağ ve Dini Motifli Terör Örgütleri

Terör Örgütü	Kısaltma	Kuruluş Tarihi
Türkiye Hizbullahı	-	1979
İslami Büyük Doğu Akıncıları-Cephesi	İBDA-C	1984
Anadolu Hilafet Devleti ve Hilafet Ordusu	Kaplancılar	1994
Tevhid-Selam	Kudüs Ordusu	1979
Fetullahçı Terör Örgütü Paralel Devlet Yapılanması	FETÖ/PDY	1969
El-Kaide (Kuruluş)	-	1988
Irak ve Şam İslam Devleti	DAEŞ-İŞİD	1999

2.4.3. Bölücü Örgütler

Bölücü örgütlerin temel yaklaşımı etnik bir kimlik temelinde belirli bir bölgede bağımsız, federatif veya otonom bir yapılaşma yolunu tercih ederek ayrı bir devlet yapılanmasına sahip olma ideali yatmaktadır. Bu unsurlar bazı çalışmalara bakıldığında literatürde etkinlik milliyetçi, ayrılıkçı terörizm gibi ifadelerle de anılmaktadır. Türkiye’de bu unsurların faaliyetlerine bakıldığında Cumhuriyet dönemi öncesinde ve sonrasında Kürt veya Ermeni kimliği üzerine inşa edilen ideolojik yapılanmaların olduğu görülmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda sol veya sağ ideolojiyi benimsemiş olanlar olduğu gibi, bazılarının dini bir söylem yoluyla kendisine yaşam alanı bulduğu görülmektedir. Söz konusu bu unsurlar farklı ideolojik veya dini yapılara mensup olmaları nedeniyle ayrışıyor olsalar bile hedefleri gereğince ortak eylemler yaptıkları da bilinmektedir. Türkiye’ye yönelik eylemlerinde Irak, İran, Ermenistan, Azerbaycan ve Suriye topraklarının kullanan Marksist bir yapılanma olan PKK terör örgütü bölge halkından destek bulabilmek için

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

zaman zaman dini referanslar ile hareket ettiği bilinmektedir. Ermeni terör örgütleri Hınçaklar’ın Marksist bir ideoloji benimsemiş olması, yine bir diğer terör örgütü olan Taşnaklar’ın ise Milliyetçi ideolojiyle eylemlerini yürütmesi aynı ideal için farklı ideolojik yapılanmaların bir araya geldiğinin göstergesidir. Türkiye’de gerçekleşen terör eylemlerinin %75’i etnik, milliyetçi ve ayrılıkçı unsurlar tarafından gerçekleştirilmiştir (GTD, 2020).

Türkiye’de etnik kökenli ideolojik yapılanmanın en doğru iki örneği aşağıdaki tabloda bilgileri verilmiş olan PKK ve ASALA terör örgütleridir.

Terör Örgütü PKK Kürdistan İşçi Partisi adıyla (Kürtçe: Partiya Karkerên Kurdistanê) olarak 1974 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusu ile Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısındaki bölgede devlet kurmayı amaçlamış Marksizm-Leninizm ve Maoizm gibi ideolojik bir yapıya sahip terör örgütüdür. Bununla birlikte Kürt Milliyetçiliği iddiası ile eylemlerini sürdürmüştür. Özellikle 1990'lı yıllarda sivillere yönelik saldırıları, askeri karakollara yapılan baskınlar ve intihar bombacılarının eylemleri ile Türkiye'de önemli terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir (Özok, 2006). PKK terör örgütü Türkiye'de terör eylemleri ile insani ve ekonomik açıdan en büyük zararı veren örgütlerin başında gelmektedir. Faaliyetlerine başladığı günden bu yana 45 bin insanın hayatına mal olduğu ifade edilmektedir (Başbüyük, 2018).

Tablo 4. Türkiye’de Bölücü Örgütler

Terör Örgütü	Kısaltma	Kuruluş Tarihi
Kürdistan İşçi Partisi	PKK	1974
Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu	ASALA	1975
Ermeni Soykırımını İçin Adalet Komandoları-Ermeni Devrimci Ordusu	JCAG-ARA	1975

2.4.4. Siber Örgütler

Terör ve terörizm kavramları üzerinde ortak bir şekilde oluşturulamayan tanımlama siber örgütler üzerinde de aynı şekilde gelişim gösterememiştir. Evrensel bir tanım olmamakla birlikte bilişim odaklı bir bilgisayar saldırısını siber terör eylemi olarak adlandırmak, saldıran kişinin kimliğini, bu eylemdeki niyetini, eylemi yapmasındaki motivasyon unsularını kesin olarak bilmenin zorluğu nedeniyle mümkün kılmamaktadır (Wilson, 2018).

Henüz çok yeni bir kavram olmasına karşın siber terörizmi bilişim altyapısı kullanılarak, bir kurum veya kişiye, maddi ve manevi alanda zarar vermek üzere gerçekleştirilen bir eylem olarak adlandırabiliriz. Bazı tanımlarda siber terörizmin bir hükümeti, yönetmiş olduğu toplumu ekonomik, sosyal ve siyasal düzeyde zorlamak amacıyla bilgisayarlar, ağ altyapısı veya bu araçların içerisinde saklı olan bilgilere yönelik siber saldırı düzenlenmesi veya tehdit altında tutulması olarak adlandırılmaktadır. Denning'in yaptığı tanıma göre saldırının siber terör eylemi olarak tanımlanması için mülklere, kişilere ve kurumlara yönelik şiddete neden olmalı veya korku yaratarak zarara neden olacak şekilde olmalıdır. Yapılan siber saldırı nedeniyle kişilerin hayatını kaybetmesi, fiziksel hasara neden olunması, hizmet sağlanan altyapılara yönelik saldırı ve önemli ölçüde ekonomik zararlara yol açan siber saldırılara siber terörizm olarak tanımlanıyor. Bununla birlikte yukarıda sayılı sonuçlar oluşturmayan, alt düzeydeki hizmetleri aksatan saldırılar ise bu tanımlama dışında kalmaktadır (Denning, 2000).

Luca ise siber terörizm tanımını sınıflandırmanın zor olduğunu çeşitlendirmenin de tam anlamı ile yeterli olmayacağını belirterek açıklamıştır. Buna göre siber terörizm konusunda hareketlilik içerisinde olanların davranışları şu şekildedir (Luca, 2017);

- Yapılan saldırı ile politik kararları (olumlu/olumsuz) etkilemek
- Düşmanca hareketlere yönelik tepkisel yaklaşma
- Bilgi ağlarına sızarak ciddi aksamalara neden olma
- Depolama araçlarında muhafaza edilen, sosyo ekonomik anlamda önemli tahribatlara neden olabilecek verileri çalma

Geleneksel terörizm tanımlarına bakıldığında siber terörizm daha geniş bir stratejiye göre planlanmış bir parça olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Fiziki olarak verilen zararın etkilerine nazaran daha az zarar verdiği düşünülse de, nitelik olarak ve etki alanı düşünüldüğünde zararın boyutu daha yüksek olabilmektedir. Bugüne kadar siber terörizm sonucunda yapılmış bir silahlı eylem kayıtlara geçmese bile dolaylı yollardan etkileri etkin bir şiddet eylem aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de ulusal siber güvenlikten sorumlu Bakanlık, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’dır. İlgili Bakanlık tarafından 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi oluşturulmuştur. Söz konusu Eylem Planında amaç; “...siber güvenliğin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğu anlayışının tüm kesimlerde yerleşmesi, ulusal siber uzayda bulunan sistem ve paydaşların tamamının güvenliğini sağlamak üzere idari ve teknolojik önlemlerin alınmasını sağlayacak yetkinliğin eksiksiz bir şekilde kazanılması...” olarak tanımlanmıştır (UDHB, 2019).

3. TERÖR OLAYLARI VE SAVUNMA SANAYİ İLİŞKİSİ

3.1. Savunma Sanayi Harcamaları

Ülkelerin savunma sanayi harcamaları birçok farklı değişkenden etkilenebilmektedir. Savunma sanayi alanında yaptığı araştırmalar ile bilinen Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından açıklanan yıllık raporda küresel savunma harcamalarındaki yükseliş eğiliminin arttığı görülmektedir. Dünya genelinde savunma sanayi ile ilgili harcamaların tutarı 2018 yılında 1 trilyon 800 milyar dolara ulaştığı ilgili raporda aktarıldı. İsveç merkezli kurum SIPRI’nin raporuna göre 2017’de en çok askeri harcama yapan ülkeler sıralamasında dokuzuncu sırada olan Almanya 2018’de sekizinci sıraya yükselirken, Almanya bu dönemde savunma bütçesi için 49 milyar 500 milyon dolarlık bir pay ayırdığı görüldü. Türkiye ilgili sıralamada 15’inci sıradaki yerini korudu. Türkiye’nin sırasını korumasına karşın bir önceki yıla göre %24 daha fazla bütçe ayıran Türkiye, 19 milyar dolarlık harcamasıyla ilk 15 ülke arasında en fazla artış gösteren ülke oldu. Bu etken içerisinde son dönemde Suriye’de artan iç savaşın etkisi ve terör örgütlerinin yaratmış olduğu tehdit unsurunun olduğu birçok araştırma raporunda yer almaktadır.

Tablo 5. 2018 Defense News Top 100 Listesi, Türk Savunma Şirketleri

2018 Sıra	Şirket / TR	2017 Savunma Geliri	2016 Savunma Geliri	Gelir Değişimi	2017 Toplam Geliri	Savunma Gelirleri	2017 Sıra
5	ASELSAN	\$1,424.93	\$1,195.28	19%	1,470.91	97%	57
4	Turkish Aerospace Industries	\$1,089.63	\$1,083.75	1%	1,421.67	77%	61
6	ROKETSAN	\$376.08	\$363.69	3%	376.08	100%	98
7	STM Savunma Teknolojileri	\$369.96	\$342.60	8%	414.10	89%	-

Kaynak: Defense News Top 100 for 2018 (<https://people.defensenews.com/top-100/> E.T.:08.05.2019)

Türkiye son dönemde özellikle Suriye, Irak ve küçük bir oran bile olsa İran'dan gelen terör saldırıları sonrasında düzenlemiş olduğu Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı hareketleri ile bu alanda önemli adımlar atmıştır. Bu hareketlerin büyük bir bölümünde yerli üretim savunma sanayi teçhizatlarının kullanılıyor olması Türkiye'nin politika anlamda vermiş olduğu kararlara doğrudan etki etmektedir. SIPRI'nın 2018 verilerini içeren rapora göre dünyada askeri harcamalara en büyük bütçeyi ayıran ülkenin ABD olduğu gözlemlendi. Yıllık harcaması 649 milyar dolara ulaşan ABD'de yükseliş %4 oldu. ABD'de özellikle Trump yönetimi sonrasında değişken bir dış politika izlenmesi, Çin ile yaşanan ekonomi endeksli rekabet (ekonomik savaş) ve Orta Doğu üzerinde yürütmüş olduğu politikalar savunma sanayi alanında farklı bir yola sokmuştur.

ABD'nin içerisinde etkin bir şekilde yer aldığı ve üyeler arasında karar verici noktada etkili olduğu NATO'nun 29 üye ülkenin toplam savunma sanayi odaklı harcaması, 2018'de dünya genelinde yapılan tüm harcamalarının

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

%53'ünü kapsayarak 963 milyar USD seviyesine ulaştığı ifade edilmiştir. Savunma sanayi alanında yayın yapan uluslararası Defense News'in yayınladığı 2018 Top100 Listesinin ilk 10'u sıralamasında 5 ABD şirketi bulunduğu görülmektedir. Aynı liste içerisinde toplamda 40 ABD merkezli şirket yer almaktadır (Defense News, 2019). ABD için terör olgusu 10 yıl öncesinde El-Kaide endeksli olurken, son dönemde İŞİD (DAEŞ) öncelikli mücadele edilecek terör unsuru olarak kamuoyunda yer bulmaktadır.

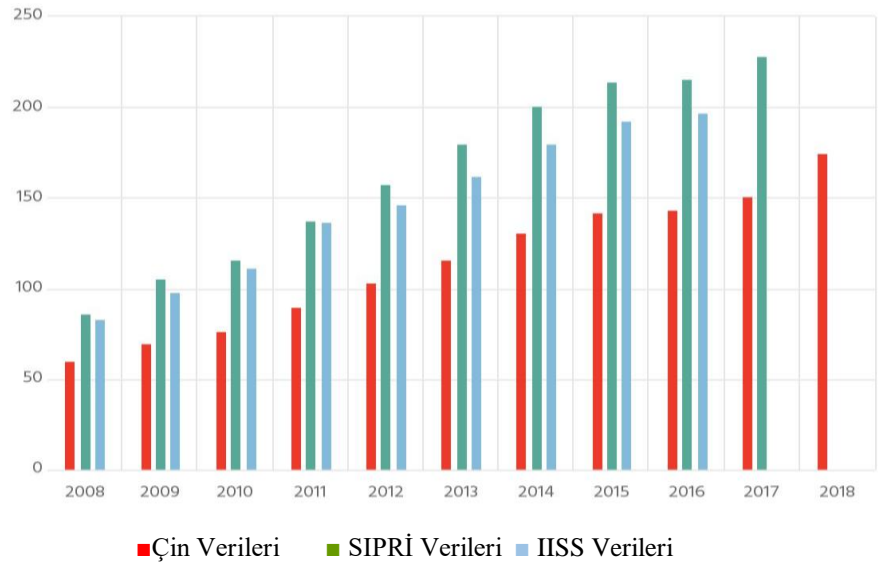
Tablo 6. 2018 Defense News Top 100 Listesi, ABD Savunma Şirketleri

2018 Sıra	Şirket	2017 Savunma Geliri	2016 Savunma Geliri	Gelir Değişimi	2017 Toplam Geliri	Savunma Gelirleri	2017 Sıra
1	Lockheed Martin	\$47,985.00	\$43,468.00	10%	\$51,048.00	94%	1
2	Raytheon Company	\$23,573.64	\$22,384.17	5%	\$25,348.00	93%	4
3	Northrop Grumman	\$21,700.00	\$20,200.00	7%	\$25,803.00	84%	5
5	Boeing	\$20,561.00	\$20,180.00	2%	\$94,005.00	22%	2
6	General Dynamics	\$19,587.00	\$19,696.00	-1%	\$30,973.00	63%	6

Kaynak: Defense News Top 100 for 2018 (<https://people.defensenews.com/top-100/> E.T.:08.05.2019)

Dünyada genelinde silahlanma alanında harcanan paranın toplamında tek başına %36 gibi bir oranını oluşturan ABD'ni Çin takip ediyor. Çin'in 2018 yılında askeri harcamalar için ayırdığı bütçe olan 250 milyar USD, küresel harcamaların %14'üne denk geliyor. Çin'in harcamalarındaki bu yükselişteki eğilimi devam etmesine karşın 2018'deki %5'lik artış, 1995 yılından bu yana ülkede gözlemlenen en düşük artış yüzdesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Grafik 2. Çin'in Savunma Harcama Verileri ve Uluslararası Kuruluşlarla Karşılaştırma

Kaynak: www.chinapower.csis.org/military-spending Erişim Tarihi: 09.05.2019

SIPRI tarafından hazırlanan rapordaki bulgularına göre dünya genelindeki silahlanma için kişi başı 239 USD harcama yapılıyor. Bu tutar aynı zamanda tüm dünya ülkelerinin gayrisafi yurtiçi harcamalarının (GSYİH) toplamının yüzde 2,1'ine denk gelmektedir.

3.2. Terörle Mücadele ve Ekonomik Harcamalar

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana önemli isyan, kalkışma ve terör eylemlerine maruz kalmıştır. 1923 sonrası çeşitli bölgelerde feodal yapılar ve dini temelli ayaklanmalar yaşanmış, bu olaylar devlet otoritesinin fiili müdahaleleri ile bastırılmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde anarşi ve sokak olayları baş göstermiş, yurt dışında da Ermeni Asala Terör Örgütünün faaliyetleri ile Türkiye terörün etkilerini hissetmiştir. Bu dönemler içerisinde en sorunlu geçen yıllar Türk toplumunda 1980 ve sonrası olarak bilinmektedir. PKK terör örgütünün bu dönemde terör eylemlerini artırması, 1995 yılına kadar kırsal alanda silahlı eylem aşaması olarak adlandırdıkları sürece geçmeye çalışması, 1995-1999 yılları arasında büyük kentlerde sansasyonel eylemler yaparak kent merkezli terör eylemlerine yönelmesi ve 1999

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

sonrasında örgüt liderinin yakalanması sonrasında eylemlerin hem silahlı hem siyasal zemine taşınması süreçleri görülmüştür.

Bu dönem sadece PKK değil, El Kaide, Hizbullah gibi dini yaklaşımla hareket eden terör yapılarının da eylemlerini artırması Türkiye’yi zorlu bir sürecin içerisine çekmiştir. Bu eylemlerin temelini inildiğinde hepsinin aslında mevcut devlet otoritesini hedef aldığı ve ideolojilerini yansıtabilecekleri bir kamusal yapı hedefledikleri görülecektir.

Yaşanan terör odaklı güvenlik sorunları politik tedbirleri almayı gerektiren bir durum olmakla birlikte, savunma alanında da tedbirlerin alınmasını öncelikli hale getirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün yurt içi ve yurtdışı alanlarda yapmış oldukları operasyonlarda kullanılan ekipmanların tedarikçilerin temininde yaşanan sorunlar, terör olgusuna Batı dünyasının bakış açısı ve ülkelerin terör unsurlarını diplomatik bir kullanım aracı olarak değerlendirmesi savunma sanayinin gelişiminde milli üretim algısını geliştirmiştir. Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşadığı ambargo, son yıllarda PKK terörüyle mücadele ederken Irak ve Suriye eksenli hareketler üzerinden yaşadığı silah, politik ve ekonomik yaptırımlarda yine Türkiye’nin savunma sanayi politikasında millileşmeye gitmesinin doğruluğunu göstermektedir.

Savunma harcamalarındaki ekonomik etkilere baktığımızda, ülkelerin yönetim yapıları, dönemsel etkenler, harcama türleri gibi etkileri tahmin edebilmek için kullanılan yöntemlerde analiz teknikleri ile kullanılan verilerde farklılıklar görülebilmektedir. Yapılan değerlendirmelerde karşılaştırılan veriler nedeniyle farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu karşılaştırmalarda savunma harcamaları ile dönemsel ekonomik büyüme, enflasyon oranları, işgücü istatistikleri ve ithalat/ihracat verileri ile savunma sanayi arasında verilerin analizinde değişken sonuçlar görülebilmektedir. Bazı araştırmaların savunma sanayi alanındaki harcamaların ekonomi olumlu yönde etkilendiği, bazı araştırmacıların çalışmalarında da savunma harcamalarının ekonomik gelişim üzerinde bir etkisi olmadığı ifade edilmiştir (Önder, 2009).

Şekil1. Savunma Harcamalarının Belirleyicileri ve Teorik Beklentiler

Kaynak: (Tambudzai, 2005)

Savunma harcamaları ile ekonomi arasındaki ilişki her zaman bilim çevrelerince yoğun bir şekilde araştırma konusu olmuştur. Bu konuda literatür taraması yapıldığında yoğun veri olduğu görülecektir. Türkiye'de Özçelik ve Önder tarafından savunma harcamalarına terör riskinin etkisini ampirik bir uygulama ile değerlendiren bir çalışma yürütülmüştür. Söz konusu çalışmada terör riskinin savunma harcamalarına olan etkisi 126 ülke üzerinde incelenmiştir. Çoklu doğrusal regresyon modelinde GSMH, yüzölçümü, asker sayısı ve nüfus gibi değişkenler ile ülkede daha önce yaşanan terör olayları veri olarak kullanılmıştır. Söz konusu çalışmada da ifade edildiği üzere terör riskinin artması ile savunma harcamalarının doğru orantılı şekilde arttığı gözlemlenmiştir.

Bu alanda yapılan önemli çalışmalardan birisi Benoit 1950 ve 1965 yılları arasında, gelişmekte olan 44 ülkenin ekonomik yapıları ile savunma sanayi harcamaları arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Benoit'i takip eden bir dizi çalışma gerçekleşmiş; 1983 yılında Deger ve Smith, 1983 yılında Frederiksen ve Looney, 1986'da Deger, 1996'da Knight ve diğerleri, 2001 yılında Sezgin ve 2005 yılında Yıldırım ve diğerlerinin araştırmaları

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

savunma sanayi ve ekonomik büyüme arasındaki çalışmaya ışık tutmuştur. Bu çalışmalarda harcama tutarlarının ülkeler arasında farklılık gösterdiği, alanın temel olarak iki noktada ayrıldığı görülmüştür.

Bu alanlardan ilki finansal ve ekonomik kapasite ile doğrudan ilgili olup, yapılan askeri harcamaların mali ve ekonomik fizibilitesinin gayri safi milli hasıla, ülkenin bütçe oranının büyüklüğü gibi değişken verilere bağlı olduğu belirlenmiştir. Bir diğer etki alanı ise ülkenin sınırları içerisinde yaşananlar haricinde rakip ülkelerin silahlanma alanındaki gelişmeleri ve komşu ülkelerin silahlanmasından kaynaklanan savunma sanayi yatırımları olmuştur (Sun & Yu, 1999). Terör olaylarının ülke içerisinde ve ülke dışarısında yapılan unsurlar tarafından gerçekleştirildiği düşünüldüğünde silahlanmanın odağı terör unsurları ile daha önem kazanmaktadır.

Terör olaylarından bağımsız bir şekilde bakıldığında ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkide iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Askeri Keynesci yaklaşım, savunma sanayi harcamalarının canlandırma ile dışsallık etkisinin ekonomik büyüme oranına pozitif yönlü etkisi olduğunu ifade etmektedir. Talep yanlı Neo-Klasik Teorik yaklaşım ise ülkelerin mal varlıkları ve sahip oldukları sermayenin yatırıma bir alternatif değer olarak savunma harcamalarına yönelik kullanımı nedeniyle ekonomik büyümeye negatif bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. (Canbay & Mercan, 2017)

Savunma harcamalarının etkin unsurları ve teorik olarak etkileri Şekil 1 içerisinde gösterilmiştir. Bu görsele bakıldığında belirleyici durumdaki etkenleri ampirik ve teorik literatür içerisinde kullanılan değişkenlerden, dış tehditler, nüfus verileri, çatışma hali ve savaş durumu, önceki dönemleri kapsayan savunma harcamaları, ticari denge, gayri safi milli hasıla/ekonomik büyüme ve hazine bonusu olarak ifade edilmektedir. Bu değişken unsurlardan GSMH/Ekonomik büyüme değişkeninin yapılan savunma sanayi harcamalarından negatif ve pozitif bir şekilde etkilenebildiği görülmektedir. Buna rağmen diğer bütün değişken unsurların savunma harcamalarında teorik bir şekilde pozitif etkisi olduğu beklenen bir yaklaşımdır.

Tambudzai tarafından Zimbabve’nin askeri alandaki yaptığı harcamalarına ekonomik, jeopolitik ve dış faktörlerin etkisi incelenmiş olup,

bu çalışmada askeri harcamalar alanındaki değişkeni GSMH'nın bir yüzdesi olarak değerlendirmiştir. Söz konusu analiz içerisinde gayri safi milli hasıla ile savaş değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda önemli bir ekonomik gelişim gösteren Çin ve savunma sanayi üzerine çalışma yapan Sun ve Yu ACDA verilerini kullanmak suretiyle 1965-1993 yılları arasındaki savunma sanayi alanına ilişkin önemli verilere ulaşmıştır. Bu çalışma sonucunda Çin'in yapmış olduğu savunma sanayi harcamaları ile GSMH arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Sun & Yu, 1999).

Afrika ülkeleri üzerine yürüttüğü çalışmasında Killian (1998) askeri harcamaların belirleyici unsurlarını üç ana etken altında değerlendirmiştir. Bu alanlar modernizasyon, demografik veriler ve ekonomik kalkınma olarak tanımlanmıştır. Örneklem içerisinde yer alan 32 Afrika ülkesinin mevcut nüfus oranı ve yüzölçümleriyle yapılan askeri harcamalar arasında dikkate değer bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu bölgenin gelişmekte olan ülkeler sınıflandırmasında olması, farklı uluslararası fonlardan sağlanan yardımlar ve ulusların doğrudan sağladığı yardımlar ile askeri harcamalar arasında doğrudan bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur (Killian, 1998).

Endonezya, Filipinler, Singapur, Malezya, Güney Kore ve Tayland gibi ülkeleri kapsayan çalışmalarında Looney ve Frederiksen (1998) tarafından savunma harcamalarının ve ülke ekonomisi arasındaki ilişki incelenmiş, GSMH artması ile birlikte savunma sanayi harcamalarında bir artış olduğu ortaya koyulmuştur (Looney & Frederiksen, 1990).

Bu alandaki önemli ve geniş kapsamlı çalışmalar arasında sayılabilecek Bel ve Elias-Moreno (2009) tarafından yapılan çalışmada 157 ülkenin 1988-2006 yılları arasındaki durumu ele alınmıştır. Söz konusu çalışmada bu ülkelerin seçim yöntemleri ve kuralları, parlamentodaki dağılımları ile bu partilerin ideolojileriyle askeri alanda yapılan harcamalar değerlendirilmiştir. Regresyon analizi ile ulaşılan sonuç bölümünde literatürdeki teorik tahmin oranlarının aksine kurumsal yapılan kamusal malların temin edilmesi üzerinde aynı etkinin olmadığını, bu harcamaların üzerinde ideolojinin etkisinin var olduğu ortaya koymuştur (Bel & Elias-Moreno, 2009).

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Terörün savunma sanayi üzerine etkileri konusunda yoğun bir literatür çalışması olmamakla birlikte ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları ile birlikte bu konunun daha yoğun işlendiği ifade edilmiştir. 11 Eylül saldırıları ile ilgili birçok farklı teori ortaya konulmuş olsa bile bunun bir terör eylemi olduğu kabul edilmiştir. ABD basınına yansıyan verilerde 11 Eylül saldırıları için El Kaide terör örgütünün ortalama 500 Bin USD harcadığı ve ABD’nin bu dönem sonrasında terörle mücadele için ortalama 500 Milyar USD gibi bir harcama yapıldığı ifade edilmiştir. (Anderson, 2008) Bu haberler sonrasında araştırmacıların ilgisi bu noktaya yönelmiş ve çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda bir çalışma yapan Özçelik vd. terörizmin savunma harcamalarına olan etkisini analiz etmek için doğrusal regresyon modeli kullanarak bir değerlendirme yapmıştır. Bu çalışma ile 126 ülkeyi analize tabi tutmuştur. 2005-2008 yılları arasındaki askeri harcamaların GSMH üzerindeki yüzdesel ortalamaları ele alınmıştır. Ülkelerdeki terör olayları “Memorial Institute for the Prevention of Terrorism” isimli kuruluştan sağlanan veriler ile değerlendirilmiş, 1968-2906 yılları arasında araştırma yapılan ülkeler dikkate alınarak 10 milyon kişi başına düşen terör olayı sayısına göre analiz yapılmıştır. Bu dönem içerisinde yaşanan terör olayı sayısı ne kadar yüksek ise terör riski algısının da yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Söz konusu araştırma içerisinde yüzölçümü küçük ülkelerden yüz ölçümü yüksek ülkelere doğru değerlendirildiğinde savunma harcamalarının azaldığı ortaya koyulmuştur. Genel bir önyargı haline gelen yüzölçümüne göre savunma harcamalarının artacağı düşüncesi Çin, Rusya ve ABD gibi ülkelerin yapmış olduğu savunma harcamaları ile yayılmış bir öngörüdür. Ancak söz konusu çalışmada bunun aksinin olduğu da ortaya koyulmuştur (Çelik & Önder, 2016).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye gibi ülkelerin terör konusunda yaşadığı sorunların etken noktalarından birisi komşu ülkelerde yapılan terör unsurları olmaktadır. ABD’nin Irak’a 1991 yılında yaptığı Körfez Harekâtı, 11 Eylül sonrası ABD’nin 2004 yılında Irak’ı işgal etmesi bu bölgede yapılmış olan PKK unsurlarının alan kazanmasına yol açtı. İlgili dönemlerde Türkiye’nin savunma alanında atmış olduğu adımlarda komşu ülkelerdeki silahlanma riskinden daha fazla terör unsurlarının yarattığı güvenlik sorunlarına

odaklanmayı tercih etmesine neden oldu. 2010 yılından itibaren Suriye’de devam eden iç savaş, ABD, Rusya, İran, Fransa, Almanya ve Türkiye gibi ülkelerin politik ve askeri olarak bu ülkedeki sürece dahil olması Türkiye’nin silahlanmasına etki etmiştir. Buradaki temel etki Irak’ta konuşlanmış PKK terör örgütü unsurlarının, Suriye sınırları içerisinde YPG/PYD/SDG isimleri adı altında örgütsel faaliyetlerde bulunması, Suriye’nin toprak bütünlüğüne etki etmenin yanı sıra Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi için risk oluşturması gibi unsurlarını beraberinde getirmiştir. Türkiye güney sınırında Irak ve Suriye endeksli savunma politikasını yaşanan terör olayları nedeniyle (PKK, YPG, PYD, SDG, DAESH vd.) terör unsurlarına yönelik olarak şekillendirmek durumunda kalmıştır.

Bu çalışma içerisinde Türkiye’de terör algısı, yaşanan terör eylemleri, alınan önlemler ve savunma sanayinin bu süreçteki ilişkisi ele alınmıştır. Savunma harcamaları ile ekonomik büyümenin etkisi üzerine yapılan literatür taraması ile etkilerin eğilimi dikkate alınmıştır. Türkiye’nin kuruluş dönemi, ikinci dünya savaşı sonrası ekonomik etkiler, NATO üyeliği ve iç siyasi etkilerin sonrasında güvenlik algısı değerlendirilmiştir. Kıbrıs Barış Harekati sonrası oluşan silahlanma ihtiyacı, PKK terörünün yaratmış olduğu güvenlik riski, Türkiye’nin komşularının istikrarsız idare süreçleri ile birlikte savunma alanındaki yatırımlarının bu olgulara göre şekillendiği görülmüştür. Terör tehdidinin Türkiye dışında Irak, İran, Suriye gibi ülkelerdeki oluşumların getirdiği risklerde savunma sanayi alanındaki çalışmaların yönünü belirleyen unsurlar arasında yer almıştır.

Savunma sanayi terör riski olsun olmasın tüm ülkeler için vazgeçilmez bir harcama kalemi olarak bütçelerine yansımaktadır. Son yıllarda savunma sanayinin ülke ekonomisi üzerine etkileri ile ilgili birçok çalışma ele alınmıştır. Tambudzai'nin tanımlamış olduğu savunma harcamalarının belirleyicileri ve teorik beklentilerine bakıldığında çatışma ve savaş kavramı ile dış tehdit kavramı doğrudan terörün getirmiş olduğu bir yansıma olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus üzerindeki değişimler, GSMH, ekonomik büyüme oranları ile terörün nedenleri ve etkileri arasında dolaylı bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Terör örgütleri, eleman temininde, terör eylemlerinin planlanması ve icrasında teknolojik gelişmeleri kullanarak sürekli kendilerini yenilemektedirler. Terörle mücadele yürüten ülkeler ise terör örgütlerinin

Türkiye’de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

sürekli değişen ve teknolojik olarak ilerleyen saldırı ve etki kapasiteleri karşısında terör örgütlerini alanda hareket edemez ve eylem yapamaz hale getirmek için kendi savunma sanayilerini sürekli olarak geliştirmektedirler. Bu yönüyle artan savunma sanayi ve savunma harcamaları ülke bütçeleri üzerinde ciddi baskı yaratmaktadır. Bu etkilerin en iyi görüleceği ülke Türkiye’dir. Türkiye uzun yıllardır terör saldırıları ile mücadele eden bir ülke olup sahada kullanılan silahlar, mühimmatları, araçlar ve binaları gelen saldırılar karşısında modernize etmiştir. Bu çerçevede askeri tesislere (karakol) yapılan baskınlara karşı daha korunaklı Kalekol binalarının yapımı, arazi koşullarında daha az kayıp verilmesi için insansız araçların kullanımı, elektronik harp ve silah araçlarının gelişimi, mayın ve eyp saldırılarına karşı koruma sağlayan zırhlı araçlar, akıllı mühimmatlar ve siber güvenlik alanında gerekli altyapıların tesis edilmesidir. Savunma sanayinde yaşanan bu gelişmeler modern teknolojik harp silah ve araçlarını kullanabilecek nitelikli personel ihtiyacını da öne çıkarmaktadır.

Literatür bölümünde aktarıldığı üzere bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında savunma alanındaki harcamalar ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir eğilim olduğu görülmektedir. Sonuç olarak terör tüm dünya ülkeleri için önemli ölçüde eylemlerde bulunan, toplumsal tahribatı çok yüksek olan bir unsurdur. Devletler bu sorun karşısında sürekli olarak eylem planlarını yenilemekte ve yeni davranış modelleri geliştirmektedir. Bu durum doğal bir şekilde savunma sanayi alanında çalışan kurumların ve işletmelerinde nitelikli olarak gelişmesine imkân sağlamaktadır.

Dünyada geneline bakıldığında savunma sanayi alanında faaliyet sürdüren şirketlerinin 2017'deki yıllık kar büyüme ortalamasının %12 olduğu bilinirken, bu oran Türk şirketi ASELSAN'da %35 oranında olduğu bilinmektedir. Bu şirkete ek olarak Turkish Aerospace Industries, Roketsan ve STM Savunma Teknolojileri şirketlerinin 2018'de dünya savunma sanayi şirketleri listesinde ilk yüz 100 şirket sıralamasına girmesi ekonomik gelişime olumlu bir katkı olarak yansımıştır. Bu şirketlerin savunma sanayi alanındaki kümelenme yapılarında yer alması, sadece kendi tüzel yapılarının gelişimine etki etmeyip, söz konusu savunma sanayi kümelenmelerindeki şirketlerinde gelişimine destek sağlamaktadır. Savunma sanayi alanında katma değeri yüksek olan teknoloji, silah, ekipman ve yazılımların yapımının sürmesi,

ihracat pozisyonuna geçilmesi ekonomik etkileri açısından önemlidir. Bu durum ülke ekonomisi açısından bakıldığında cari açığı daraltıcı özellikte olması, ekonomik büyüme için itici bir güç olabileceği kanısı oluşturmaktadır. Zira söz konusu şirketlerin özellikle bu alandaki son 5 yıldaki ihracat oranları artarak devam etmektedir.

Savunma sanayi alanında ithalata dayalı harcamalar yerine yerli üretimlerin seçilmesinin kararının verilmesinde, terör olaylarına askeri müdahale süreçlerinde Batılı devletlerin konuya politik bir bakış açısı ile yaklaşması ön plana çıkmaktadır. Bu devletlerin bölgesel çıkarları çerçevesinden konuyu değerlendirerek silah ve ekipman temininde isteksiz olması, hatta bazı dönemlerde ambargo uygulayacak seviyede tepkileri yerli üretimin itici gücü olmuştur. Türkiye'nin son 40 yılda yaşamış olduğu terör olaylarında edinmiş olduğu askeri deneyim kendisini savunma sanayi alanında da göstermiştir.

KAYNAKÇA

(2019, 10 08). TDK: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı

(2019, 05 08). Defens News: <https://people.defensenews.com/top-100/> adresinden alındı

Alkan, N. (2002). Gençlik ve Terörizm. Ankara: EMG TEMÜH Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Altuğ, Y. (1995). Terörün Anatomisi. İstanbul: Altın Kitaplar.

Anderson, R. (2008). Security Engineering Guide to Building Dependable Distributed Systems. Wiley Publishing Inc.

Ateşoğlu, H. (2002). Defense Spending Promotes Aggregate Output in The United States- Evidence From Cointegration Analysis. Defence and Peace Economics, 55-60.

Avcı, E. (2019). Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye'de Terörizm. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 139-166.

Başbüyük, O. (2018). AKP, ABD, Cemaat Koalisyonunda Türkiye'de Neler Oldu? Ankara: Galeati Yayıncılık.

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Bel, G., Elias-Moreno, F. (2009). Institutional Determinants of Military Spending. Research Institute of Applied Economics, 22.

Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing. Economic Development and Cultural Change, 271-280.

Canbay, Ş., Mercan, D. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. Journal of Emerging Economies and Policy, 86-104.

Caşın, M. (2008). Uluslararası Terörizm. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Chadwick, E. (1996). Self-Determination, Terrorism and The International Humanitarian Law of Armed Conflict. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Cronin, A., Ludes, J. (2004). The Four Waves of Modern Terrorism,. Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy (s. 46-73). içinde Washington: Georgetown University Press.

Çelik, Ö., Önder, H. (2016). Savunma Harcamalarına Terör Riskinin Etkisi: Ampirik Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36-45.

Denning, D. (2000, 24 08). Cyberterrorism. Wellesley, ABD: <http://palmer.wellesley.edu/~ivollic/pdf/Classes/Handouts/NumberTheoryHandouts/Cyberterror-Denning.pdf>.

Dilmaç, S. (2004). Global Tehdit: Terörizm ve Türkiye'ye Etkisi. Polis Dergisi, 357-367.

Ergil, D. (1980). Türkiye'de Terör ve Şiddet. Ankara: Turhan Kitapevi.

Galvin, H. (2003). The Impact of Defence Spending on the Economic Growth of Developing Countries: A Cross-Section Study. Defence and Peace Economics, 51-59.

GTD. (2020, 03 23). www.start.umd.edu:https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?charttype=bar&chart=att

ack&casualties_type=&casualties_max=&country=209&count=100
adresinden alındı

Hablemitoğlu, N. (2003). Köstebek. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınlar.

Kalender, A. (2001). Organize Suçlar ve Terör. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın, 108.

Kazancı, S. (1976). Toplum Karşı İşlenen Suçlar. Ankara: İlmî ve Kazai İctihatlar Dergisi Yayınları, 175.

Killian, A. (1998). Determinants of Military Spending in Developing African Countries. Res Publica Journal of Undergraduate Research, 51-58.

Looney, E., Frederiksen, P. (1990). The Economic Determinants of Military Expenditure in Selected East Asian Countries. Contemporary Southeast Asia, 265-277.

Luca, G. (2017). Manifestations of Contemporary Terrorism: Cyberterrorism. Research and Science Today, 20-26.

MFA. (2020, 04 04). MFA: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararası-toplumun-terorle-mucadele-cabalarına-katkilari.tr.mfa
adresinden alındı

MFA. (2020, 04 01). MFA-DHKPC: <http://www.mfa.gov.tr/dhkp-c.tr.mfa> adresinden alındı

NATO. (2019, 10 09). North Atlantic Treaty Organization: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm adresinden alındı

Önder, K. (2009). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 2660-2671). içinde Isparta.

Özok, Ö. (2006). Türkiye ve Terörizm. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Pironi, L. (2009). Military Expenditure and Economic Growth. Defence and Peace Economics, 327-339.

Sun, Q., Yu, Q. (1999). Determinants of Chian's Military Expenditures. Journal of Peace Reserarch, 69-86.

Türkiye'de Terör Eylemleri ve Savunma Sanayii İlişkisi

Tambudzai, S. (2005). Determinants of Zimbabwe's Military Expenditure. ESSA Biennial Conference, (s. 1980-2003). Durban.

TMK. (2019, 10 09). [www.mevzuat.gov.tr: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.3713&MevzuatIliiski=0&sourceXmlSearch=TER%C3%96RLE%20M%C3%9CCADELE&Tur=1&Tertip=5&No=3713](http://www.mevzuat.gov.tr:www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.3713&MevzuatIliiski=0&sourceXmlSearch=TER%C3%96RLE%20M%C3%9CCADELE&Tur=1&Tertip=5&No=3713) adresinden alındı

Türkdoğan, O. (1996). Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Timaş.

(2017). Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı.

UDHB. (2019, 12 28). [www.uab.gov.tr: https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf](https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf) adresinden alındı

Wilkinson, P. (1974). Political Terrorism. Longon: Macmillan.

Wilkinson, P. (2002). Terörizmin Kökleri. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Wilson, C. (2018). Computer Attack and Cyber Terrorism: Vulnerabilities and Policy Issues for Congress. Washington : CRS Report for Congress.

Wright, L. (2006). The Looming Tower. New York: Vintage Books.

Yakovlev, P. (2007). Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth. Defence and Peace Economics, 317-338.

Yıldırım Öcal, J., Akipek Öcal, Ş. (2016). Military Expenditures, Economic Growth and Spatial Spillovers. Defence and Peace Economics, 87-104.

Yolcu Karadam, D., Yıldırım, J., & Öcal, N. (2017). Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries and Turkey: A Non Linear Panel Data Approach. Defence and Peace Economics, 719-730.

DOĞAL AFETLERLE MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ VE KAPASİTE SORUNLARI: ESNEK ŞEHİR UYGULAMASI

Ali YEŞİLDAL¹

Geliş Tarihi: 12/03/2020

Kabul Tarihi: 24/04/2020

ÖZET

Günümüzde sel, deprem, ani sel, kuraklık, kasırga, toprak erozyonu ve toprak kayması gibi çeşitli düzensiz doğa olayları şehirleri etkileyen önemli doğal afetlerdir. Dünyada birçok ülke doğal felaketslere karşı savunmasızdır ve her yıl doğal felaketler, milyonlarca insanın hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu felaketler her yıl milyonlarca insana acı çektirmekte ve insan ölümlerine, hayvan kaybına, hastalıkların yayılmasına, açlığa, bitkilere, fiziksel ve ekonomik altyapıya zarar vermektedir. Bu açıdan doğal afetlerle daha etkin mücadele etmek amacıyla son yıllarda esnek şehir uygulaması hayata geçirilmektedir. 2010 yılında “*Kentleri Esnek Hale Getirmek-Benim Kentim Hazırlanmak*” başlıklı BM-ISDR kampanyasının başlatılmasından sonra, yerel yönetimlerin doğal afet riskinin azaltılmasına (DARA) daha fazla dahil olması ihtiyacının giderek arttığı görülmüştür. Bu amaçla birçok ülkede kampanyalar başlatılmış ve yerel yönetimlerden DARA kapsamında daha fazla faydalanmak için çeşitli sistemler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Doğa Afetler, Esnek Şehir

---

¹ Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kent Araştırmaları Merkezi, Daire Başkanı, ayesildal41@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0927-7498

Role And Capacity Problems Of Local Governments In The Struggle Against Natural Disasters: Case Of Flexible City

ABSTRACT

Natural disasters are natural events that negatively affect socioeconomic life. Flood, earthquake, sudden flood, drought, hurricane, soil erosion and landslides are the irregular natural disasters affecting cities. Every year, these natural disasters seriously threaten people's family, social life and safety. They also bring fatal losses to economies and to the general environment of the country. Natural disasters can never be avoided, but their impacts can be mitigated by effective responses. Social work has become a well-known profession for people intervening in their vulnerability to natural and man-made disasters. In this conceptual article, the relevant intervention strategies and approaches for transforming the local capacities of local authorities to reduce the risk of natural disaster in the light of the social work profession are discussed.

Keywords: Local Governments, Nature Disasters, Flexible City

GİRİŞ

Doğal afetler sosyoekonomik hayatı olumsuz yönde etkileyen doğa olaylarıdır. Sel, deprem, ani sel, kuraklık, kasırga, toprak erozyonu ve toprak kayması gibi çeşitli düzensiz doğal afetler şehirleri etkileyen önemli doğal afetlerdir. Her yıl bu doğal felaketler insanların ailevi ve toplumsal yaşamını ve güvenliğini ciddi şekilde rahatsız etmektedir. Ayrıca ekonomiye ve ülkenin genel çevresine ölümcül zararlar getirirler. Doğal afetler hiçbir zaman önlenemez, ancak bunların zararları azaltılabilir.

Dünyada birçok ülke doğal felaketlere karşı savunmasızdır ve her yıl, doğal felaketler, milyonlarca insanın hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda dünyada birçok ülke her yıl yaşanan felaketlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu felaketler her yıl milyonlarca insana acı çektiren ve insan ölümlerine, hayvan kaybına, hastalıkların yayılmasına, açlığa, bitki örtüsüne, fiziksel ve ekonomik altyapıya zarar veren felaketlerdir. Örneğin kuraklık, birçok ülkenin tarımını olumsuz etkilemekte ve ürünlerin önemli bir kısmını yok ederek insanları açlığa, istikrarsızlığa ve güvensizliğe itmektedir.

Bu açıdan doğal afetlerle daha etkin mücadele etmek amacıyla son yıllarda esnek şehir uygulaması hayata geçirilmektedir. 2010 yılında “*Kentleri Esnek Hale Getirmek-Benim Kentimi Hazırlamak*” başlıklı BM-ISDR kampanyasının başlatılmasından sonra, yerel yönetimlerin afet riskinin azaltılmasına (ARA) katılması ihtiyacının giderek arttığı görülmüştür. Bu amaçla birçok ülkede kampanyalar başlatılmış ve yerel yönetimleri ARA’ya dahil etmek için çeşitli sistemler geliştirilmiştir. Yerel yönetimlerin afet yönetim süreçlerine katılımı, hayati önemdeki rollerini vurgulayan çeşitli araştırmacılar tarafından desteklenmiştir. Bu çalışmada yerel yönetimlerin doğal afet riskinin azaltılması konusunda yerel kapasitelerinin dönüştürülmesi için ilgili müdahale stratejileri ve esnek şehir uygulaması ele alınmaktadır.

1. DOĞAL AFETLERİN TANIMI, TÜRLERİ VE NEDENLERİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir toplumda normal yaşam düzenini bozarak, can ve mal kayıplarına neden olan, insanların yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak, dış yardım gereksinimi doğuran, ekolojik olaylara afet denir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bir olayın doğal afet olarak nitelenmesini belirleyen en

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

önemli özellik, olay karşısında çaresiz kalan toplumun olayın sonuçları ile baş edememesi ve dış yardıma gereksinim duymasındır (Akdur, 2000: 1). Afetler, insan yaşamı için yeni bir fenomen değildir. Normal hayatta sık sık karşılaşılan bir gelişme olarak görülebilirler. Felaketler genellikle toplumların kendilerini ekonomik ve sosyal olarak nasıl örgütledikleri, toplumların ve devletin etkileşim şekilleri ve karar vericiler arasındaki ilişkilerin sürdürülme biçimlerinin sonuçları olarak tanımlanır. Yoksul ülkeler, doğal afetlere karşı en riskli olanlardır. Özellikle yoksulları risk altındaki bölgelerde yaşamaya zorlayan karmaşık sosyal, politik, kültürel ve ekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır (Kusumasari, Alam ve Siddiqui: 2010: 440).

Günümüzde doğal afetler kadar bu afetlerle mücadele de önemlidir. Afetlerle ilgili olarak afet müdahale ortamını karakterize eden ve afetlerle başa çıkmak için gereken yönetim yeteneklerini geliştiren taleplerin (dinamik ve gelişen koşullar, rol belirsizliği ve durumsal kısıtlamalar) belirlenmesi esastır. Bu açıdan yerel yönetimlerin acil durumların tüm aşamalarında faaliyetlerini gerçekleştirmek için sahip olması gereken mali, teknik, politik, kurumsal ve insan kaynakları kapasitelerini önceden belirlemek önemlidir. Bu kapasite, afet yönetiminde ihtiyaç duyulan iletişim, karar verme ve kurumlar arası koordinasyon konuları ile ilgilidir (Kusumasari, Alam ve Siddiqui: 2010: 440).

Doğal felaketler genellikle bir tehlike, mevcut olan savunmasızlık koşulları ve olası olumsuz sonuçları azaltmak ya da bunlarla başa çıkmak için yetersiz kapasite ya da önlemlerin bir araya gelmesi sonucu olarak tanımlanmaktadır (Ali, Hatta ve Azman, 2014: 35). Dünya nüfusunun yarısından fazlası artık karmaşık ve birbiriyle bağlantılı hizmetler ve yoğun insan yerleşimlerinden oluşan kentsel alanlarda yaşamaktadır (UN-ISDR, 2012: 9). Çevresel bozulma, hızlı kentleşme, sosyal marjinalleşme, nüfus yoğunluğu, afet hazırlık derecesi ve hafifletme önlemleri, gelişmekte olan ülkelerde afetle ilişkili yıkım ve ölüm oranlarını etkileyen başlıca faktörlerdir (McEntire, 1999: 352).

Afetler birçok farklı şekil alabilir ve kısa bir sürede meydana gelen yıkım günlerce veya haftalarca sürebilir. Kasırgalar, depremler ve tropik fırtınalar, büyüklüğü ve yıkıcı potansiyeli nedeniyle en güçlü doğal afetler arasında yer almaktadır. Kasırgalar nispeten kısa ama şiddetlidir; potansiyel olarak saatte 200 km'den fazla rüzgâra neden olmaktadır. Hem depremler hem de kasırgalar uyardan aniden ortaya çıkabilir ve büyük yıkımlara neden olabilirler.

Sel, doğal afetlerin en yaygın olanıdır ve sel baskınlarının sıklığı da dâhil olmak üzere çevremizdeki doğal sistemlerin anlaşılmasını gerektirir. Orman yangınları kuraklık durumunda daha yaygın olarak ortaya çıkar. Ayrıca gıda arzını etkileyen afetler de son derece maliyetli olabilir. Örneğin Amerikalı yetkililer, 1990'lı yıllarda Belçikalı kümes hayvanları endüstrisine isabet eden bir gıda kontaminasyonunun, ABD'nin 140 milyar doları aşan tarımsal ihracatını tehlikeye atabileceğini ifade etmektedirler (Hossain, 2011: 94).

Afetler insanlardan da kaynaklanabilir. Bunlar arasında tehlikeli madde acil durumları arasında kimyasal sızıntılar ve yeraltı suyu kirliliği bulunmaktadır. İşyeri yangınları daha yaygındır ve önemli maddi hasara ve yaşam kaybına neden olabilir. Topluluklar, hem insanlara hem de mülklere karşı şiddet uygulayan aşırılık yanlısı grupların oluşturduğu tehditlere karşı da savunmasızdır.

Yüksek riskli hedefler arasında askeri ve sivil tesisler, havaalanları, büyük şehirler ve yüksek profilli yapılar yer almaktadır. Siber-terörizm, bir hükümeti ya da halkını politik ya da sosyal amaçlarla tehdit etmek ya da zorlamak için yapılan bilgisayarlı ve ağlara karşı saldırıları içerir. Bu gibi durumlarda tedbirlerin niteliği ve kapsamı ön plana çıkmaktadır.

2. AFET YÖNETİM SİSTEMİ

Günümüzde ve gelecekte doğal afetler karşısında yapılabilecek en etkili hareket, bu afetlerin etkilerinden kurtulmak veya toplum üzerindeki etkilerini en aza indirmek için araştırmalar yapmak, çeşitli planlar geliştirmek ve bunları uygulamaya koymaktır (Erkal ve Değerliyurt, 2009: 151). Bu anlamda afet yönetimi kavramı afet sonucunu doğurabilecek olayların önlenmesi veya zararlarının azaltılması anlamına gelir. Bu açıdan afetlerle mücadelede birçok ülkede Afet Yönetim Sistemleri geliştirilmiştir. Afet

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

yönetimi, felaketleri önlemek ve hafifletmek için tüm mekanizmaların ve stratejilerin uygulanmasını içerir. Afet yönetiminin temel amacı, can ve mal kaybını azaltmaktır. Afet yönetimi, hem afet öncesi hem de afet sonrası felaketler de dâhil olmak üzere, felaketleri planlamak ve bunlara müdahale etmek için tüm yönleri kapsayan kolektif bir terimdir (Hossain,2011:92).

Afet yönetim sistemi işbirliği ve birlikte çalışabilirlik etkili afet yönetiminin temelleri olup, meydana gelen afetlerin tüm düzeylerindeki kilit paydaşlar arasında doğru, eleştirel, güncel ve ilgili bilgilerin sürekli akışını sağlayan sistemler, prosedürler ve süreçlerin oluşturulmasından ibarettir. Acil yardım afetzedeleri kurtarma, yaralılara ilk yardım ve tıbbi tedavi yapma, aç ve açıkta kalan ailelerin geçici barındırılması ve bunların yiyecek, giyecek, ısıtma, aydınlatma ve diğer ihtiyaç maddelerinin karşılanması ve salgınları önlemek için yapılacak faaliyetlerdir.² Doğal afet risk azaltma (DARA) ve afet risk yönetimi alanları, öngörülebilir tehlikelere karşı toplumun savunmasızlığını azaltmak için kalıcı programların uygulanması söz konusu olduğunda yanıtıcı olabilir. Politika, iletişim ve altyapı konularında eksiklerin giderilmesinin amaçlandığı topluluklardan gelen geri bildirimler olmadan, yukarıdan aşağıya uygulanacak planların etkisi kısıtlanacaktır (Briones, Vachon ve Glantz, 2018: 547). Yerel hükümetler topluluğun sosyal, ekonomik, altyapı ve çevresel ihtiyaçları hakkında ilk elden bilgi birikimine sahip olup, bir felakette destek sağlamalarına yardımcı olur.

Doğal afetler meydana geldikleri coğrafyada yerel yönetimler için de bir veya birden fazla sonuçlar üretirler. Dış kaynaklar yerel müdahalelere ulaşmak için zaman gerektirir. Örneğin ABD'de, herhangi bir doğal afet durumunda federal yetkililerin olay yerine ulaşabilmesi ve müdahale etmesi için 72 saat sürebileceği uyarısı bulunmaktadır. Böylece, tüm planlama ve hazırlıklar daha sonradan toplum yararına dönüşecek şekilde yerel yapabilirliklerden ve kapasiteden başlar. Gündelik acil durumlara (trafik kazaları, ev/işyeri yangınları, tıbbi acil durumlar) cevap veren kurumlar, afetlere karşı ilk müdahale edenler olarak göze

---

² Resmi, Gazete, 08.05.1988

çarpmaktadır. Sel ya da patlama gibi afetlerde bu kurumlar (itfaiye, acil tıbbi servis acenteleri ya da polis departmanları) işlevlerini keskin bir şekilde farklı bir tehdit bağlamında gerçekleştirirler. Terör saldırılarında acil bir durumdan felakete daha kademeli bir geçiş olabilir. Örneğin, başlangıçta hasta vatandaşlar için yapılan acil çağrılara cevap veren acil tıbbi müdahaleler, biyolojik bir silahın kullanıldığını belirten “işaretler ve semptomlar” fark edebilir ve böylece büyük ölçekli felaket operasyonlarına hızlı geçişi gerekli kılar (Perry, 2003: 407). Bu açıdan yerel düzeyde doğal afetlerle mücadele birimleri büyük önem arz etmektedir. Bu konuda en etkili yöntemlerden biri yerel afet yönetim gruplarının oluşturulmasıdır.

Yerel afet yönetim grupları herhangi bir doğal afet karşısında ilk faaliyete geçecek ve yardım edecek birimlerdir. Bu grupları ilgili belediye yönetimi belirler. Başlıca rolleri şunlardır:

- Etkili afet yönetim uygulamalarını geliştirmek, gözden geçirmek ve değerlendirmek
- Yerel hükümete yerel bir afet yönetim planı hazırlamak
- Topluluğun bir felakete nasıl yanıt vereceğini bilmesini sağlamak
- Afet kaynaklarını tanımlamak ve koordine etmek
- Yerel afet operasyonlarını yönetmek
- Yerel afet yönetimi ve afet operasyonlarının diğer kamu kurumlarının felaket yönetimi ile entegre olmasını sağlamaktır (Perry, 2003: 408-410).

3.YEREL YÖNETİMLERİN DOĞAL AFET YAKLAŞIMLARI

Kentsel alanlarda yoğunlaşan küresel nüfus, sermaye ve mallar, şehirlerin sosyal ve ekonomik kalkınması için temel unsurdur. Ekonomik büyüme ve inovasyon, şehirleri kültürel açıdan büyütse de kentleşmeye farklı alanlarda zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kentsel alanlardaki insan nüfusunun ve altyapının yoğunlaşmasıyla şehirler giderek daha karmaşık ve stresli yerler haline dönüşmektedir. Yerleşim yerlerini etkileyen doğal afetler içinde deprem, çığ, sel ve su baskını gibi istenmeyen doğa olayları öncelikle sayılabilir. Bunların oluş şekli ve etkileri her ne kadar farklı olsa bile sonuçta yerleşim yerlerinde yaşayan kişiler için can ve mal kaybına neden olmaları

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

söz konusudur (Kızıloğlu, Okuroğlu ve Örüng, 2006: 54). Örneğin 26 Aralık 2004 tarihinde Hint Okyanusundaki bir deprem tsunami dalgasını tetiklediğinde neredeyse çeyrek milyon insan ölmüştür. Yıkıcı tsunami, Güney Asya'daki birçok ülkeyi yok etmiştir. Özellikle kıyı bölgelerini ve geçim kaynaklarını olumsuz etkilemiş ve etkilenen ülkelerin ekonomik, sosyal ve fiziki altyapısına büyük zararlar vermiştir (Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 630).

Tarihsel olarak bakıldığında, aşağıdan yukarıya doğru müdahaleci yaklaşımların afet yönetim alanına hâkim oldukları görülmektedir (Ali, Hattâ ve Azman, 2014: 36). Bu açıdan tüm felaketlerin yerel olaylar olduğunu vurgulamak önemlidir. Yerel yönetimler felaket öncesi ve sonrasında önemli bir rol oynarlar. Çünkü yerel yönetim yerleşik toplumu çok iyi tanır. Bu yüzden yerel yönetimlerin rolü, afet yazınında en çok incelenen konulardan biridir (Wolensky ve Wolensky, 1990: 704). Merkezi ve yerel yönetimlerin afet yönetiminin önemli unsurları olarak kabiliyetlerini açıklayan çalışmalar yeterli değildir ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimin rolü hakkında çok az çalışma yapılmıştır. Uzmanlar genellikle, yerel yönetimlerin afet olaylarında çok önemli bir rol oynadığını vurgulamakla yetinmektedir.

Afet yönetiminde yerel yönetimin rolüne ilişkin çalışmaların iki temel eğiliminden bahsedilebilir. Birincisi, konu daha çok gelişmiş ülkelerdeki yerel yönetimler bağlamında incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yerel yönetimlere benzer bir ilgi gösterilmemiştir. İkincisi, afet öncesinde, afet sırasında ve afet sonrasında felaketin yönetilmesinde yerel yönetimin kaynak kabiliyeti incelenmemiştir. Gerçekten de son yıllarda birçok yerel yönetim organı, felaketleri yönetme konusunda yetersiz bilgi ve beceriye sahip olduklarından, felaketlerle uğraşmada zorluklarla karşılaşmıştır.

Yerel yönetimlerin kabiliyeti açısından, yerel yönetimler açık ve şeffaf bir yapı olduklarında, rol ve sorumlulukları net olduğunda ve diğer tüm hükümet düzeyleriyle yakın ilişkili olduklarında başarı düzeylerinin en yükseğe çıkacağı belirtilebilir. Yerel yönetimlerin, felaketi yönetebilmek için yeterli personeli, uygun görevleri ve doğru işbölümü

olduğu durumlarda, insan kaynakları ile ilgili kabiliyetinin eksiksiz olduğu kabul edilebilir. Etkin uygulama ile ilgili kabiliyete yönelik politikaya katkıda bulunan temel başarı faktörleri arasında karar alma, kaynakları harekete geçirme ve ilgili kamu ya da özel kuruluşları ilgilendiren uygun politikaların, kuralların ve yönetmeliklerin kullanılması en başta sayılması gerekenlerdir. Doğal afet yönetiminin her aşamasında faaliyetleri desteklemek için yeterli mali kaynağa sahip olmak yerel yönetimin mali kapasitesinin artırılması için çok önemlidir (Ali, Hatta ve Azman, 2014: 37-40; Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 440).

Yerel yönetimlerin teknik kapasitesinin güçlendirilmesinde önemli faktörler ise etkin bir lojistik yönetim sistemi, yeterli bir teknoloji bilgi sistemi ve sağlıklı işleyen kurumlar, topluluk ve medya temsilcileri arasındaki iletişim ağıdır. Liderlik kapasitesine yerel düzeyde katkıda bulunan önemli bir faktör, belediye başkanlarının yerel halkın güvenini güçlendirmek için gerektiğinde hızlı ve uygun kararlar vermesidir. Doğal afetler olağanüstü liderlik kabiliyeti gerektirir. Çünkü şiddetli doğal felaketler yerel yetenekleri altüst edebilir. Bu nedenle yerel yöneticiler acil uyarı sistemi kurmalı, yeniden inşa etmeli ve felaketin olası olumsuz etkilerini en kısa sürede en aza indirmeyi amaçlamalıdır (Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 440).

Gelişmekte olan ülkelerde bir doğal afet karşısında yerel yönetimlere genellikle belirli bir sistematik içinde çok fazla rol ve sorumluluk verilmemektedir. Bu nedenle, bir doğal afet yaşanması durumunda yerel yönetimlerin acilen aktif rol ve sorumluluk alması yerine merkezi karar süreçlerinin beklenmesi aşırı maliyetli ve verimsiz sonuçlar doğurmaktadır. Yerel düzeyde paydaşlar arasında koordinasyon için herhangi bir plan mevcut olmayabilir. Bu gibi durumlarda yerel yönetim, merkezi hükümete uygulanabilecek eylemler veya cevaplar konusunda merkezi hükümete danışmak için sık sık beklemek zorunda kalmaktadır. Doğal afetlerle ilgili geçmişteki deneyimler, afet yönetim planlamasında yüksek kabiliyetleri arttırmalıdır. Ancak bazı yerel yönetimler sadece belirli bir doğal afete yakın ilgi duyabilmekte, diğer afetlerin yönetimi konusuna yeterince ağırlık vermemektedir (Cigler,1987:8).

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

Merkezi veya yerel yönetimde bürokratik açıdan başlıca engel düzenli olarak görev yapan işlevsel bir sistemin eksikliğidir. Bu nedenle doğal afetlerle mücadelede zaman zaman daha iyi ve hızlı yeniliklerin benimsenmesi zorlaşmaktadır. Dolayısıyla, bir doğal afet meydana geldiğinde görevler ve sistem büyük bir felakete cevap verecek yapıdan uzaktır. Bu konuda en önemli sorun “afet planlamasının kısa bir dönem olarak görülmesi” ve afet planlamasını “sürekli ve sürdürülebilir planlama sürecinden” geçici kurumlara veya birimlere tahsis ederek, etkisizleştirme eğilimine sahip olmaktır (Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 441).

4. DOĞAL FELAKETLERLE MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Doğal afetlerde yerel yönetimlerin önemli işlevleri vardır. Çünkü doğal afetlerin çoğu yereldir. Yerel yönetimin afet yönetiminde çalışabilmesinin birçok nedeni vardır. Potansiyel olarak, toplum temelli yaklaşımlar, katılımcıların güçlendirilmesinin temel bir şeklidir ve aşağıdan yukarıya doğru fikir ve iddiaların iletimini zorlamak için zorlayıcı bir mekanizmadır (Ali, Hatta ve Azman, 2014: 37).

Yerel yönetimlerin doğal afetlerle mücadele ederken en önemli görevleri kadınları, çocukları ve diğer savunmasız grupları doğal afetlerin orantısız etkilerinden korumak ve onların toplulukları ve işyerlerinde esnekliği teşvik etmek için güçlendirmektir. Bununla birlikte, yerel kapasite geliştirme yalnızca baş etmek ve uyum sağlamak için değil, aynı zamanda sosyal kurumları şekillendirmek ve politikaya katkıda bulunmak için güçlendirmek sürecinin de önemli bir parçasıdır. Bugünün çocukları ve gençleri, eylemlerin mirasını alan bir kuşaktır ve bu yüzden onların katılımı, afet risklerini azaltmaya yönelik eylemlerin sadece etkili değil, aynı zamanda gelecek yıllarda da sürdürülebilir olmasını sağlamak için önemli bir adımdır.

Bu konuda yapılacak her eylem, erişim ve fırsat mevcut olduğu sürece büyük bir etkiye yol açabilir. İnsana yatırım yapmak, toplum için DARA ve diğer geliştirme çalışmalarında değişiklik yapma fırsatı sağlayacaktır. Aynı zamanda başarılı bir doğal afet hazırlığı ve afet sonrası felakete mücadelenin

sağlanması için gereken eğitimin ölçüğü ve büyüklüğü, ulusal ve uluslararası ortaklar tarafından takdir edilecektir. Gerçek anlamda, bireylerin, doğal felaketlerden kaynaklanan büyük tehditlere karşı hazırlıklı olma ve bunlara cevap verme konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamayı amaçlayan kapsamlı bir program geliştirilmesi gerekir.

Son zamanlarda afet yönetimine yerel yönetimler tarafından gösterilen ilginin arkasında bazı önemli nedenler bulunmaktadır. Birincisi, afet yönetimi en iyi yerel yönetimler tarafından uygulanmaktadır (Perry ve Mushkatel, 1984: 12). İkincisi, yerel yönetimlerin acil operasyonlarda en aktif rol oynadığı konusunda giderek artan bir inanış vardır. Üçüncüsü, merkezi yönetimde afetlerle başa çıkmak için yerel yönetime tanınan yetki sonucunda yerel yönetimin genel olarak merkezden uzaklaşması gibi değişim söz konusudur. Dördüncüsü, acil durum planlamasında sorumluluk duygusu bakımından yerel yönetim çok önemli olduğu için acil durum planlamasında yerellik duygusu benimseme ve geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Solway'a göre (2004), doğal afet yönetiminde yerel yönetimlerin rolü aşağıdaki gibi olmalıdır (Solway, 2004: 304):

- Bölgedeki hassas kişileri ve bölgeleri tespit etmek
- Topluluğun tüm üyelerinin doğal afetlerin potansiyel etkilerinin farkında olmalarını sağlamak
- Toplumda afet azaltma için tavsiye notlarının ve uygulama kılavuzlarının dağıtılması
- Planlama, inşaat, sağlık ve refaktan sorumlu yetkililerle temasa geçmek, uyarı vermek veya yangın ve kalabalık kontrol sistemleri sağlamak
- Vatandaşların uygun ilk yardım eğitimini almasını sağlamak
- Eğitim kurumları ile çalışarak vatandaşların eğitimi ve farkındalık programlarının uygulanması ve

- Kaçış rotalarını, güvenli ortamların ve sığınakların yerini belirlemek.

Doğal afetler, yerel yönetimlerin belirsizliklerle karşı karşıya kaldıkları kriz koşullarını yaratabilir. Çünkü sistemleri felaketi bir doğa ürünü olarak gören mevcut paradigma ile uyuşmayabilir. Tahmin edilemeyen olaylarla başa çıkmak için sistem bir krizi ele almak için dikkatli bir şekilde hazırlanmalıdır. Kısacası, yerel yönetim hızlı değişim ve adaptasyon için bir plan üretmelidir. Ancak, yerel yönetimin afet tepkilerinin çoğu, yapılandırılmış bir yaklaşımı izleyen komuta ve kontrol yönetimine dayanmaktadır. Moynihan'a (2008) göre, bir yöneticinin doğal afetle karşı karşıya gelirken mantıklı olmak ve şartları normale döndürmek gibi genel bir hedefi olmalıdır. Boin (2005)'e göre bir yöneticinin normal koşullara nasıl döneceğini bilmesi gerekir. Aksi takdirde kuruluşların kurumsal kabiliyetlerinin hayal kırıklığı yaratabileceğini vurgulamaktadır. Yerel yönetimlerin doğal afetleri önleme konusunda yaptığı hatalar sık sık katı kurumsal yapıdan da kaynaklanabilir. Örneğin dışarıdan gelen şikâyetleri görmezden gelmesi, birçok bilgi kaynağını ele almada zorluklar yaşaması ve tehlikeyi en aza indirme çabasının yetersiz olması bu gibi durumlara örnektir (Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 445).

5. YEREL YÖNETİMLERİN DOĞAL AFETLERLE MÜCADELEDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Yerel yönetimler, doğal ve insan kaynaklı afetlere yanıt vermede en aktif rolü üstlenmektedir, ancak acil durum yöneticisinin, yani bir topluluğun acil müdahalesini düzenleyen ve koordine eden yöneticinin rolü hakkında çok az şey bilinmektedir (Labadie, 1984: 490). Bu açıdan afet yönetimi, yerel yönetimler açısından önemli ve stratejik öneme sahiptir. Afet yönetimi bir süreçtir ve amaç, çıktı ve kilit aktörleri kapsayan zararı azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme faaliyetlerinin her birinde asgari bir yeterlilik istemektedir. Etki azaltma aşaması, hazırlık ve geri kazanım faaliyeti ile başlar. Moe ve Pathranarakul (2006), doğal afet yönetiminin yaşam döngüsündeki kritik faaliyetlere değinmişlerdir.

Bu kritik faaliyetler, etki azaltma aşamasında, kurumsal ve insan kaynakları, etkin uygulama politikası ve finansal, teknik ve liderlikle ilgili kabiliyetler, bir acil durumun meydana gelme olasılığını azaltmak, zarar verici etkilerin azaltılması için değerlendirme, izleme ve yaymaya yönelik olmalıdır. Kaçınılmaz acil durumların çevresel değişimin tespit edilmesi, yüksek riskli ve kırılgan alanların dağılımının hesaplanması ve son olarak da riskli bölgelerden nüfusun tahliyesi için en iyi alternatifini önermek şeklinde olmalıdır. Bir belediye doğal afetleri azaltma aşamasında tüm stratejileri yönetmişse olumlu sonuçlar elde edilebilir. Bu sonuçlar, zamanında ve etkili erken uyarıların verilmesi, insanların ve mülkün tehdit altındaki yerlerden geçici olarak tahliyesi, risk ve afet değerlendirme raporları, kaynakların ve taahhütlerin uyumlaştırılmasıdır. Hazırlık aşamasında, ilgili tüm yetenekler planlama, egzersiz (prova ve simülasyon), eğitim ve yerel yönetimin ihtiyaç duyduğu yetenek gereksinimleri gibi lojistik yönetim uzmanlığı ile uğraşmak zorundadır. Bu gereksinimlerin amacı, kamuoyunun farkındalığını artırmak, bir felaket sırasında nasıl hayatta kalabilecekleri konusunda halkı eğitmek ve erken uyarı sağlamaktır. Bu aşamadaki çıktılar, felaketle ilgili erken uyarı ve eğitim programları hakkında raporlardır (Godschalk, 1988: 201-203; Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 446).

Doğal afete cevap verme aşamasında, ihtiyaç değerlendirmesinin, koordinasyonun, bilgi alışverişinin ve lojistik yönetiminin önemini ele almak için oldukça geçerli nedenler vardır. Bu konuda amaç, insanları ve hayvanları tahliye etmek, etkilenen alanların boyutunu tahmin etmek, savunmasız kişilere hizmet sunumu için lojistik destek planlamak, ekonomik hasarı tahmin etmek, ölümleri, sakatlıkları, kayıpları kaydetmek ve STK veya ulusal/uluslararası yardımları yönetmektir. Çıktılar ise, tahliye sistemi ve prosedürleri, barınma faaliyetleri düzenlemek, doğal afetin etkileri hakkında rapor vermek, acil tıbbi bakım, arama ve kurtarma ve mülkün korunmasıdır. İyileşme aşamasında hasarın üstesinden gelmek için ihtiyaç duyulan kabiliyetler, hasarlı evleri ve kamu hizmetlerini yeniden inşa etmek ve ticari ve endüstriyel tesisleri yeniden tesis etmek için enkaz kaldırmayı içermektedir. Bu hedefler geçici barınma ikamesi ekonomik kısıtlamaların giderilmesi, sermayenin topluma enjekte edilmesi ve

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

mevcut ekonomik teşebbüsün desteklenmesi ve güçlendirilmesi gibi çıktılardan oluşmaktadır (Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 446).

6. DOĞAL AFETLERDE YEREL YÖNETİMLERİN KAPASİTE SORUNLARI

Yerel yönetimlerin doğal afetlerle mücadelede karşılaştıkları en önemli sorun kapasite eksikliğidir. Yerel yönetimin afetlere verdiği yanıtta başarısız olmasının diğer nedenleri, etkili olmayan planlama ve uygulama, muğlak otorite çizgileri, bulanık bilgi ve yaygınlaştırma yöntemleri, örgütler arası koordinasyon eksikliği, iyileşme ve zarar giderme aşamalarında karşılaşılan sorunların ihmal edilmesi ve yerleşik planlama prosedürlerinin ihlalidir. Gelişmiş ülkelerdeki yerel yönetimler bile, felaketlere karşı tepkisiz kalabilmektedir. Bunun başlıca nedenleri, yerel yönetimde risk seviyesi kararının önceden alınmaması, yeterince hazırlık araştırması yapılmaması ve düşük öncelik verilmesi olarak sıralanabilir.

Yerel yönetim bürokrasisinde bu sorunların neden devam ettiği sorusu akla gelebilir. Öncelikle, doğal afetler beklenmedik ve plansız olduğundan ve genellikle yakın bir zamanda gerçekleşmeyeceği gibi bir algı hakim olduğundan ve en önemlisi, bu tür olaylara hazırlık için yüksek bir maliyet gerektiğinden konuya gereken özen ve önem gösterilmemektedir. Yetersiz hazırlık, hem isteksizliğe hem de plan yapamamaya ilişkindir. Ayrıca etkisiz liderlik, politik baskılara dayanamama gibi durumlar da yaşanabilmektedir (Godschalk, 1988: 201).

Yerel yönetimler aşırı beklentilerle genellikle tam olarak baş edememektedir. Bu yüzden, STÖ'lerden veya devletin diğer kurumlarından destek almak zorunda kalabilmektedir. Adem-i merkezîyetçi yönetim anlayışı, acil koordinasyona karşı çalışabilecek yarı otonom kurulların ve yetkililerin çoğalmasını getirmektedir. Aynı zamanda, hemen hemen bütün yerel yönetim alanları kapsamlı bir afet planlaması olsa bile düzensiz bir görünümündedir. Bu nedenle bürokrasinin afetlere hazırlıktaki yetersizliği ve acil müdahale kapasitesini sınırlandırdığı görülmektedir. Çok merkezi olmayan afet müdahale ve

planlaması, bürokrasinin değişen felakete ve değişen bir çevreye hızla adapte olmasını sağlayacak bürokratik personel ve kuruluşların çeşitliliğini içerir. Bu varsayım, acil durum ve kriz için tek bir birleşik yapının “komuta ve kontrol” modelini reddetmektedir. En önemli unsur, yerel halkın ihtiyaçlarını en iyi bildiğini kabul etmektir (Kusumasari, Alam ve Siddiqui, 2010: 446). Bu konuda üç unsur önemlidir. Bunlar:

Organizasyon: Acil durum yöneticilerinin yerel yönetim yapısı içindeki konumu genellikle polis, itfaiye veya kamu hizmetleri gibi bir ilişki ağı içinde ve genellikle de bunlardan sonra tasarlanır. Bu nedenle acil durum yönetimi sınırlı fonlar için bu ilişki ağındaki diğer birimler ile rekabet etmelidir. Bir felaket sırasında, kendisi de bir kaynak olan başka bir birimle çalışırken tüm kaynakları etkili bir şekilde koordine etmek zordur. Üstelik müdahale aşamasında, yerel yönetimin afetlere verdiği tepkide iletişim ve koordinasyon en sık görülen sorundur.

Bütçe: Yerel yönetimin büyük miktarlarda paraya sahip olmasına rağmen, fonlarına ilişkin talepler buna paralel olarak büyüktür ve katı bürokratik prosedürler nedeniyle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bütçe tahsislerini değiştirmek kolay değildir.

Tutum: Acil durum yöneticilerinin karşılaştığı en bariz problem, seçilmiş yetkililerin ve birim sorumlularının risk almaktan çekinmemesidir. Çoğu insan, felaket gerçekleşene kadar felaketi düşünmemektedir. Bu durumda algıyı değiştirmek zordur. Bu yüzden bir doğal afet meydana geldiğinde acil bir organizasyonel planlamaya ve geliştirmeye başlamak için çok geç kalınabilir (Kusumasari, Alam, Siddiqui, 2010: 446).

7. DOĞAL AFETLER VE TOPLUM ESNEKLİĞİ

Bir doğal afet meydana geldiğinde toplumun bununla mücadele edebilmesinin o toplumun esneklik yeteneğine bağlı olduğu ifade edilmektedir. Geniş anlamda toplum esnekliği, yerelleşmiş (genellikle coğrafi olarak tanımlanmış alanların) ortak eylemler yoluyla değişime, başa çıkmaya ve değişime uyum sağlama yeteneğine atıf yapar (Berkes ve Ross, 2013: 9). Özellikle toplum direncinin göstergeleri konusunda açıklık ve fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle, toplumsal esnekliğin olası birçok göstergesi ve kapasitesi pekiştirilmeye

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

çalışılmıştır. Buna göre, toplumun esnekliği bir toplumun aksaklıklarla başa çıkabilme yeteneği ve deneyimleri ile ağlarını uyarlama kapasitesini geliştirme becerisi ile ölçülmelidir (Norris vd., 2008: 130).

Toplumun dayanıklılığı, aynı zamanda, toplumun zorlukları aşma ve gelecek olaylarla başa çıkma yeteneklerini arttırmak için birlikte çalışacakları koşulları paylaşan bir toplumdaki yeteneklerine de bağlıdır (Gunderson, 2010: 8). Adaptif kapasite, sadece krizlere cevap verebilmeyi ve gelecekteki olayların etkilerini azaltma yeteneğini vurgulayan toplumun esnekliğinin önemli bir parçasıdır. Birçok yazar esneklik teorisi içinde çeşitli göstergeler ve gelişim alanları üzerine inşa edilmiş çerçeveler önermişlerdir. Örneğin, Berkes ve Ross (2013: 18), toplumsal dayanıklılık teorisinin toplumsal faktörlerle ilişkisini derinleştirmek için sosyolojik ekolojik sistem teorilerinin psikoloji ve toplum gelişimi ile bütünleştirilmesini tartışarak önemli bir katkı sağlamışlardır.

Felaketlerle ilgili olarak toplum esnekliği birkaç düzeyde tanımlanabilir. Bu durum, felaketten önce var olana benzer işlev ve altyapıların toparlanmasını ve gelecekteki afetlere uyum sağlama ve bunlarla başa çıkma becerisini de içerebilir. Bu, bir toplumun riski ve savunmasızlığı azaltmaya yönelik kapasitesini arttırmanın önemli bir parçasıdır (Vallance ve Love, 2013: 8).

Bu çerçevenin afetlere müdahale ve geri kazanım için bir araç olarak kullanılması için türetilmiş yaklaşımlar çeşitlidir. Bu yaklaşımların sayısı ve çeşitliliği gün geçtikçe artmaktadır. Burada toplum esnekliği, bir felaketin farklı aşamaları ile ilgili olarak da görülebilir. Özellikle bir felakete anında müdahale sırasında bireylerin ve toplumların cevap verebilme yeteneği önemli bir üstünlük olarak görülmektedir. Bu, özellikle insanların ilk müdahaleci olmasından kaynaklanan farkındalığın artmasıyla dikkat çekicidir. Ayrıca, topluluğun devam eden toparlanma sürecine katılımı, geri dönüşüm projeleri için güven inşa etmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Burada, bir topluluğun yanıt verebilme yeteneği, eğitim ve örgütlenme olmamasına rağmen, yerel halkın ve örgütlerin katılımının önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bu katılımın sadece

hükümet fonlarının az olması nedeniyle değil, aynı zamanda afet müdahale ve geri kazanım durumlarında kullanılabilir yerel bilgi ve becerilere sahip olan toplulukların katılımının etkinliğinden dolayı da istenildiği görülmektedir (Vallance ve Ross, 2013: 7). Bu nedenle, toplumun esneklik kapasiteleri sadece bir afet olayıyla başa çıkmak için gerekli olan başa çıkma becerilerine değil, aynı zamanda özellikle uyum kapasitesinin unsurları yoluyla devam eden iyileşme süreçlerine de uygulanabilir.

8. DOĞAL AFETLERLE MÜCADELEDE ESNEK ŞEHİR UYGULAMASI

Geniş anlamda esnek şehir, yerelleşmiş (genellikle coğrafi olarak tanımlanmış alanların) ortak eylemler yoluyla değişime, başa çıkmaya ve değişime uyum sağlama yeteneğini ifade eder (Berkes ve Ross, 2013: 15). Doğal afetlerle mücadelede esnek şehir uygulaması 2010 yılında literatüre girmiştir. 2010 yılında “*Kentleri Esnek Hale Getirmek - Benim Kentim*” başlıklı BM-ISDR kampanyasının başlatılmasından sonra, yerel yönetimlerin afet riskinin azaltılmasına (DARA) katılımı ve birçok ülkeye bu yaklaşımın yaygınlaştırılması ihtiyacının giderek arttığı görülmüştür.

Bu açıdan birçok yerel yönetimin kampanyayı savunmaya başladığı ve DARA sürecine dahil olmak için çeşitli sistemler başlattığı görülmektedir. Yerel yönetimlerin DARA'yı benimsemesini ve önemli rollerini vurgulayan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 630). Buna göre, yerel yönetimlerin kendi bölgelerinde afete dirençli bir çevre oluşturmada üstün bir konumda olduklarına inanılmaktadır. Dünya genelinde birçok çalışma, yerel yönetimlerin afet dirençli etkinliklere cevap vermede bir takım zorluklarla karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır.

Toplumun dayanıklılığı, aynı zamanda, toplulukların zorlukları aşma ve gelecek olaylarla başa çıkma yeteneklerini arttırmak için birlikte çalışacakları koşulları paylaşma yeteneklerine de bağlıdır (Gunderson, 2010: 9). Yerel düzeydeki direnci açıklarken, Haigh ve Amaratunga (2011: 9), tehlikeye karşı hassasiyeti azaltmak için içeriğe duyarlı binaları, alanları ve direnebilecek kapasiteye sahip yerleri tasarlayan, geliştiren ve yöneten ve toplumun işleyişini, ekonomik, sosyal, bir tehlike

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

olayına maruz bırakıldığını iddia etmektedir. Buna ek olarak Boshier (2008) “*yerleşik esneklik*” kavramını ortaya atmıştır. Ona göre, “*yerleşik esneklik*” in var olan ve ortaya çıkan tehditlere uyum sağlamaya devam etmek için fiziksel, kurumsal, çevresel, ekonomik ve sosyal anlamda çevrenin kapasitesinin kalitesidir. Bu bağlamda, yazar ayrıca “*yerleşik esneklik*” in, doğal ve insan tarafından yaratılmamış çeşitli tehlikelerin dinamik değişiklikleriyle doğal ve proaktif olarak başa çıkabilen bir kalite, bir süreç ve bir son durum hedefi olduğunu da ileri sürmektedir (Boshier, 2008: 7). Buna göre, tasarım değişiklikleri, arazi kullanım politikasının gözden geçirilmesi, esnek malzeme ve uygulamalara ilişkin alternatif araştırma seçeneklerinin araştırılması, acil durum planlamasının şehir planlaması, “*risk altında*” binalar ve altyapı ile güçlendirilmesi ile risk en aza indirgenebilecektir.

Öte yandan, yerel yönetimlerin kendi bölgelerinde meydana gelen doğal afetlerle mücadele ve zararı azaltma süreçlerine etkin biçimde katılmasındaki bir başka inisiyatif *CityStrength Diagnostic*’tir. Buna göre, kentlerde altyapı ve kurumlar arasındaki bilgi karmaşıklığı çok sık yaşanan bir problem olduğu için “*CityStrength Diagnostic*” önce şehrin esnekliğini sektörel olarak değerlendirmekte ve daha sonra bu bulguları bütünsel olarak şehrin direnci hakkında neler yapılabileceği konusunda kullanmaktadır. Bu süreç, aynı zamanda kent içindeki fırsatların görülmesine ve öncelik verilmesi gereken kritik boşlukların veya zayıf noktaların belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Diğer yandan, *CityStrength Diagnostic*, Topluluk ve Sosyal Koruma, Afet Risk Yönetimi, Eğitim, Enerji, Çevre, Sağlık, Bilgi ve İletişim Teknolojisi, Yerel Ekonomi, Çevre ve Şehircilik gibi şehir ve metropol alanındaki konuları kapsayan sektörel modüller etrafında yapılandırılmaktadır. Esnek şehrin ana temaları şu şekilde sıralanabilmektedir (Lotto, vd, 2017: 790):

- **Geçici Boyut:** Esneklik kısa, orta ve uzun dönemlerle ilgili ise anlamlıdır.
- **Değişken Coğrafya:** Şehirlerin boyutları ve fiziksel şekilleri önceden belirlenmiş değildir, ancak meydana gelen tüm değişikliklere uyumun başarılı bir sonucudur.

- **Geri dönüşüm:** Sürdürülebilirliğe dayalı olarak, kentsel formdaki herhangi bir daralma, tüm şehrin “yaşam döngüsü değerlendirilmesi” dikkate alınarak kentsel alanların yeniden doğallaştırılmasını içerir.
- **Fonksiyonel farklılaşma:** Kentsel yükü vatandaşlara ve şehirlerin ihtiyaçlarına göre ödün vermeden arttırmak veya azaltmak biçimindeki altyapı sistemi ve kentsel yapı.
- **Katman Yapısı:** Farklı boyutlarda fonksiyonel düzeyler üzerinde düşünmek için üçüncü boyut olarak dayanıklılık ve adaptasyon derecesi önemlidir.
- **Ethero-organizasyonu:** Genel kurallardan başlayarak ‘yukarıdan aşağıya’ doğru dengeye ulaşmak üzere, otomatik örgütlenme olan ‘aşağıdan yukarıya’ planlama modelini esas alır.

Esnek şehir kentsel yapı ve farklı konular (ortak kişiler, paydaşlar, profesyoneller, karar alıcılar), dışsal (küresel sosyoekonomik ortam) ve iç (sosyal ve örgütsel senaryo) koşulların farklı ve çok hızlı değişikliklerine uyum sağlama yeteneğini gerektirmektedir (Lotto vd, 2017: 790). Bu konuda yerel yönetim karar alıcıları şehrin yöneticileri ve ilgili bölümler, merkez ve taşra teşkilatı, özel sektör, sivil toplum, sivil toplum örgütleri, toplum temelli örgütlerdir. Bir esnek ortam yaratmak çeşitli paydaşların sayısız çabalarını gerektiren karmaşık bir iştir. Bu nedenle, iyi yapılandırılmış bir kurumsal ve idari çerçeve, bir şehrin esnekliği için önemli bir ön koşuldur. Bunu başarırken, şehir düzeyinde kurumsal ve koordinasyon kapasitelerinin oluşturulması veya güçlendirilmesi önemlidir. Bu konuda yapılacaklar esneklik ve DARA için bir yasal çerçeve oluşturmak, şehir içindeki tüm acil servisleri koordine etmek ve şehrin ötesinde ittifaklar ve ağlar kurmaktır (UN-ISDR, 2012: 15). Bu unsurların hepsi şehrin, doğal afet durumunda esneklik faaliyetlerinde öncülük yapması için yetkilendirilmiş bir yerel hükümete ihtiyaç duymaktadır. Yerel yönetimler belediye başkanlıkları ve ilgili kamu kuruluşlarıdır. Bu nedenle, yerel yönetimler doğal afetlere ilk müdahale ve savunma hattı olarak kabul edilmektedir.

8.1. Esnekliği İncelemek

Çoğu zaman ‘esneklik’, doğal olarak iyi olan bir durum anlamına gelir. Fakat kesin karar vermek için cevaplanması gereken bazı sorular vardır; neyin

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

esnekliği? Kimin için esneklik? Her esneklik türü aynı mıdır, yoksa farklı sonuçlar mı doğurur? Yeniden yapılanma çabalarına katılanlara veya kentsel alanlarda endemik krizle başa çıkmaya çalışanlara bilgi sağlayabilecek farklı esneklik mantığının araştırılmasından ne öğrenilebilir?

Afet riski kapsamında esneklik kavramı, örneğin bireylere, hanehalklarına, topluluklara ve onların varlıklarına ve geçim kaynaklarına, şehir ekonomilerine ve ulusal ekonomilere kadar birçok alana ve sektöre uygulanabilir. Esnek bir şehir, fiziksel sistemlerin (yapılı ve doğal çevre bileşenleri) ve insan topluluklarının sürdürülebilir bir ağı olarak tanımlanabilir. Fiziksel sistemlerde, şehrin çevresi, insanların günlük yaşamını kolaylaştıran kilit bir unsurdur. Böylece esnek şehirlere doğru ilerlerken, şehrin çevresini afetlerin oluşturduğu tehditlere karşı dayanabilecek ve bunlara uyum sağlayacak şekilde geliştirmek çok önemlidir (Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 637).

8.2. Kentsel Esnekliğin Önemi ve Gerekliliği

Günümüzde doğal afetler yaşamın bir gerçeğidir. Bu afetler her zaman ve her yerde meydana gelebilir ve çevreyi olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla doğal afetler, salgın hastalıklar veya anarşi, terör gibi felaketle sonuçlanan yıkımların ardından, kentsel esnekliğin farklı boyutları sınanmıştır. Kentler, iddialı yeniden yapılanma çabaları alanı haline geldikçe, kentsel yaşamın fiziksel, sosyal ve politik koşullarının yeniden tasarlanması için yeni olanaklar ortaya çıkar. Bu unsurlar şehrin esnekliği için ana koşullardır. Bunlar, altyapıyı ve estetik kimliği restore edilebilir veya kökten dönüştürebilir ve iyileştirebilir. Yerel aktörlerin yönetim kapasitesi sorgulandığında kentsel yönetimin kurumsal mimarisi çeşitli dış aktörler tarafından etkilenmektedir.

Sonuç olarak hibrid yönetim biçimleri, çeşitli uzmanlık bilgilerinin ve kural biçimlerinin konuşlandırıldığı yerel, ulusal ve uluslararası örgütlerin istikrarsız ve hassas dengeleridir. Özetle, kentin yeniden yapılanma çabalarına nasıl tepki verdiğini ve ortaya çıktığını anlamak, güçlü ve kırılğan unsurların fiziksel, sosyal ve politik esnekliğin farklı kümelenmelerinde nasıl hizalandığını derinlemesine incelemeyi gerektirir (UN-ISDR, 2012: 17-19).

9. ESNEK ŞEHİR UYGULAMASINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Literatürde yaygın şekilde görülebileceği gibi, yerel yönetimler şehirlerin doğal afetlere karşı dayanıklılığına katkıda bulunmada büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Daha açık bir ifadeyle, yerel hükümetler için afetlere dirençli binaların yaptırılmasında çeşitli zorluklar söz konusudur. Bu zorluklar arasında yasal engeller ve hantallıklar, teknik bilgi ve uzman eksikliği, insan kaynağı yetersizlikleri, finansman azlığı, iç işleyişteki bürokratik hantallıklar, uzun ve zahmetli sistemler ve süreçler en başta sayılması gerekenlerdir.

9.1. Yerel Yönetim Hizmetlerinde DARA Eksikliği

Günümüzde birçok şehirde DARA'nın olmaması önemli bir sorundur. DARA'nın yerel yönetim hizmetlerinin kapsamı dışında olduğu iddiası nedeniyle, bu konunun öncelikle diğer örgütler ve paydaşlar tarafından ele alınması gerektiği varsayılmaktadır. Bu görüşe göre, yerel yönetimler DARA'nın başlatılmasından sorumlu değildir. Her ne kadar birçok toplumda yerel yönetim mevzuatı kent konseylerinin işlevlerini belirlemiş ve afet yönetim önlemleriyle ilgili olarak doğrudan kullanılabilir veya yorumlanabilir bölümler içermiş olsa da açıkça bir doğal felaket yönetiminden bahsetmek kolay değildir.

9.2. Yetersiz Yasal Düzenleme ve Yetki

Yetersiz yasal düzenlemeler yerel yönetim açısından şehirler içindeki afet dirençli ortamların geliştirilmesinde bir engel oluşturmaktadır. Çünkü yerel yönetimler özerk yasal kurumlardır. Bununla birlikte, mevcut sistem, ülkenin kalkınma faaliyetlerinin çoğunun merkezi hükümet kurumları tarafından yürütüldüğünden, kalkınma fonksiyonlarını yönetebilecek kurum olarak görülmemektedir. Ek olarak, ülkenin Afet Yönetimi konusundaki yasal düzenlemeler yerel yönetimlere genellikle yeterli yasal yetki vermemektedir. Bununla birlikte, afet risklerini azaltmak için kanalizasyonun ve katı atıkların bertarafı, sellerin önlenmesi, planlama yönetmelikleri gibi yapılabilecek başka düzenlemeler ve eylemler vardır. Ancak, yerel yönetimlerin doğal afetlere dolaylı yoldan müdahale edebileceklerini de belirtmek yerinde olacaktır (Malalgoda, Amaratunga ve

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

Haigh, 2016: 634; UN-ISDR, 2012: 17-19). Bununla birlikte, ülkemizde acil durum, 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda: “toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olaylar ile bu olayların oluşturduğu kriz hali” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan 7269 sayılı Afet Yasasının ilk bölümünde afetin o yerde yaşayanların genel hayatına etkisi, afet tehlikesinin veya afetlerden etkilenen yerleşmelerin tespiti, bu bölgelerde gerçekleştirilecek yapılaşmalarda ve yerleşmelerde uyulması gereken koşulların belirlenmesi konularını içermektedir (Tercan, 2018:105). Ayrıca birçok ülkede yerel yönetimler ve afetlerle mücadele konusundaki yasalar oldukça eskidir. Bu yasaların eski ve yetersiz olması doğal afetlerle mücadeleyi olumsuz etkilemektedir.

9.3. Araç ve Teknik Ekipman Eksikliği

Bu konudaki temel eksiklikler araç, teknik, rehber ve ekipmandan oluşmaktadır. Bu konuda tespit edilen diğer zorluklar ise DARA ile ilgili hizmetleri sunmak için mevcut hükümleri denetleme güçlüğü, tehlike ve risk haritalarının eksikliği, kentsel gelişim planları ve DARA entegrasyonu eksikliği, düzenlemelerin planlanmasında DARA girişimlerinin olmaması, planlı insan yerleşimlerinin olmaması, yönetmeliklerde sık değişiklikler ve kentlerin izinsiz ve kontrolsüz büyümesidir (UN-ISDR, 2012: 17-19).

9.4. Tehlike ve Risk Haritalarının Eksikliği ile Kentsel Gelişim Planlarının Eksikliği

Doğal afetlerle mücadelede karşılaşılan en önemli sorunlardan bir diğeri de tehlike ve risk haritalarının olmamasıdır. Tehlike ve risk haritaları olmadan, yerel yönetimlerin kendi bölgelerinde esnek bir yapılaşmayı gerçekleştirmesi zordur. Bu yüzden kentsel gelişimi düzenlemek için tehlike ve risk haritaları büyük önem taşımaktadır. Kentsel gelişim planlarının eksikliği şehirler içinde afet dirençli bir çevre oluşturmada büyük bir engel teşkil etmektedir. Kalkınma planları, kalkınma için uygun olan ve kalkınma

için kabul edilmeyen alanları açıkça belirtmelidir. Bu nedenle, bir kalkınma planı olmaksızın, yerel yönetimler kendi bölgelerindeki gelişmeleri düzenleyecek konumda değildir. Diğer bir önemli tartışma konusu, mevcut gelişim planlarında DARA hükümlerinin olmamasıdır. Sonuç olarak, şehir gelişim planları hazırlanırken ve kalkınma izinleri verilirken afet dirençli yönlerin dikkate alınması tavsiye edilir. Bu süreci desteklemek üzere her şehir için DARA'yı entegre ederek gelişim planları hazırlamak çok önemlidir. Sonuç olarak bazen yapı ruhsatları izinleri verilirken gelişim planları dikkate alınmamaktadır. Ayrıca bu planlar bazen yolsuzluk ve siyasi müdahalelerin sonucu olarak sağlıklı uygulanmamaktadırlar (UN-ISDR, 2012: 17-19; Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 629).

9.5. Plansız Yerleşimler

Yerel yönetimler için bir başka önemli sorun, plansız yerleşimlerdir. Tehlikeli risk alanlarındaki gelişmelerin önüne geçmek önemlidir ve bu bölgelerde inşaatın kaçınılmaz olduğu durumlarda özel bina yönetmeliklerine uyulması da önemlidir. Çünkü şehirler toprak kaymalarından ciddi şekilde etkilenmektedir. Mevcut planlama düzenlemelerinin DARA unsurundan yoksun olduğu ve dolayısıyla şehirler içinde esnek inşa edilmiş ortamların sağlanması için yeterince sağlam olmadıkları konusunda bir kanaat vardır. Ayrıca, birçok durumda, DARA ile ilgili spesifik önlemlerin, geliştirme izinleri verildiğinde ve kamu görevlileri sadece öngörülen düzenlemelere bağlı kaldığında dikkate alınmadığı açıktır. Buna ek olarak çeşitli tehlikelere eğilimli alanları göstermek ve yüksek doğal tehlike olayları riski olan sektörleri tanımlamak için güvenlik açığı ve risk haritaları geliştirilmelidir. Ancak, bu uygulamaların birçoğu yönetmeliklere uygun bir şekilde düzenlenmemektedir (Gunderson, 2010: 9; Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 630).

9.6. Düzenlemelerde Sık Değişiklikler, Gecekondu ve Kaçak Yapılar

Esnek yapılı bir çevrenin oluşturulmasına ilişkin düzenlemeler zaman zaman değişmekte ve sonuç olarak yerel yönetimlerin dirençli binaya etkin bir şekilde dâhil olmaları için bir engel oluşturabilmektedirler. Hatta bazen bu tür değişiklikler esneklik

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

inisiyatiflerini olumsuz etkileyebilmekte ve bu yerel yönetimler için bir meydan okuma teşkil edebilmektedir. Öte yandan, belediyeler için başka bir zorluk da izinsiz ve kaçak bina yapımının kontrol edilmesindeki zorluktur. Şehirdeki birçok izinsiz yapı ve gecekondular sağlam inşa edilmemiştir ve temel altyapı gerekliliklerinden yoksundur. Bu gecekondular felaketlere karşı oldukça savunmasız durumdadır. Bu insanlar uzun yıllardır bu alanlarda yaşamışlardır ve geçim kaynakları ve gelir kazanma yolları çevreye dayanmaktadır. Bu nedenle, bu tür insanların yerini değiştirmek zordur. Ayrıca, yerel yönetimlerden planlama izni alınmadan inşaatın gerçekleştiği birçok örnek vardır. (Gunderson, 2010: 10; Malalgoda, Amaratunga, Haight, 2016: 631).

9.7. İnsan Kaynaklarındaki Eksiklikler

Yerel yönetimlerin beceri, yetkinlik ve insan gücü bakımından ciddi bir şekilde eksik olduğu aşikardır. Uzmanların çoğu, yerel yönetimlerin kentsel planlamaya katkıda bulunmalarında karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri olarak teknik kapasitenin eksikliğini vurgulamaktadır. Bu durum şehirleri felaketlere karşı dirençli hale getirme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, bazı kararlar şehrin esnekliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dahası, afet riskleri ve savunmasızlıkları hakkında farkındalık olmaksızın, kalkınma izinleri ve uygunluk belgeleri verilirken afet risklerinin ve savunmasızlıkların göz önünde bulundurulması olası değildir (UN-ISDR, 2012: 17-19). Bu nedenle, tüm bu konuların politika düzeyinde artırılması ve buna göre uygun düzenlemelerin yapılması çok önemlidir.

9.8. Finansman Eksiklikleri

Esnek bir ortamı inşa etmek ve DARA'yı uygulamak için önemli düzeyde bir fon tahsisi gereklidir. Bu nedenle, maliyetin yüksek olması belediyeleri DARA'yı planlama sürecine dâhil olmaya zorlamaktadır. Birçok ülkede yerel yönetimler finansal anlamda kendi kendine yeterli değildir ve şehirdeki afet risklerini azaltmak için projeleri uygulamak konusunda kendi kararlarını verememektedirler. Yerel yönetimlerin DARA girişimlerini uygulamak için ayrı kaynakları yoktur

ve merkezi hükümetten ve diğer kuruluşlardan yardım almak zorundadırlar. Ayrıca fonların yerel otoritelere aktarılamamasının bir nedeni de afet yönetiminin merkezi kuruluşlar tarafından ele alınmasıdır. Ayrıca, afetle ilgili fonların çoğu, yardım ve yeniden yapılanma çalışmaları için tahsis edilmiştir (Malalgoda, Amaratunga ve Haigh, 2016: 630).

9.9. Şehirlerin Risk Analiz Eksiklikleri

Risk analizleri doğal afetlerle mücadelede önemli bir işleve sahiptir. Ancak günümüzde birçok belediyede risk analiz eksiklikleri yaşanmaktadır. Bu durum doğal afetlerle mücadeleyi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle yerel ölçekte şehirleri tehdit eden tehlikelerin ve bu tehlikelere karşı mevcut durumun hassasiyetinin analizi ve değerlendirilmesi amacıyla risk analizi yapılması gereklidir. Tehlike analizi, hasar görülebilirlik ve risk analizi ile ilgili genel bir bilgilendirme sonrasında belediyelerin, doğal afetlerin yerel çevre üzerindeki etkilerini anlamaya ilişkin bir yöntem sunması gerekir (Büyükkaracığan, 2016:214).

SONUÇ

Bu çalışma, doğal felaketlerle mücadelede yerel yönetim için kapasite gereksinimini ve esnek şehir uygulamasının önemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Birçok ülkenin doğal afet yönetimindeki pek çok deneyimden öğrendikleri, yerel yönetimlerin bir doğal afet kriziyle uğraşırken sadece beceri ve uzmanlıktan yoksun oldukları gerçeği değil, toplumun beklenmedik ve mümkün olan en kötü durumla karşı karşıya kaldığı gerçeğinin de fark edilmiş olmasıdır. Yerel yönetim tarafından öğrenilen dersler eğitimin, sosyalleşmenin ve zarar telafi yöntemlerinin, uyarı sistemlerinin gelecek felaketlerde insanları daha güvenli hale getirmede önemli faktörler olduğu yönündedir. Buradan, sadece felakete doğrudan müdahalelerin değil, daha geniş meseleleri ele almak için gereken yerel yönetim ve hazırlık yeteneğinin önemini de vurgulamak yerinde olacaktır.

Toplumun afet bölgelerindeki fiziki ve ekonomik kırılganlığının yeterince dikkate alınması gerekmektedir. Afet yönetiminin yetersizliği nedeniyle, afet müdahalesinde hayati bir rol oynayan yerel yönetim

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

organları, yanlış ve eksik olabilecek parça parça bilgilerine dayanarak karar almaya zorlanabilirler.

Hükümet ile yerel yönetimler arasındaki koordinasyon ve işbirliği temel bir işlev oynamaktadır, çünkü bunlar acil durumlarda hayat kurtarmaya yardımcı olacaktır. Ne yazık ki, farklı hükümet seviyeleri arasında koordinasyon ve işbirliği eksikliği gerçek bir sorundur. Yerel yönetim organları sınırlı kaynaklara ve uzmanlığa sahiptir. Diğer hükümet birimleri, kuruluşlar veya ajanslar yeterli kaynaklara sahip olabilir. Etkili olabilmesi için, afet yönetim planlamasının hükümet işlevlerinin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte olması ve stratejik sosyal planlamanın bir parçası olarak, tüm paydaşların işbirliği içinde çalışmaya dâhil olması gerekmektedir.

Kent ortamını doğal dinamiklere (iklim değişikliği ya da ani doğal afet) uyarılma ihtiyacı, tehlikeli bir olayın belirli bir bölgesel, sosyal ve ekonomik bağlamdaki etkilerini sınırlamayı amaçlayan eylemleri tanımlamaya yol açmaktadır. Sosyal öznelliği içeren etkileşimli süreçlerin analizi ve yorumlanması için sonlandırılmış senaryo planlaması, şehrin geleceğine esnek bir katkı sağlamak için en iyi araçtır. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin en önemli sorumluluklarından biri doğal afet durumunda bireylere ve gruplara yardımcı olmaktır. Ancak çoğu yerel yönetim planlama uygulamalarını değerlendiren teknik kadrolar, afet riskleri ve güvenlik açıkları konusunda çok az farkındalığa sahiptir ve bu nedenle yetenekleri eğitim ve kapasite oluşturma programları yoluyla geliştirilmelidir. Dahası, uzmanların özellikle inşaat mühendislerinin, mimarların ve şehir planlamacılarının, afet risklerini ve önerilen yapıların kırılabilirliklerini değerlendirebilecek nitelikli teknik kadroyla donatılma gereğini vurgulamak gerekir. Ayrıca, esnekliği sağlamak için yerel çevrenin düzenli denetimlerini yapmak üzere konsey içinde ayrı ekipler oluşturulmalıdır. Tüm bunlar başarılı uygulama için yeterli düzeyde insan kaynağı ve fon tahsisatı gerektirir.

KAYNAKLAR

AKDUR, Recep.(2000), Afetler ve Afetlerde Sağlık Hizmetleri, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-3, 21. Yüzyılda Türkiye, 25-27 Ocak 2000, Ankara Üniversitesi Basımevi

BENSON, C., Twigg, J. and Myers, M. (2001), “NGO initiatives in risk reduction: an overview”, Disasters, Vol. 25

BERKES, Fikret and Ross, Helen (2013), “Community resilience: toward an integrated approach”, Society & Natural Resources, Vol. 26 No.1

BEVAOLA Kusumasari, Quamrul Alam and Kamal Siddiqui, Resource capability for local government in managing disaster, Disaster Prevention and Management, Vol. 19 No. 4, 2010

BOSHER, Lee (2008), “The need for built in resilience”, in Boshier, L. (Ed.), Hazards and the Built Environment-Attaining Built-in Resilience, Routledge, London and New York, NY

BÜYÜKKARACIĞAN, Naci.(2016), Türkiye’ de Yerel Yönetimlerde Kriz ve Afet Yönetim Çalışmalarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Sayı: 12

CHAMİNDİ Malalgoda, Dilanthi Amaratunga and Richard Haigh, Overcoming challenges faced by local governments in creating a resilient built environment in cities, Disaster Prevention and Management, Vol. 25 No.5, 2016

CİGLER, Beverly .A. (1987), “Emergency management and public administration”, in Charles, M.T. and Kim, J.C.K. (Eds), Crisis, Management: A Case Book, Thomas, Springfield, MO

ERKAL Tevfik, Mehmet Değerliyurt, Türkiye’de Afet Yönetimi, Eastern Geographical Review 22

BRIONES, Fernando, Ryan Vachon and Michael Glantz, Local responses to disasters: recent lessons from zero-order responders, Disaster Prevention and Management: An International Journal, Vol. 27 Iss 5

Doğal Afetlerle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Kapasite Sorunları: Esnek Şehir Uygulaması

GODSCHALK, David R. (1988), "Rebuilding after hurricane Frederick", in Charles, M.T. and Kims, J.C.K. (Eds), *Crisis Management: A Case Book*, Thomas, Springfield, IL

GUNDERSON, Nguyen L. (2010), "Ecological and human community resilience in response to natural disasters", *Ecology and Society*, Vol. 15 No. 2

HAIGH, Richard and Amaratunga, Dilanthi (2011), "Introduction", in Amaratunga, D. and Haigh, R. (Eds), *Post Disaster Reconstruction of the Built Environment: Rebuilding for Resilience*, Willey-Blackwell, Oxford

HOSSAIN, Faruque (2011). Disaster management in Bangladesh: Regulatory and social work perspectives. *Journal of Comparative Social Welfare*, 27(1)

ISAHAKUE Ali, Zulkarnain A. Hatta, Azlinda Azman.(2014), *Transforming the Local Capacity on Natural Disaster Risk Reduction in Bangladeshi Communities: A Social Work Perspective*, *Social Work&Policy*, Volume8, Issue1,February

LABADIE John R.(1984), *Problems in Local Emergency Management*, *Environmental Management* 8(6): November

KIZILOĞLU Fatih, Mustafa Okuroğlu ve Örüng İbrahim. (2006), *Kırsal Yerleşimler ve Doğal Afetler*, GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 23, (2)

McENTIRE, David (1999), "Issues in disaster relief: progress, perpetual problems and prospective solutions", *Disaster Prevention and Management*, Vol. 8, No:5

NORRIS, Fran H. , Stevens, Susan P. , Pfefferbaum, Betty, Wyche, Karen F. and Pfefferbaum, Rose L. (2008), "Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness", *American Journal of Community Psychology*, Vol. 41 No,1-2

PERRY, Ronald W. and Mushkatel, Alvin H. (1984), Disaster Management: Warning Response and Community Relocations, Quorum, Westport, CT

Resmi Gazete, 08.05.1988

DE LOTTO, Roberto, Veronica Gazzola Cecilia Morelli di Popolo & Elisabetta Maria Venco(2017), From Resilience to flexibility: Urban Scenario to Reduce Hazard, Int. J. Sus. Dev. Plann. Vol. 12, No. 4

PERRY, Ronald W..(2003), Incident management systems in disaster management, Disaster Prevention and Management, Volume:12, Number:5

SOLWAY, Louis (2004), “Reducing the effect of natural hazards on urban areas”, in Casale, R. and Margottini, C. (Eds), Natural Disasters and Sustainable Development, Springer, Berlin

TERCAN, Binali.(2018), Türkiye’de afet politikaları ve kentsel dönüşüm, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(5)

UN-ISDR (2012), How to Make Cities More Resilient: A Handbook for Local Government Leaders, United Nations, Geneva.

VALLANCE, Suzanne and Love, Robert (2013), “The role of communities in post disaster recovery planning: a diamond harbour case study”, Lincoln Planning Review, Vol. 5, No 1-2

WOLENSKY, Robert P. and Wolensky, Kenneth C. (1990), “Local government's problem with disaster management: a literature review and structural analysis”, Policy Studies Review, Vol. 9 No.4

“The CityStrength Diagnostic” Esnek Şehirler Programı, <http://www.idemahaber.com/the-citystrength-diagnostic-esnek-sehirler-programi/>

TÜRKİYE’DE YILLIK YAĞIŞ VE NEM ORANININ MUTLULUK DÜZEYİNE ETKİSİ

Melek İNAN ¹

Geliş Tarihi: 02/03/2020

Kabul Tarihi: 19/04/2020

ÖZET

Mutluluk bireylerin sevinç ve pozitif heyecanlarının yansımasıdır. Mutluluğu oluşturan etkenler kişiden kişiye değiştiği gibi toplumdan topluma da değişiklik gösterebilmektedir. Bireyler yaşamları boyunca kurdukları her hayalde, yaptıkları çoğu eylemlerinde mutluluk arayışında olmaktadır. Yapılan literatür taramasında mutluluk, yağış ve nem üzerine yapılan araştırmalarda, yağış ve nem oranının mutluluk düzeyine etkisini ölçen herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Ancak, gelecek kaygısı, memnuniyetsizlik, eğitim, sağlık, yaş, gelir, kişilik faktörleri gibi değişkenlerin mutluluk düzeyine etkisi ölçülmüştür. Bu çalışma nem yağış gibi dışsal faktörlerin mutluluk gibi psikolojik ve duygusal bir faktör üzerindeki etkisini incelemesi açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmanın özgün olması ile birlikte, nem ve yağış gibi değişkenler kullanılarak mutluluk olgusunun ölçülmesiyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Yağış ve nem oranının mutluluk düzeyi üzerindeki etkisini incelemek ve tartışmak; mutluluk kavramının güncel bir konu olması sebebiyle bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada 2013 yılı Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) verilerinden yararlanılmıştır. Her yıl düzenli olarak çalışmalar yapılmasına rağmen, sadece 2013 yılındaki veriler her il seviyesinde yayımlandığı için, bu çalışmada 2013 yılı iller düzeyindeki veriler kullanılmıştır. Mutluluk değişkeni bağımlı değişken, yağış ve nem oranı bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Değişkenler arasında doğrusal ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda yağış miktarının mutluluk düzeyine etkisinde doğrusal bir ilişki olmadığı, nem oranının mutluluk düzeyine etkisinde pozitif bir doğrusal ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Yağış, Nem, Regresyon Analizi

---

¹ Fırat Üniversitesi, SBE, Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Anabilim Dalı, melekinan39@gmail.com, ORCID: 0000 0001 6902 6418

The Effects Of Humidity And Precipitation On Happiness

ABSTRACT

Happiness is the reflection of joy and positive excitement of individuals. Factors that make up happiness can vary from one person to another, as well as from society to society. Individuals are in search of happiness in most of their actions and in every dream throughout their lives. In the literature review, in the research on happiness, precipitation and humidity, no research measuring the effect of precipitation and humidity on happiness level has been found. However, the effects of variables such as future anxiety, dissatisfaction, education, health, age, income, personality factors on happiness level were measured. This study is important in terms of examining the effects of external factors such as humidity and precipitation on a psychological and emotional factor such as happiness. It is anticipated that this study will contribute to the literature by measuring the fact of happiness by using variables such as humidity and precipitation. Examining and discussing the effect of humidity and precipitation on happiness level is the purpose of this study because happiness is a current concept. For this purpose, a survey of 2013 Turkey Statistical Institute (TUIK) data has been used. Although regular studies are conducted every year, since only the data in 2013 are published at every provincial level, the data of the provincial level of 2013 were used in this study. Happiness variable was selected as dependent variable, rainfall and humidity rate was selected as independent variable. Simple linear regression analysis was used to test whether there is a linear relationship between the variables. As a result of the analysis, it was concluded that there was no linear relationship between the effect of amount of rainfall on happiness, and there was a positive linear relationship between rate of humidity and happiness.

Keywords: Happiness, Precipitation, Humidity, Regression Analysis

GİRİŞ

Yaşam kalitesi, bireylerin ve toplumların erişim ve genel refah düzeylerini belirtmekle birlikte aile, sağlık durumu, yaşanılan çevre ve gelir düzeyi gibi etkenler de yaşam kalitesini oluşturmaktadır. Bu etkenler tarafından, bireylerin hayat perspektifi belirlenmekte, bu perspektif ise mutluluk düzeyine etki etmektedir. Bireylerin mutluluk düzeylerinin tüm bu etkenlerdeki farklılaşmaya karşı verdiği tepkilerde etkili olması, mutluluk konusunun güncel bir konu olma nedenini oluşturmaktadır (Akın ve Şentürk, 2012: 183). Journal of Happiness isimli dergi, 2002 yılından itibaren yayımlanarak mutluluk konusuna olan eğilimin artmış olduğunun bir göstergesidir (Bülbül ve Giray, 2011: 114).

İnsan yaşamının tüm alanlarını etkileyen önemli kavramlardan biri olan mutluluk kavramı; araştırmacıların da ilgi alanında olan konulardan biridir (Özdemir ve Koruklu, 2011: 192). Mutluluk kavramı üzerine yapılan çalışmalar, mutluluğun başarı, kişiler arası ilişkiler, sağlık, yaşam doyumu gibi birçok olumlu sonuca neden olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, mutluluk düzeyi yüksek olan çalışanların işlerini daha sahiplenerek, sevecek ve etkili bir şekilde yapacağı bu sayede nitelikli iş gücü verimliliğinin artacağı öngörülebilmektedir (Sürücü, 2016: 2171).

Kangal (2013), çalışmasında; kavramsal olarak tüm mutluluk unsurlarını irdelemiş ve Türk halkının mutluluk profiline ilişkin tespitlerde bulunmuştur. Yapılan çalışmada mutluluk düzeyinde; yaş, eğitim, cinsiyet, gelir, evlilik ve kişilik faktörlerinin etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bu faktörlerin mutluluk düzeyini etkilediği sonucuna ulaşılmış ve bu konuda çıkarımlarda bulunulmuştur.

Aktaş (2015), mutluluk düzeyinin yoksulluk durumuna uyum sağlayıp sağlamadığını tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmasında; olumsuz yaşam koşullarına sahip en yoksul ülkelerde, bireylerin ortalama mutluluk düzeylerinin nispeten düşük olduğu, gelişmiş ve zengin hayat standartlarına sahip ülkelerin ise ortalama mutluluk düzeylerinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak bazı yoksul ülkelerde, bireysel mutluluk algısının düşük seviyede olmadığı belirlenmiş ve bunun dâhilinde mutluluğun yoksulluğa uyum sağlayabildiği kanısına varılmıştır.

Timur ve Akay (2017), tarafından yapılan çalışmada; sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkileri, genelleştirilmiş sıralı Logit modeli analiziyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen çıkarımlar dâhilinde ekonomik faktörlerin ve temel ihtiyaçları karşılama düzeylerinin bireylerin mutluluk düzeylerinde önemli bir etken olduğu belirlenmiştir. Ayrıca borçlu olmanın mutluluk düzeyini azalttığı

Türkiye’de Yıllık Yağış ve Nem Oranının Mutluluk Düzeyine Etkisi

fakat yaş, araba sahibi olmak, iş yeri açmak gibi etkenlerin mutlu olma olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 1: Türkiye Yaşam Memnuniyeti Araştırması

Kaynak: TÜİK (<https://www.bloomberght.com/>, erişim: 02.11.2019)

Yaşam Memnuniyeti Araştırması; bireylerin genel mutluluk düzeyini, kamu hizmetlerinden memnuniyetini, temel yaşam alanlarındaki genel mutluluk düzeylerini ve mutluluk düzeylerinin zaman içindeki farklılaşmasını ölçmek amacıyla 2003 yılı itibarıyla TÜİK tarafından sistemli şekilde uygulanmaktadır. Yapılan yaşam memnuniyeti araştırması neticesinde; 2017 yılında mutlu olduğunu söyleyen bireylerin oranı %58 olarak belirlenirken, 2018’de bu oran %53.4’e gerilemiştir. 2017 yılında mutsuz olduğunu söyleyen bireylerin oranı ise %11.1 olarak belirlenirken, 2018 yılında bu oran %12.1 oranına yükselmiştir. 2017 yılında mutluluk oranı erkeklerde %53.6 olarak belirlenmiş, 2018 yılında bu oran %49.6’ya düşmüştür. 2017 yılında kadınlarda mutluluk oranı ise %62.4 iken, 2018 yılında %57’ye düşmüştür. Yaş gruplarına göre mutluluk oranları araştırıldığında; mutluluk oranının en yüksek görüldüğü yaş grubu, 2017 yılında %66.1, 2018 yılında ise %61.2 ile 65 ve üzeri yaş grubu olmuştur. Mutluluk oranının en düşük görüldüğü yaş grubu ise, 2017 yılında %53.1, 2018 yılında ise %47,8 ile 45-54 yaş grubu olmuştur (TÜİK, 2019).

Dünyada belirli bir anda ve belirli bir bölgede gerçekleşen atmosferik olayların tamamı hava durumu olarak adlandırılmaktadır. İklim; dünyanın belirli bir bölgesinde uzun süreler içinde gözlemlenen şiddetli olayların ve tüm hava koşullarının genelidir (Türkeş, 2007: 27). İklim değişikliği ise sıcaklık, buzulların erimesi, kuraklık, kasırga, rüzgâr, yağış ve nem gibi iklim olaylarının sıklığının artmasına neden olan ve uzun süre devam eden önemli değişikliklerdir (Alper ve Anbar, 2017: 224).

Doğan ve Tüzer (2011), yaptıkları çalışmalarında iklim değişikliğinin; tarım, temiz su kaynakları, enerji, orman, insan sağlığı ve bioçeşitlilik gibi potansiyel etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. İklim değişikliğine karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili yarı kurak iklim özelliklerine sahiptir. İklim özelliklerinde farklılaşma görülmesinin nedenleri arasında; kıyılar boyunca yüksek sıradağların uzanması ve ani yükselti değişikliklerinin olması gösterilebilmektedir. İklim özelliklerindeki farklılaşmaya bağlı olarak, yağış miktarı da farklılık göstermektedir. Türkiye, kış mevsiminde yıllık yağışın %37'si ile en fazla yağışı alırken, en az yağışı ise %11'lik oranla yaz mevsiminde almaktadır. İklim özelliklerinde görülen bu farklılaşma, bireylerin gün içerisindeki durumlarına da etki etmektedir (Bilgili vd., 2010: 37). İklim değişikliği nedeniyle bireyler; nem, yağış, sıcaklık ve hava olaylarında meydana gelen değişikliklere doğrudan maruz kalmaktadır. Tarımda, ekosistemde, endüstride, yiyecek kalitesinde, su kalitesinde ve yerleşim yerlerinde oluşan değişikliklerden ise bireyler dolaylı olarak etkilenebilmektedir. Çevreden kaynaklı olarak yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal krizler, bireylerin çevre içindeki konumunda farklı görüşlere neden olmaktadır. Protagoras'ın Eski Yunan' da sofistik görüşüne dayalı "her şeyin ölçüsü insandır" tutumunun olağan bir sonucu olarak, çevre karşısında insan merkezli bir düşünce oluşmaya başlamıştır (Özerkmen, 2002: 168). Yaşadıkları çevre, yağış, nem, güneşlenme süresi bireyler üzerinde etki bırakmaktadır. Bu etki; stres, karamsarlık, mutluluk, sevinç, umut gibi hisler uyandırabilmektedir.

1. METODOLOJİ

Yapılan literatür taramasında mutluluk, yağış ve nem üzerine yapılan araştırmalarda, yağış ve nem oranının mutluluk düzeyine etkisini ölçen bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Ancak, mutluluk yağış ve nem ayrı ayrı değerler olarak incelenmiştir. Mutluluk düzeyi değişkeninin yanı sıra, yağış ve nem miktarı da analizlere dâhil edilmiştir. İllere göre yağış ve nem oranının mutluluk düzeyine etkisinin incelenmesinde 2013 yılına ait TÜİK verileri alınarak basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Yukarıda,

Türkiye’de Yıllık Yağış ve Nem Oranının Mutluluk Düzeyine Etkisi

kısaca önemi belirtilmeye çalışılan mutluluk algısının araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Veri kaynağı olarak TÜİK tarafından 2003 yılından itibaren düzenli olarak uyguladığı Yaşam Memnuniyet Araştırması kullanılmıştır. Bireylerin hayattan memnuniyet düzeylerinin, belirli etkenlere uygun olarak hangi oranda farklılaştığı her yıl düzenli olarak yapılan bu araştırma dâhilinde incelenmektedir. Her yıl düzenli olarak çalışmalar yapılmasına rağmen, sadece 2013 yılındaki veriler her il seviyesinde yayımlandığı için, bu çalışmada 2013 yılı iller düzeyindeki veriler kullanılmıştır.

2.ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- 1.Şehirlerdeki yıllık ortalama yağış oranı, insanların mutluluklarını etkiler mi?
- 2.Nem oranındaki artış, mutluluk düzeyini etkiler mi?
- 3.Mutluluk düzeyi en yüksek ve en düşük illerin iklim özellikleri farklı mıdır?

3.YÖNTEM ve ANALİZ

Araştırma sorularını cevaplamak için, SPSS paket program ile betimleyici istatistik analizleri ve regresyon testi yapılmıştır. Basit doğrusal regresyon testi iki değişken arasında doğrusal ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, iki ayrı regresyon testi yapılarak değişkenlerden yağış ve nem tahmin (bağımsız değişken), mutluluk ise sonuç (bağımlı değişken) değişkenidir.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X + \epsilon$$

Şeklinde bir bağımlı ve bir de bağımsız değişken içeren bir modeldir. Burada:

- Y; bağımlı(sonuç) değişken olup belli bir hataya sahip olduğu varsayılır.
- X; bağımsız(sebep) değişkeni olup hatasız ölçüldüğü varsayılır.
- α ; sabit olup $x=0$ olduğunda y' nin aldığı değerdir.
- β ; regresyon katsayısı olup, x' in kendi birimi cinsinden 1 birim değişmesine karşılık y' de kendi birimi cinsinden meydana gelecek değişme miktarını ifade eder.
- ϵ ; Tesadüfi hata terimi olup ortalaması sıfır varyansı σ^2 olan normal dağılım gösterdiği varsayılır. Bu varsayım parametre tahminleri için değil katsayıların önem kontrolleri için gereklidir.

Tablo 1: Değişkenler için Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Mutluluk	71,34	2,46
Yıllık Yağış	570,43	295,54
Nem Oranı	59,02	8,87

TÜİK, "İl Düzeyinde Yaşam Memnuniyeti, 2013" araştırmasının sonuçlarına göre; Mutlu olduğunu söyleyen kişilerin oranının en yüksek olduğu il %77.7'lik oran ile Sinop olurken, Tunceli ise %42' lik oranla en mutsuz il olmuştur. Sinop ili sürekli olarak yağış alan bir il olması nedeniyle zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Nemli-yarı nemli bir iklime sahip olup, yağışlı gün sayısı yıllık ortalama 133 gün olarak belirlenmiştir. İl merkezinin 2013 yılına ait verileri incelendiğinde, toplam yıllık yağış miktarı 681,93 mm' dir. Tunceli il merkezinin iklim verileri incelendiğinde ise; toplam yıllık yağış miktarı 604,9 mm' dir. Tunceli ili ortalama nem oranı 2013 yılı TÜİK verilerine göre 51.72 olurken, Sinop iline ait nem oranı yıllık verilere göre 86.08 olduğu görülmüştür. Karadeniz Bölgesi, en fazla yağış ve en yüksek nem oranının görüldüğü bölge konumundadır. Mutluluk düzeyi yüksek iller, genellikle bu bölgede yer almaktadır.

Tablo 2: En Mutlu ve Mutsuz İller İçin Betimleyici İstatistikler

	Yıllık Yağış	Ortalama Nem Oranı
En Mutlu il (Sinop)	681,93	86,08
En Mutsuz il (Tunceli)	604,9	51,72

Basit Doğrusal Regresyon Testleri

Nem oranıyla mutluluk oranı arasında pozitif ($R = 0,300$, $R^2 = 0,09$) bir doğrusal ilişki tespit edilmiştir ve bu ilişki anlamlıdır. ($t = 2,80$, $p = 0,007$). İllerdeki nem oranı yükseldikçe mutluluk oranı da yükselmektedir. Regresyon

Türkiye’de Yıllık Yağış ve Nem Oranının Mutluluk Düzeyine Etkisi

modeli nem oranının mutluluğa etkisini tahmin etmek amacıyla uygulanabilmektedir (F=7.812, p=007).

Mutluluk Düzeyi = 66,434 + 0,083*nem oranı

Tablo 3: Mutluluk ve Nem Oranı Regresyon Test Sonucu

	B	SH	β	t	P
Sabit	66,43 4	1,773		37,460	.000
Nem Oranı	.083	.030	.300	2,795	.007

R Square= .078

Yıllık yağış miktarı ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir doğrusal ilişki gözlenmemiştir (t = -1.00, p = .320).

Tablo 4: Mutluluk ve Yağış Regresyon Testi Sonucu

	b	SH	β	t	P
Sabit	71,86 6	.596		120,565	.000
Yağış Miktarı	-.001	.001	-.112	-1,000	.320

SONUÇ

Konuyla ilgili yapılan literatür incelemesinde mutluluk, yağış ve nem üzerine yapılan araştırmalarda, yağış ve nem oranının mutluluk düzeyine etkisini ölçen herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Ancak, gelecek

kaygısı, memnuniyetsizlik, eğitim, sağlık, yaş, gelir, kişilik faktörleri gibi değişkenlerin mutluluk düzeyine etkisi ölçülmüştür. Bu çalışma nem yağış gibi dışsal faktörlerin mutluluk gibi psikolojik ve duygusal bir faktör üzerindeki etkisini incelemesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın özgün olması, nem ve yağış gibi değişkenler kullanılarak mutluluk olgusunun ölçülmesiyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Mutluluk olgusunun aktüel bir konu olması sebebiyle ele alındığı bu çalışmada, Türkiye’de yıllık yağış ve nem oranının mutluluk düzeyine etkisi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada 2013 yılı TÜİK’in iller bazındaki mutluluk, yağış ve nem verileri kullanılmıştır. Alınan verilerde 81 ile ait mutluluk düzeyi illerdeki yağış oranıyla karşılaştırılmıştır. Değişken sayısının az olması ve yıllık verilerde eksiklik olması nedeniyle, 2013 yılı verileri üzerine basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. İki değişken arasında doğrusal ilişki durumunu ölçmek için yapılan basit doğrusal regresyon analizinde yağış ile mutluluk arasında istatistiksel açıdan bir ilişki bulunamamıştır. İllerdeki yağış oranının, bireylerin mutluluk düzeyini etkilemediği ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda ortaya çıkan diğer önemli bulgu ise nem oranının mutluluk düzeyi üzerinde pozitif anlamlı bir doğrusal ilişkisinin olduğudur. Nem oranı yüksek olan bölgelerde mutluluk oranında da artış gözlenmiştir.

Türkiye 2013 yılı, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından en mutlu ve en mutsuz iller araştırıldığında, en mutlu ilin 681,93 yıllık yağış oranı ve 86.08 ortalama nem oranıyla Sinop ili olduğu, en mutsuz il ise 604,9 yıllık yağış oranı ve 51,72 ortalama nem oranıyla Tunceli ili olduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle yağış ve nem oranı yüksek olan bölgelerde mutluluk düzeyinin daha yüksek olabileceği düşünülmüştür. Ancak, 2013 yılı TÜİK’den alınan veriler dâhilinde, yapılan basit doğrusal regresyon analizi ile nem oranı açısından bu düşünce ispatlanmıştır, ancak yağış oranı açısından bu düşünce desteklenememiştir.

TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması neticesinde, mutluluk düzeyinin zamanla azaldığı görülmektedir. Mutluluk düzeyini; gelecek kaygısı, memnuniyetsizlik, eğitim, sağlık, yaş, gelir, kişilik faktörleri gibi etkenlerin büyük oranda etkilediği yapılan çalışmalar ile kanıtlanmıştır. Bu faktörlerin yanı sıra, yapılan çalışma sonucunda nem oranının da mutluluk düzeyini etkilediği kanısına varılmıştır. Mutluluk seviyemizi etkileyen bu birçok etkeni, kendi çabalarımız dâhilinde en alt seviyeye indirgememiz mümkündür. Kendi mutluluk düzeyimizi arttırmamız sonucunda çevremizdeki bireylerin de mutluluk seviyeleri artabilmektedir.

Türkiye’de Yıllık Yağış ve Nem Oranının Mutluluk Düzeyine Etkisi

Bu çalışmanın bulguları şöyle özetlenebilir; Nem yüzdesi mutluluk düzeyini pozitif yönde etkilerken, yağış miktarının mutluluk değeri üzerine anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bu alanda ilerde yapılacak çalışmalarda; verimlilik indeksiyle mutluluk indeksinin karşılaştırılması yapılabilir.

KAYNAKÇA

AKIN, Besim, ŞENTÜRK, Elif, "Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi", *Öneri Dergisi*, C. 10, Sa. 37, 2012, s. 183-193.

AKTAŞ, Munise, Tuba, "Mutluluğun Durağan Durum Hali: Yoksulluk Açısından Uyum Teorisine Dayalı Bir Analiz", *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 4, Sa. 10, 2015, s. 44-65.

ALPER, Değer, ANBAR, Adem, "İklim Değişikliğinin Finansal Hizmet Sektörüne Etkileri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sa. 23, 2008, s. 223-253.

BİLGİLİ, Mehmet, ŞAHİN, Beşir, ŞİMŞEK, Erdoğan, "Doğu Akdeniz Bölgesindeki Mevsimsel Hava Değişikliklerin İnsan Vücudundan Transfer Edilen Isı Kaybı Üzerindeki Etkileri", 2010, s. 36-44.

BÜLBÜL, Şahamet, GİRAY, Selay, "Sosyodemografik Özellikler İle Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi", *Ege Akademik Bakış*, C. 11, Sa. 5, 2011, s. 113-123.

DOĞAN, Seyhun, TÜZER, Mutlu, "Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri", *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 12, Sa. 1, 2011, s. 21-34.

KANGAL, Ayça, "Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçlar", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, Sa. 44, 2013, s. 214-233.

ÖZDEMİR, Yalçın, KORUKLU, Nermin, "Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sa. 1, 2011, s. 190-210.

ÖZERKMEN, Necmettin, "İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 42, Sa. 1-2, 2002, s. 167-185.

SÜRÜCÜ, Özlem, "İş Yaşantısında İyimserlik, Yaşam Doyumu ve Mutluluk; Otel İşletmelerinde Çalışan İş Görenlere Yönelik Bir

Uygulama", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, Sa. 43, 2016, s. 2170-2176.

TİMUR, Bensu, AKAY, Ebru, Çağlayan, "Kadın ve Erkeklerin Mutluluğunu Etkileyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modeli İle Analizi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C. 6, Sa. 3, 2017, s. 88-105.

TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2199076-tuik-2018-yasam-memnuniyeti-arastirmasi-nin-sonuclarini-acikladi> (Erişim Tarihi:02.11.2019)

TÜRKEŞ, Murat, "Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler", İklim Değişikliği ve Çevre, C. 1, Sa. 1, 2008, s. 26-37.

TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNDE KADIN- ERKEK ÜCRET ADALETSİZLİĞİ: TRB1 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Ayşe Esra PEKER¹

İlkay SALTİK²

Geliş Tarihi: 20/04/2020

Kabul Tarihi: 21/04/2020

ÖZET

Günümüzde birçok sosyal bilimci tarafından yapılan çalışmaların öncelikli konularının arasında yoksulluk olgusu sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yoksulluk olgusunun kapsamında değişimler yaşansa da, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, yoksulluk birçok ülke için halen küresel bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları oldukça geniş bir perspektifte değerlendirilmektedir. Ancak ülkemizde yoksullukla mücadeleye yönelik oluşturulan politikalar içerisinde belki de en önemli yeri kırsalda kadın yoksulluğu sorunsalı oluşturmaktadır. Unutulmamalıdır ki kırsal alanlarda yaşanan yoksulluk en fazla kadınları ve çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kırsal kesimde aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu ya ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ya da ücretli olarak çalışsa dahi cinsiyet ayrımcılığı anlayışının hâkim olması nedeniyle aynı işi yapmasına rağmen erkeklere nazaran daha düşük ücret ile çalışmak durumunda kalmaktadır. Ulusal ve uluslararası boyutta çok sayıda yasal düzenlemeye rağmen din, dil, ırk, yaş, cinsiyet, eğitim gibi pek çok nedene dayandırılarak; açık ya da gizli ayrımcılık sonucu kadınlar eşit olmayan konumlarda istihdam edilmekte ve bu durum

---

¹Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, esrapeker@firat.edu.tr, Orcid : 0000-0002-0237-2196

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, ilkysltk@gmail.com, Orcid : 0000-0002-3010-0286

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

en önemli toplumsal sorunlardan birini oluşturmaktadır. Literatürde kadın erkek ücret adaletsizliği konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak çalışmaların büyük bir çoğunluğu kadın erkek ücret adaletsizliği konusunu kavramsal perspektifte ya da sadece istatistiksel karşılaştırmalar yaparak değerlendirmiştir. Bu bağlamda çalışmada TRB1 Bölgesi tarım sektöründe kadın erkek ücret adaletsizliğinin varlığı tespit edilerek sorunun gerekçeleri ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmanın özgün yönünü, konunun TRB1 (Elazığ, Bingöl, Malatya, Tunceli) Bölgesi’nde tarım sektöründe faaliyet gösteren işverenlere yönelik uygulanan mülakat yöntemi ile değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın bölgesel düzeyde ve sektör uygulamalı olması nedeniyle kadın erkek ücret adaletsizliğine yönelik daha etkin politika önerilerinin geliştirilmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Kadın Erkek Ücret Adaletsizliği, Tarım Sektörü, TRB1 Bölgesi

In Turkey, Female –Male Wage Injustice In Agricultural Sector: The Case Of Trb1 Region

ABSTRACT

Among the prioritized subjects of the studies conducted by many social scientists at the present time, the phenomenon “poverty” often comes to our face. Although changes were experienced in the scope of the phenomenon poverty in historical process, whatever the developedness level of countries is, poverty is still continuing to be global problem for many countries. In Turkey, policies of struggling with poverty are evaluated in a highly wide perspective. However, among the policies formed for struggling with poverty in our country, perhaps, the female poverty that is problematic in rural areas forms the most important place. It should not be forgotten that the poverty experienced in rural areas mostly affect women and children in negative direction. In addition, a large majority of the women working to make contribution to family budget in rural section work as either unpaid family worker or, even if they work as wage-earner, they have to work with lower wage compared to men due to the fact that gender discrimination prevails even though they have the same function like men. Despite a number of arrangements in national and international dimension, based on many reasons such as language, religion, race, age, gender, and education, as a result of explicit or implicit discrimination, women are employed in unequal positions, and this case forms one of the most important social problems. However, a large majority of the studies evaluated the issue of female –male wage injustice in a conceptual perspective or only making statistical comparisons. In this context, in the study, identifying the presence of female- male wage injustice in agricultural sector of TRB1 region (Elazığ, Bingöl Malatya, Tunceli), it was targeted to introduce the reasons for problem. Evaluating the issue with an interview made with employers being active in agricultural sector of TRB1 region forms the original aspect of the study. Due to the fact that the study is sector- applied and at regional level, it is thought that developing more effective policy suggestions for female- male wage injustice will be possible.

Keywords: Female –Male Wage Injustice, Agricultural Sector, TR B1 Region

GİRİŞ

Ataerkil toplumların tümünde geleneksel ideolojinin hakim olması nedeniyle iş bölümlerinde kadınlar öncelikle ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutulmuş, bu nedenle de üretim dışında bırakılmış ve toplumsal cinsiyet kabulüne göre düşünce ve davranış kalıpları içerisinde yaşamlarına devam etmek durumunda kalmışlardır (Duruoğlu, 2007; 62). Cinsiyet kavramı bireylerin genetik, biyolojik yada fiziksel özelliklerini içeren bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise kavramın biraz daha genişletilerek toplumun bireylere yüklediği görevler, sorumluluklar ve beklentilerini kapsamaktadır (Atıl Yörü, 2009: 352). Bir başka ifade ile toplumsal cinsiyet bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak sahip olduğu haklar, yapması gereken davranışlar yada toplumdaki beklentilere şekil veren bir unsur olarak ifade edilebilmektedir (Ecevit, 2003; 83).

Günümüzde gelişmiş ülkelerde kadınların istihdam rakamlarındaki seyri yüksek olsa da, gelişmekte olan yada azgelişmiş ülkelerde kadınların toplum içinde ikinci dereceden emek kaynağı olarak kabul edilmesi kabulünün geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra kadınların üretime dahil edilmeleri durumunda dahi ev işlerine olan yükümlülüklerinin de devam etmek durumunda kaldıkları da burada unutulmaması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (Belet, 2013: 204).

Kadınların ekonomik hayata dahil olmaları durumunda karşılaştıkları sorunlar işgücü piyasasında devam etmekte olup, işe alınma süreçleri, terfi edilmeleri ve ücretlendirilmelerinde de farklı uygulamaların yaşandığı görülebilmektedir (Biçerli, 2005: 238). Yoksulluğun olumsuzluklarından en çok etkilenen kadınların işgücüne katılımının sağlanması ülkelerin kalkınma seviyelerinin yükseltilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Kadınların işgücü piyasasına dahil olmaları ayrıca toplum içinde kadının, hem sosyal hem de ekonomik özgürlüğünü kazanmasına açısından da büyük önem arz etmektedir (Kılıç, Öztürk, 2014; 108).Ekonomilerde sürdürülebilir büyümenin gerçekleşebilmesi ancak insan merkezli işgücü piyasalarında kadınların ve erkeklerin eşit katılımının sağlanması ile mümkün olmaktadır. İşgücü rakamlarına bakıldığında da bu rakamlarda ciddi dengesizliklerin geçerli olduğu görülmektedir.(Peker ve Kubar, 2012; 123). Bu bağlamda çalışmada toplumsal cinsiyet temeline dayanan kabulün tarım sektörüne

etkileri ele alınmak istenmiştir. Yoksulluk rakamlarında yüksek paya sahip olunan kırsal kadınlar için sektörde kadın erkek ücret adaletsizliği konusunu TRB1 Bölgesi için ele alınmıştır. Çalışmada mülakat yöntemi esas alınmış, sorulardan alınan cevaplar kategorize edilerek mevcut durum ortaya konmak istenmiştir. Kadın erkek ücret adaletsizliği konusunu teorik olarak esas alan birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Bu çalışmanın hem bölgesel bir nitelik taşıması hem de konunun sektörel olarak mülakat yöntemi ile değerlendirilmesi çalışmanın etkin yönünün ortaya koymaktadır.

1. Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği

İnsanların yaşamları boyunca oluşan ihtiyaçlarını karşılaması için bir ilişki ve etkileşim içerisinde olması ancak ortak kültürü oluşturan toplumlar ile mümkündür. Unutulmamalıdır ki bireyler kümeleri, kümeler ise toplumları oluşturmaktadır (Fichter, 2004). Toplumlar içinde bireylerin cinsiyetlerine göre görev ve sorumluluklarının toplumsal cinsiyet algısına göre şekillendiği görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı oldukça geniş perspektifli bir kavram olup bireylerin cinsiyet farklılıklarına göre toplumsal olarak kurulan ve öğrenilen kalıplardan oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyetin esas alındığı çalışmalarda amaç “kadınların dahil edilmesi” değil, cinsiyet temeline dayanarak uygulanan ayrımcı tutumların ortaya konmasıdır (Özaydınlık, 2014; 94).

Kadınların işgücü piyasasına girmesi ilk kez üretimin örgütlenmesi ihtiyacının olduğu Sanayi Devrimi sürecinde oluşmuştur. Devrim ile birlikte istihdam edilen kadınlar ezilen sınıfı oluşturmuş, düşük ücret karşılığında emek piyasasına giriş yapmıştır. Kadınların tarım sektörü dışında daha çok hizmet sektöründe yer alarak evden ve ücretsiz aile işçiliğinden ve tarımsal alanların dışına çıkmışlardır. Fakat niteliksiz işgücü olmaları sebebiyle uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle erkek işgücünün ikamesi olarak kabul edilmişlerdir (Yılmaz vd., 2008: 91).

Türkiye’de yapılan birçok çalışmada cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği kapsamında kadın-erkek arasında ücret farkı ve bu farkın nedenleri araştırılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan biri olan Dayioğlu ve Kasnakoğlu (1997) çalışmasında 1987 yılı hanehalkı gelir dağılımı ve harcama anketini kullanarak kamu sektöründe cinsiyete göre ücret

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

farklılığının yok denecek kadar az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tansel (1999), 1994 yılı hanehalkı harcama anketlerini kullanarak yaptığı çalışmasında ise kamuda çalışan kadın ve erkeklerin ücretlerinin benzerlik gösterdiğini ancak özel sektörde büyük ücret farklılıklarının yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda devlete bağlı işletmelerde ücret düzeyinin özel sektörde çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğunu ifade edilmektedir. Selim ve İlkaracan (2002), 1994 Türkiye Hane Halkı İşgücü Anketi’ni analiz ederek yaptıkları çalışmasında ise cinsiyete dayalı ücret farklılıklarının kadınların eğitim, deneyim ya da iş düzeylerinin erkeklerle oranla düşük olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Kiren Gürler ve Üçdoğruk (2007), 2002 yılı hanehalkı bütçe anketi verilerini kullanarak yapılan çalışmada ise Türkiye’de kadın-erkek arasında ciddi boyutlarda ücret ayrımcılığının olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmada kadınların eğitim düzeyinin artırılmasının ücret ayrımcılığının azaltılmasında önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaya ve Selim (2018) çalışmasında 2015 yılı hanehalkı işgücü anketi verilerini kullanarak özel sektörde yapmış oldukları çalışmada; erkeklerin ortalama ücretlerinin kadınların ortalama ücretlerinden daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da kadınların çalışma ortamlarını kötü yönde etkileyerek çalışma yaşamından dışlanması, işgücüne katılamama veya işgücü piyasasını terk etme, işgücü piyasasında ayrımcılığa maruz kalma biçimlerinde kendini göstermektedir. Geleneksel değerlerin ve ataerkil aile yapısının kadını çalışmaktan alıkoyduğu, ya da çalışmamanın kadınların kendi tercihleri olduğu yönündeki açıklamalar, çalışma yaşamından dışlanmayı analiz etmede önemli olmakla birlikte yetersiz kalmaktadır (Ecevit, 1995: 120) çalışma yaşamından dışlanan kadın beraberinde işsizlik sorununu getirmektedir. İşsizlikle mücadelede kısmi süreli çalışma oldukça etkilidir. Ancak Türkiye’de kısmi süreli çalışmanın yeterince uygulanamaması; kadınların evde ve işte geçen zamanı etkin biçimde kullanabilmeleri ve kısmi süreli işleri bulmalarını oldukça güçleştirmektedir. Bu durum, kadın istihdamının düşmesine ve kadının işsiz kalma oranının artmasının nedenleri arasında yer almaktadır (Gerşil, 2015: 173).

Tüm bunların sonucu olarak kadın yoksulluk ile mücadele etmektedir. Kadınların yoksulluk ile karşı karşıya kalmaları sadece

Türkiye’de değil tüm dünyada yaşanan bir gerçektir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, kadının yoksulluğuna ilişkin mevzu olarak nitelenmektedir (Ecevit, 2003: 85). Bugün kırsal alanlarda giderek artan yoksulluk, açlık, işsizlik, eğitim yetersizliği, sağlık sorunları, dramatik göç hareketleri, kadın ve çocukların korunmasızlığı ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi konular artık her toplumu ve bireyi de doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir (Soysal, 2013: 168).

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar. Genel olarak toplumda kadın ile erkek arasında var olan yapısal eşitsizlikler kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve görelî yoksulluğu farklılaştırmaktadır (Akt. Şener,2012:54). Bu farklılaşma sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan da kaynaklanmaktadır (Farrell ve Aherne, 2003:1). Toplumda kaynak dağılımındaki bu farklılık, kadın istihdamını etkilemektedir Tablo 1’de Türkiye’de yıllara göre kadın istihdam verileri özetlenmiştir.

Tablo 1.Türkiye’de Kadın istihdam Oranları (15+ yaş) (Bin kişi)

	İstihdam (Bin)	İstihdam Oranı (%)	İşgücü (Bin)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsiz (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
2014	7689	26.7	8729	30.3	1040	11.9
2015	8058	27.5	9225	31.5	1167	12.6
2016	8312	28	9637	32.5	1324	13.7
2017	8729	28.9	10159	33.6	1431	14.1
2018	9018	29.4	10473	34.2	1455	13.9
2019	8924	28.7	10686	34.4	1762	16.5

Kaynak: TÜİK işgücü istatistikleri, 2005-2013 Yıllarına İlişkin Sonuçlar

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

Genel olarak 2000 - 2010 Yılları arası kadın istihdam oranı düşmekte iken, son yıllarda uygulanan aktif işgücü politikaları kadın istihdam oranında nispeten bir artışa neden olmuştur. Buna rağmen kadın işgücü göz önünde tutulduğunda oldukça düşük sayılabilir. 2014 yılı itibariyle kadınların işgücüne katılım oranı%30.3 iken,2019 yılında bu oran %34,4’e yükselmiştir. Kadınlar için işsizlik oranı 2014 yılında %11.9 olarak gerçekleşirken, 2019 yılında ise bu oran %16.5’e yükselmiştir. Tarımsal faaliyetlerin işgücü istihdamında giderek öneminin azaldığı günümüz koşullarında tarımda kadının yeri ve ekonomik faaliyetlere katılımı farklı bir boyut kazanmıştır. Tarım kesimindeki kadınların üretime katılımı ailenin sahip olduğu arazi varlığına göre, gerçekleştirilen tarımsal faaliyete ve ailenin gelir düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Ailenin mülk toprak genişliği ve tarımsal mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyelini ev kadınlığına yöneltmektedir (Akt. Peker, Kubar; 2012).

Türkiye’de incelenen verilere bakıldığında her dönemde kırdaki kadınların işgücüne katılım oranları kentte kadınların işgücüne katılım oranlarının oldukça üzerindedir. Erkeklerde ise, kır ve kent arasında çok büyük bir farklılık gözlenmemekle birlikte, kırdaki işgücüne katılım oranları kente göre biraz daha yüksektir. Kadınlarda kır ve kent ayrımı dikkate alınarak işgücüne katılım oranlarının eğilimi incelendiğinde, söz konusu dönemde, kırdaki büyük farklılık bulunmamasına karşın, kentte işgücüne katılım oranlarında artış olduğu gözlenmektedir (Kılıç, Öztürk, 2014; 113). Kadın istihdamının bölgesel olarak farklılaşmasının nedeni bölgelerin gelişmişlik düzeyindeki farklılıklardır. Gelişmişlik düzeyine paralel olarak hem kadına yönelik geleneksel zihniyet yapısı hem de istihdamın sektöre yapısı değişmektedir (Berber, Y. Eser, 2008; 12). Kırsal kesimden kente göç eden kadınların işgücüne uyum sağlayamamasının bir başka nedeni ise, kadının eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Bunun sonucu olarak kırsal kesimden gelen kadın sadece vasıfsız bir işçi olabilmiştir (Ata,2006: 19). Yılların gelişmişlik oranları ile iş hayatına daha fazla katılan kadın iş yaşamındaki zorluk ve dezavantaj noktasında bir değişiklik olmamış ve iş yaşamlarındaki koşullar iyileştirilme noktasında yetersiz kalmıştır, bununla birlikte kadın özel sektör başta olmak üzere diğer sektörlerde de çalışma oranları artmasına rağmen ücret adaletsizliği her koşulda yaşanmaktadır.

3. Metodoloji ve Çalışma Grubu

Çalışmada mülakat yöntemi esas alınmış olup bu yöntem geçmiş ve mevcut zamandaki durumu açıklamaya çalışan bir yöntem olup bireyleri koşullar içerisinde sahip olduğu biçimiyle tanımlanmakta ve bireylerin fikirlerini değiştirme ve etkileme çabası göstermemektedir (Karasar, 2007: 77). Nitel araştırmalar ile veri toplamada alguların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşım ile ortaya konması mümkün olmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2006: 39). Bu çalışmada elde edilmek istenen cevapların eksiksiz alınabilmesi ve anında değişebilen koşullara uyum sağlayabilmesi için, soru sayısı ve sırası esnek bırakılmış bundan dolayı da yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Ekiz, 2003; Çepni, 2005; Yıldırım ve şimşek, 2006; Karasar, 2007). Çalışma bölgesel nitelik taşımakta olup TRB1 Bölgesi'nde (Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli) gerçekleştirilmiş olup farklı üretim desenine sahip 14 çiftçi ile yapılmıştır. Çalışmaya katılan çiftçiler kritik durum örneklenmesi olarak nitelendirilen örneklem yardımıyla belirlenmiştir. Çalışma grubundaki katılımcılara ait demografi bilgileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışma grubundaki katılımcılara ait demografik bilgiler

Kod Adı	Görev	Yetiştirdiği Ürün	Kod Adı	Görev	Yetiştirdiği Ürün
A	Çiftçi	Kayısı	H	Çiftçi	Üzüm
B	Çiftçi	Kayısı	I	Çiftçi	Pancar
C	Çiftçi	Kayısı	İ	Çiftçi	Buğday
D	Çiftçi	Kayısı	J	Çiftçi	Nohut
E	Çiftçi	Domates	K	Çiftçi	Dut
F	Çiftçi	Domates	L	Çiftçi	Dut
G	Çiftçi	Domates-biber-üzüm	M	Çiftçi	Dut

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

Çalışmanın ilk aşamasında TRB1bölgesi’nde tarım sektörü değerlendirilerek aşağıdaki sorulara cevap aranarak yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır.

- Bölgede yetiştirilen ürünler nelerdir?
- Hangi ürünler için işçiler çalıştırılmaktadır?
- Tarım işçilerinin belirlenmesinde nelere dikkat edilmektedir? gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

Yapılan literatür taramalarında tarım sektöründeki mevsimlik işçilerdeki sorunlar saptanmış ve bölge koşulları da göz önüne alınarak on üç soru hazırlanmıştır Ayrıca çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme; verilerin hızlı kodlanmasına ve analiz edilmesine imkan tanınması, katılımcıların verdikleri bilgiler arasında benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmaya yardımcı olması gibi özellikleri nedeniyle kullanılmıştır (Çepni, 2005). Mülakat yöntemi ile verilerin elde edilmesinin ardından içerik ve betimsel analiz tekniği kullanılmış, nitel bulgular analize dahil edilmiştir. (Yıldırım ve şimşek, 2006: 178). Ayrıca mülakat yönteminde katılımcıların ifadelerindeki cümleler alıntı olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde çalışma grubu ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

- **Çiftçilerin ekonomik durumları ile ilgi olarak;**

İlk olarak çiftçilerin ekonomik durumuna yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorular arasında; “başka gelir kaynağınız veya uğraşınız var mı?”, “geçen yıl ve bu yıl tarımdan elde ettiğiniz gelir ortalama olarak ne kadardı?” şeklinde sorular yer almaktadır. Bu sorularda alınacak cevaplar ile çiftçinin gelir düzeyi ile işçi sayısı arasında bir ilişkinin var olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Buradan alınan cevaplara göre gelir düzeyi yüksek olan çiftçilerin daha fazla işçi çalıştırırken, gelir düzeyi düşük olan çiftçilerin az az işçi çalıştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu da işçideki kadın erkek seçiminin farklılığını ortaya koymuştur; kod adı B ve C olan iki ayrı çiftçi kayısı

yetiştirmekte ve kayısı ürününden yıllık elde ettikleri gelir aynı düzeyde fakat B kod adlı çiftçinin farklı bir sektörden gelir sağlarken, C kod adlı çiftçinin gelirinin olmayışı işçi sayısını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu katılımcılardan çıkarılan bulgulara bakılarak ekonomik durumların işçi seçimindeki belirleyici rolü üstlendiği görülmektedir. Çiftçilerin ürettikleri ürünlerden elde ettiği gelir bir sonraki yılda çalıştıracağı işçi sayısını ve aynı yıl ürün kalitesi, miktarı ile önemli derecede etkilediği de bu sorulardan çıkarılan başka bir sonuç olmuştur. Tablo 3’de katılımcılara başka bir gelir kaynaklarının varlığına ait cevaplar yer almaktadır.

- **Yetiştirilen ürün ve işçi tercihi ile ilgili olarak;**

Katılımcılara yöneltilen “Yetiştirdiğiniz ürünler neler?”, “Hangi ürün için işçi çalıştırıyorsunuz?”, “Bu yıl hangi ürün için ne kadar işçi çalıştırdınız?” gibi sorulara verilen cevaplara bakıldığında birden çok ürün yetiştirirken sadece belli ürünler için işçi tercih ettiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcılar bunun sebebi olarak ekilen üründen elde edilen kar düzeyi veya ürün miktarı ile bağlantılı olduğu gibi, yetiştirilen ürünün iş yükünün de önemli bir etken olarak kabul edildiği görülmektedir. J kod adlı çiftçinin yetiştirdiği ürünler sadece nohutla sınırlı değil birçok ürün yetiştirirken sorulan sorular neticesinde ara dönem ürünü olarak yetiştirdiği ürünlerde işçi çalıştırmayıp aile fertleri ile hasadını gerçekleştirirken, ana ürün olarak yetiştirdiği tarım ürünü hasadı için işçi çalıştırdığını belirtmiştir. Çalıştırdığı işçilerin cinsiyet seçimlerinde ise işin fiziksel ağırlığına bağlı olarak aynı zamanda fayda-maliyet değerlendirmesi yapılarak tarım işçilerinin cinsiyetlerini belirlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine göre ürün hasadında işçi tercihinde hem cinsiyetin hem de verimliliğin esas alındığı görülmektedir. Tarım işçilerinin ücret düzeyleri sorulduğunda ise kadın tarım işçilerinin erkeklere nazaran yüksek ücret beklentisinin daha düşük olduğunu da ilave etmişlerdir. Katılımcıların çalıştırdıkları işçi sayısı Tablo 4’de verilmektedir.

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

Tablo 3. Katılımcılara başka bir gelir kaynaklarının varlığına ait cevapları

Kod Adı	Başka Gelir Kaynağımız Veya Uğraşımız Var Mı?	Yetiştirdiği Ürün	Kod Adı	Başka Gelir Kaynağımız Veya Uğraşımız Var Mı?	Yetiştirdiği Ürün
A	Hayır, bir gelirim yok	Kayısı	H	Emekliyim	Üzüm
B	Evet, kayısı ticareti yapıyorum	Kayısı	I	Hayır, bir gelirim yok	Pancar
C	Hayır, bir gelirim yok	Kayısı	İ	Emekliyim	Buğday
D	Evet memurum	Kayısı	J	Hayır, bir geliri yok	Nohut
E	Evet, şoför olarak çalışıyorum	Domates	K	Memurum	Dut
F	Hayır, bir gelirim yok	Domates	L	Muhtarım	Dut
G	Evet, yetiştirdiğim ürünün ticaretini yapıyorum	Domates-biber-üzüm	M	Hayır, bir gelirim yok	Dut

Tablo 4. Katılımcıların çalıştırdıkları işçi sayısı

Kod adı	Bu yıl hangi ürün için ne kadar işçi çalıştırdınız?	Yetiştirdiği ürün	Kod adı	Bu yıl hangi ürün için ne kadar işçi çalıştırdınız?	Yetiştirdiği ürün
A	20 kişi	Kayısı	H	3 kişi	Üzüm
B	50 kişi	Kayısı	I	10 kişi	Pancar
C	15 kişi	Kayısı	İ	2 kişi	Buğday
D	30 kişi	Kayısı	J	3 kişi	Nohut
E	10 kişi	Domates	K	2 kişi	Dut
F	5 kişi	Domates	L	2 kişi	Dut
G	15 kişi	Domates-biber-üzüm	M	4 kişi	Dut

- **İşçi seçiminde cinsiyetin önemi ile ilgili olarak;**

Çalışmanın esas konusunu oluşturan kadın erkek ücret adaletsizliği konusuna yönelik sorulardan biri olan tarım işçisi seçiminde cinsiyet tercihinine yönelik sorular arasında; “Çalıştırdığımız işçilerin kaç erkek? Kaç kadın?”, “Ne kadar süre çalıştırdınız?”, “Çalıştırdığımız işçilerin kadın veya erkek olmalarını neye göre belirliyorsunuz?” şeklindeki sorularla işçi seçimi konusunda nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. İşçilerin yapacakları işleri; “erkek” ve “kadın” işçiler olarak ayıran çiftçiler var iken, işin cinsiyet boyutu ile ilgilenmeyen çiftçilerinde var olduğu da gözlemlenmiştir. Görüşme esnasında sebze yetiştiren çiftçilerden kod adı E olan çiftçi, kadın işçileri fazla sayıda alıp erkek işçileri az çalıştırdığını belirtirken burada yapılan işi fiziksel özellikler ve yeterlilikler olarak kategorize edip işçi sayısını belirlediklerini ifade etmişler, ancak aynı ürünü

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

yetiştiren kod adı G olan çiftçi; işçi seçimi cinsiyetten uzaklaşınca verimin ve hızın arttığını savunmuştur. Bir diğer çiftçinin ise ağır işleri kadın tarım işçilerinin yapamadığını, erkek işçilerin de toplama işinde hızlı olmadığını ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların çalıştırdıkları işçi sayısında kadın erkek sayıları Tablo 5’de verilmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların çalıştırdıkları işçi sayısında kadın erkek sayıları

Kod adı	Çalıştırdığınız İşçi Sayısı Ve Cinsiyeti		Yetiştirdiği Ürün
	Kadın	Erkek	
A	13 kadın	7 erkek	Kayısı
B	30 kadın	20 erkek	Kayısı
C	10 kadın	5 erkek	Kayısı
D	23 kadın	7 erkek	Kayısı
E	8 kadın	2 erkek	Domates
F	4 kadın	1 erkek	Domates
G	12 kadın	3 erkek	Domates-biber-üzüm
H	2 kadın	1 erkek	Üzüm
I	7 kadın	3 erkek	Pancar
İ	-	2 erkek	Buğday
J	2 kadın	1 erkek	Nohut
K	-	2 erkek	Dut
L	-	2 erkek	Dut
M	2 kadın	2 erkek	Dut

- **Tarım İşçisi tercihinde cinsiyet ve ücret ile ilgili olarak;**

Çalışmanın son bölümünde ise kadın ve erkek tarım işçilerinin aldıkları ücretlerine yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu sorular arasında; “Günlük yevmiye olarak erkeklere ne kadar?”, “Kadınlara ne kadar ücret

veriyorsunuz ?”, “Düşük ise kadınlara neden az veriyorsunuz?” şeklinde sorular ile bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre bulguların farklılık gösterdiği aynı işi yapan işçilerin de farklı ücretlere tabii tutulduğu görülmüştür.

Kod adı A ve B olan çiftçiler aynı ilde ikamet etmekte olup ücret konusunda şekilde kadın-erkek ücret ayrımı yapmadığını ifade ederken, aynı ürünü üreten kod adı C olan çiftçide ise farklı ilde üretim yapıp yine bir önceki çiftçiler gibi ücret noktasında cinsiyet ayrımı gözetmediğini ifade etmiştir. Fakat kod adı D olan çiftçi yine aynı ürün için kadın-erkek arasındaki ücreti farklılaştırıp fiziksel yeterlilik ve güç noktasında erkeklerin fazla ücret almaları gerektiğini savunurken, gerekçe olarak da erkeklerin fiziksel güçlerinin ürettiği ürünün toplanma aşamasında ve işin süresinin uzamasında erkek işçilerin yaptığı işlerin belirleyici rol oynadığını belirtmiştir.

Çalışma koşulları aynı olan bir iş veya üretimde ücretlerin farklılık göstermesi ve bunun bir denetiminin olmayışı bu çalışmada en belirgin bulgulardandır. Kod adı A ve B olan çiftçilere günlük yevmiye neye göre belirleniyor? sorusuna şehirdeki sendikaların aktif olarak ilgilendikleri ve yıl içindeki tarım işçi yevmiyelerini belirleyip açıklandığını ifade ederken, aynı ürünü yetiştiren fakat farklı ilde ikamet eden kod adı D ve C olan katılımcı ise bir kurum tarafından ücretlerin belirlenmediğini ücretlerin bölgesel ortalamaya bakılarak verildiğini ifade etmiştir. Kod adı K olan çiftçi tarım işçisi temini noktasında sıkıntı yaşadıklarını işçi bulamadıklarını buldukları işçinin de erkek olduğunu söyleyerek kadın işçi çalıştırmadıklarını belirtmiştir. Katılımcılara kadın işçiye verilen ücret sorduğunda ise kadın işçi bulamadıklarını tercih kadın işçileri tercih ederken ücretlerinin erkek işçilere oranla az verildiğini belirtmişlerdir. Kod adı H olan çiftçi ise sorulan sorulara ücret konusunda hiçbir şekilde farklılık olmadığını her iki tarafa da eşit verildiğini söylemiştir. Üzüm üreten kod adı H olan çiftçi ise ağır tabir edilen işlerin olmasına rağmen fiyatların eşit olması çalışmada dikkat çeken bir başka nokta olmuştur.

Katılımcılara çalıştırdıkları işçilere verdikleri ücretleri sorulmuş ve sonuçlar Tablo 6’da özetlenmiştir. TRB1 Bölgesinde katılımcıların verdikleri cevaplara göre kadın tarım işçilerinin ortalama ücreti 64TL olup, erkek tarım işçilerinin ise 74TL olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ürün desenine göre kayısı

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

üretimi yapan çiftçilerin ücretlendirmede cinsiyet ayrımı yapmayı eşit verdiği görülürken, işlerin ağırlık sınıflandırmasını yaptıkları ancak aynı saat çalıştıkları için ücretlerinin eşit olarak verildiğini ifade etmişlerdir. Özellikle domates üretiminde kadın erkek ücret adaletsizliğinin yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde nohut ve dut üretiminde de ücret adaletsizliğinin var olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların çalıştırdıkları işçilere verdikleri ücret düzeyi

Kod Adı	Günlük Yevmiye Olarak Erkeklere Ne Kadar?		Yetiştirdiği Ürün
	Kadın	Erkek	
A	65TL	65TL	Kayısı
B	75TL	75TL	Kayısı
C	75TL	75TL	Kayısı
D	65TL	65TL	Kayısı
E	50TL	70TL	Domates
F	45TL	70TL	Domates
G	60TL	60TL	Domates-biber-üzüm
H	60TL	80TL	Üzüm
I	80TL	100TL	Pancar
İ	-	60TL	Buğday
J	70TL	70TL	Nohut
K	-	80TL	Dut
L	-	80TL	Dut
M	60TL	80TL	Dut
TRB1 ORT.	64TL	74TL	

SONUÇ

Tarım işçilerinin çalışma koşullarındaki mevcut problemlerin ele alındığı birçok çalışma literatürde uzun yıllardır mevcut olup günümüzde konu akademik çalışmalarda farklı açılardan değerlendirilmeye devam etmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktasını kadın-erkek ücret adaletsizliği konusu oluşturmaktadır. Çalışmayı diğer çalışmalardan özgün kılan noktası ise çalışmanın sektörel olarak yapılması ve konunun tarım sektörü üzerinden değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada mülakat tekniğinin kullanılması ve katılan çiftçilere sorulan sorularda esneklik sağlanması elde edilmek istenen bilgilerde nokta atışının yapılmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda TRB1 bölgesinde kadın-erkek ücret adaletsizliğinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada aynı saatte, aynı işi yapmalarına rağmen erkek tarım işçilerine günlük yevmiye olarak ortalama 74 TL verilirken, kadın tarım işçilerine ise günlük yevmiye olarak ortalama 64TL verildiği belirlenmiştir. Katılımcılar tarafından bu durumun nedeni olarak ifade edilen sebepler arasında; bölgede hala ataerkil bir yapının hakim olması, tarım sektöründe çoğunluk tarafından kadının ücretsiz aile işçisi olarak kabul edilmesi, erkeklerin fiziksel güçlerinin daha fazla olması nedeniyle daha fazla tercih edilmesi gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Ayrıca kadın işçilerin sadece daha fazla hassasiyet gerektiren işlerde mecbur kalınması durumunda tercih edildiği de katılımcılar tarafından ifade edilen bir başka bulgu olmuştur.

Çalışmada dikkat çeken unsurlardan bir diğeri ise TRB1 Bölgesi içerisinde yer alan Malatya ilinde tarım işçilerinin ücretlerinin Ticaret Borsası tarafından belirlendiği bu nedenle de kadın-erkek ücret adaletsizliğinin o ilde mevcut olmadığı ancak TRB1 Bölgesi genelinde bu uygulamanın var olmadığı sonucu olmuştur. Bu bağlamda bu uygulamanın bölge genelinde yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda; tarım sektöründe kadın erkek ücret adaletsizliğinin ortadan kaldırılması kapsamında ücretlerin bir kurum tarafından asgarinin belirlenerek cinsiyet gözetmeksizin standart hale getirilmesi, ödemelerin banka aracılığı ile yapılması aynı zamanda bu durumun kayıt dışının önüne geçilmesi açısından katkı sağlaması, ücretlendirmede subjektif değer yargılarının değil çalışma saatlerinin ele

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği alınması gerekliliği konusunda çiftçilere farkındalık oluşturulması gerekliliği büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde tarım sektöründe kadın erkek ücret adaletsizliğinin giderilmesinin hususunun mümkün olması da oldukça zor bir hal alacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

ATA Namık, Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılma Oranı Hakkında Bir Not, *İşveren Dergisi*, Cilt 44, Sayı 4, Ocak 2006,s. 19-23

ATIL Yörü H. (2009). *Türk Kütüphaneciliği 23*, Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi. 351-366.

BELET, N. H.,(2013), Kriz Olgusunun Kadına Yönelik Algıya Ve Kadın İşgücüne Etkisi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15,s 1,204.

BİÇERLİ M. Kemal. (2005); *Çalışma Ekonomisi*, Beta yayınları, İstanbul.

ÇEPNİ, S. (2005). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi Yayınları

DAYIOĞLU, M., & KASNAKOĞLU, Z., (1997), “Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 24(3),329- 361

DURUOĞLU T. (2007) *Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi İletişim kuram ve araştırma dergisi Sayı 24 Kış-Bahar, s. 61-76.

ECEVİT, F. Yıldız; (1995), “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri”, iç. Şirin Tekeli (Ed.) 1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, , 3. Baskı, s.117-128.

ECEVİT, Y., (2003), *Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir*

EKİZ, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.

FARRELL Helen ve AHERNE Caitlin, (2003) “WomenandPoverty”, NationalWomen’sCouncil of Ireland, NWCIFactsheet No. 2, (Çevrimiçi) , s.1-48

FİCHTER J. H., (2004) Sosyoloji Nedir, (Çev. Nilgün ÇELEBİ), Anı Yayınları, Ankara.

GERŞİL G., (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk Ve Kadın Yoksulluğu. Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü cilt; 22 sayı ; 1, MANİSA.

KAYA G, SELİM R . Türkiye’de Cinsiyete Bağlı Ücret Eşitsizliği. Pap. 2018; 7(1): 408-413.

KARASAR,, N. (2007). Bilimsel Aratırma Yöntemi. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi. MEB, (2012).

KILIÇ D., ÖZTÜRK S., (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 47, Sayı 1, s.107-130

İLKKARACAN, İ. ve SELİM, R. (2002). “The Gender Wage Gap in the Turkish Labor Market”, Labour 21(3), pp. 563-593

KİREN Özlem GÜRLER Şenay ÜÇDOĞRUK (2007) Türkiye’de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayrıştırma Yöntemiyle Uygulanması Journal of Yasar University, 2(6), 571-589

ÖZAYDINLIK K., (2014), Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 14 Sayı: 33 Tarih: Temmuz-Aralık 2014 SS: 93-112 ISSN: 2148-9424.

PEKER E.,KUBAR Y.. (2012) Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi (C.XIV, S II, 2012) s.173-188

SOYSAL, A . (2013). Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (1) , 163-190.

ŞENER Ü., (2012). Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi 36(4),s.51-64, Ankara.

Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın-Erkek Ücret Adaletsizliği:TRB1 Bölgesi Örneği

TANSEL, A, (1999), Public-Private Employment Choice, Wage Differentials and Gender in Turkey, Ekonomik Yaklaşımlar Merkezi, Çalışma Raporu No: 99/7. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

TÜİK işgücü istatistikleri, 2005-2013 Yıllarına İlişkin Sonuçlar, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim tarihi: 23.05.2020

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Aratırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık Van Eitim Sorunları Çalıntayı 18-19 Haziran 2012.

YILMAZ, A., BOZKURT, Y., İZCİ, F., (2008), Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), Aralık 2008, 89.

SOSYAL MEDYA ALGISI VE FOMO'NUN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Esen ŞAHİN¹

Birol Furkan ÇAVUŞ²

Geliş Tarihi: 14/03/2020

Kabul Tarihi: 17/05/2020

ÖZET

Amaç: Tüketicilerin, ilgi duydukları markalara ait sosyal medya kanallarını nasıl algıladıkları ve bu doğrultuda verdikleri tüketim tepkileri büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı; sosyal medya algısı ve FoMO (Fear of Missing Out) sendromunun satın alma davranışına etkisini tespit etmektir.

Metodoloji: Bu çalışmada; sosyal medya algısı, FoMO ve satın alma davranışı ölçekleri kullanılarak oluşturulan anket formu, Konya ilinde bulunan, 18-38 yaş aralığındaki Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencisi olan 390 kişi üzerinde uygulanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler frekans analizi, faktör analizi, regresyon ve korelasyon analizlerine tabi tutulmuş, ulaşılan bulgular yorumlanmıştır.

Özgünlük: Bu çalışmayı özgün kılan en önemli etken, çalışmada post-modern pazarlama anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan, pazarlama ve psikoloji disiplinlerinin bir arada değerlendirildiği sosyal medya algısı ve FoMO fenomenlerinin satın alma davranışına etkisine odaklanılmasıdır. Yerel literatürde bu değişkenlerin bir arada kullanıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, esenboztassahin@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7215-5018

² Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, furkancavus2@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3487-4860

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

bağlamda mevcut çalışmanın pazarlama literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgular: Araştırma sonucunda üniversite öğrencileri kapsamında sosyal medya algısı ve FoMO'nun genç tüketicilerin satın alma davranışlarına olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Tüketici satın alma davranışının, bağımsız değişkenler olan sosyal medya algısı ve FoMO ile %29'luk bir oran üzerinden açıklanabileceği görülmüştür. Bağımsız değişkenlerin satın alma davranışı üzerindeki göreceli önem sırası; sosyal medya algısı ve FoMO şeklindedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal medya, Tüketici algısı, FoMO, Satın alma davranışı

A Research About The Fears Of Social Media Perception And FoMO On Determining The Effect Of Purchasing Behavior Of Consumer: Example Of Selcuk University Faculty Of Economics And Administrative Sciences

ABSTRACT

Purpose: How consumers perceive and react to the social media channels of the brands they are interested in is of great importance. Purpose of the study; to determine the effect of social media perception and FoMO (Fear of Missing Out) syndrome on purchasing behavior.

Methodology: In this study, social media perception, FoMO and purchasing behavior scales were applied to the students of Selcuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences (FEAS) aged 18-38 in Konya. The data obtained in the study were subjected to frequency analysis, factor analysis, regression and correlation analyzes and the findings were interpreted.

Originality: The most important factor that makes this study unique is the focus on the perception of social media and the effect of FoMO phenomena on purchasing behavior, which are the result of postmodern marketing understanding, where the disciplines of marketing and psychology are evaluated together. Turkey has not been observed in any study that used a combination of these variables. In this context, the current study is thought to contribute to marketing literature.

Findings: As a result of the research, it was concluded that social media perception and FoMO had a positive effect on the purchasing behavior of young consumers within the scope of university students. It has been concluded that consumer buying behavior can be explained by the independent variables social media perception and FoMO at a rate of 29%. The order of relative importance of the independent variables on the buying behavior; social media perception and FoMO.

Keywords: Social media, Consumer perception, FoMO, Purchasing

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

1.Giriş

Günümüzde yaşamın her alanında aktif ve etkin bir rol oynayan sosyal medya mecraları ve işletmelerin bu mecraları kullanma eğilimleri; tüketici kitlesinin bu mecralara yönelik algılarını yönetmeyi çok önemli hale getirmiştir. Kullanıcılar, sosyal medya mecraları vasıtasıyla diğer kullanıcılar ve kurumsal işletmelerin sayfaları ile hızlı ve etkili bir iletişim kurabilmektedirler. İletişimin çok hızlı ve üst kalitede gerçekleştiği bu dönemde tüketicilerde satın alma davranışı öncesi oluşan algıların satın alma kararına yön verebilen bir etken olması, işletmelerin interaktif, çift yönlü bir iletişim aracı olan sosyal medya mecralarını kullanırken ne kadar dikkatli ve titiz davranmaları gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Tüketicilerin etkili bir şekilde kullandıkları sosyal medya mecraları, tecrübe ettikleri ürünlerden edindikleri deneyimleri paylaşabildikleri ve diğer tüketici gruplarının da satın alma süreçlerini etkileyebildikleri kanallar haline gelmiştir.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle içinde bulunulan çağın sürekli bir değişim içerisinde olması, insan hayatında da radikal etkiler yaratmaktadır. İnternetin gelişmesi, yaygınlaşması ve paralelinde sosyal medya platformlarının doğması, içerik alternatiflerinin ortaya çıkması, sosyal medya markalarının her yaş grubundan birey tarafından kullanılabilir hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle sunmuş oldukları iletişim fırsatları, çeşitli aktiviteler, bilgi ve haber alma, eğlenme, iş yapma seçenekleri ile sosyal medya platformları sürekli sayı ve içerik olarak çoğalmaktadır. Yoğun bir içeriğin süreklilik arz ettiği bu platformlar vasıtasıyla insanlar gündemi takip edebilmekte, arkadaş ve sosyal çevrelerinde gelişen olayları yakından izleyip, vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu bu platformlarda bilgi paylaşarak geçirebilmektedirler. Bu yönüyle sosyal medya içeriğinin kullanıcılar açısından algılanma biçimi önemlidir. Sosyal medya ağlarının yol açtığı sürekli aktüel olma ve sosyal medyada yaşanan gelişmeleri kaçırma korkusu ise Dünyada "Fear of Missing Out (FoMO)" olarak adlandırılan bir kavramın doğmasına yol açmıştır.

Bu açıklamalar çerçevesinde, çalışmanın temel amacı, sosyal medya algısı ve FoMO'nun tüketicilerin satın alma davranışlarını ne yönde

etkilediğinin incelenmesidir. Bu doğrultuda çalışmada; sosyal medya algısı ve FoMO'nun kavramsal çerçevesine ve yürütülen anket çalışmasından elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmanın sonuç kısmında, analizlerden elde edilen bulgular, bu bulgulara dair açıklamalar, genel değerlendirme ve yorumlar sunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sosyal Medya Algısı

Günümüzde işletmeler, tüketicilere değer yaratabilmek için sürekli bir rekabet halindedirler. Mal ve hizmetlere ilişkin tüketici beklentilerindeki farklılıkların anlaşılması noktasında marka kritik öneme sahiptir (Kotler ve Armstrong, 2011: 224). Pazarı sunulan mal ve hizmetlerin tüketiciye ek bir fayda sağlaması ve markalarının tüketici zihninde olumlu çağrışım bırakması işletmelerin stratejik hedefleri arasındadır (Erdem ve Uslu, 2010: 167). Bu sebeple, sürdürülebilir rekabetin sağlanması için farklılaşmak hayati bir gereklilik olmaktadır. Farklılaşmak ise temelinde marka olmak ve benzersiz imaj oluşturmak ile mümkündür (Özbey ve Başer, 2015: 931). Bu bilgiler ışığında imaj (marka imajı), işletmelerin faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Markalama bir iletişim biçimidir. İletişim ise daima çift yönlü bir süreçtir. Tüketici boyutuyla değerlendirildiğinde, markanın merkezinde marka imajı yer almaktadır. Markanın, kalite ve algı değerleri yanında duygulara hitap etme ve çağrışım gibi özelliği de başarıda çok etkin rol oynamaktadır (Kavaratzis ve Ashworth, 2005: 508). Marka imajı, algıların dünyasında gözlemlenebilir gerçeklikten soyutlanmış ve anlam üzerine inşa edilmiş bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle marka imajı, tüketici zihninde yer edinen isim veya işaret ile ilgili düşünce ve inançların kümesi olarak tanımlanmaktadır (Anholt, 2010: 7).

Ürün ve marka, satın alma karar evresinde tüketiciler tarafından algılanan imaja göre değerlendirilmektedir (Yavuz, 2007: 45). Bu nedenle, tüketicileri ürünü almaya teşvik etmenin yolu, sunulan ürün için güçlü bir marka imajı oluşturulmasından geçmektedir. Bu bağlamda ürün yüksek değerde bir itibar kazanmış olacaktır. Bir işletmenin ürünlerinin itibar kazanması, o ürünlere olan talebi, dolayısıyla satışları ve işletmenin değerini yükseltecektir (Anholt, 2010: 9-10). Yani ürüne yönelik algılar ürünün

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

pazarlana bilirliliğini, değerini, işletmenin sürdürülebilirliğini ve kârlılığını etkilemektedir.

Algı; tüketicilerin marka ve işletmelere karşı bir hüküm sahibi olmaları, akabinde bir davranış ortaya koymaları ve bu eksende davranışlarını (ürünü, markayı tercih etmek veya etmemek, işletmeyle sadık bir ilişki sürdürüp sürdürmemek, ürünü diğer tüketicilere tavsiye edip etmemek gibi) biçimlendirmeleri sürecini yönlendiren durumdur. Sosyal medya pazarlaması çerçevesinde tüketici algısı ise, marka ve işletmelerin sergilemiş oldukları verimli bir sosyal medya kullanımı bağlamında izlenen yol ile şekillenmektedir. Sosyal medyayı başarılı bir şekilde kullanan markaların ürünlerine yönelik tüketici tutumları da olumlu olabilecektir. Markaya karşı oluşan olumlu tüketici algısının, belirli bir süreç içerisinde marka farkındalığının ortaya çıkmasına yol açarak marka itibarını ileri bir seviyeye taşıyacağı öngörülmektedir (Tuten, 2008: 25-26).

Sosyal medya algısı; tüketicilerin sosyal medya mecralarını (Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Line, Whatsapp, Youtube gibi) ne düzeyde eğlenceli ve pratik buldukları, kişiselleştirebilme düzeyleri, diğer tüketiciler ile interaktif bir iletişime geçilebilmeyi ve inovatif olarak değerlendirme yapabilmeye özgürlüklerini yöneten bir duygu yapısıdır. Sosyal medyada, çoğu bağlantı, tanıdıklar veya en azından tanıdıkların arkadaşları tarafından yapılır. Burada, insanlar birbirlerinin sayfalarına mesaj gönderir, bir arkadaşın fotoğrafına beğeni bırakır veya durumlarını kapalı bir arkadaş çevresine güncellerler. Mesajlar, bir kişi veya küçük bir arkadaş grubu için özelleştirilir. Dolayısıyla, tüketicilerin bu mecraları aktif kullandığı gerçeğinden hareketle, işletmelerin bu mecralarda ürün algısını ve hizmeti iyi konumlandırmaları önem arz etmektedir. Aksi takdirde, olumsuz bir algı oluştuğunda, bunun işletmeye zararları kaçınılmazdır (Kim ve Ko, 2012: 1480; Zhu ve Chen, 2015: 337).

İnsanlar arası iletişime imkan sağladığı için sosyal medya, bütünleşik pazarlama iletişiminde de önemli bir aracı rol oynamaktadır. İnternet ortamında tüketicilerin bu platformlarda oluşturdukları içerikler, deneyimler, düşünceler ve olumsuz geri bildirimler ile markaların çevrimiçi (online)

formları oluşturulabilmekte ve bu formlar aracılığıyla marka-tüketici desteği sağlanabilmektedir. Dolayısıyla bu tür uygulamalar sayesinde tüketicisine destek sağlayan markaların tüketici profilinde marka sadakati gelişim göstermekte ve sonuç olarak markanın tüketici algısındaki değeri artmaktadır (Aksu, 2013: 27).

2.2. FoMO (Fear of Missing Out – Kaçırma Korkusu)

Bireylerin günlük hayat akışı içerisinde birçok alanda kullandığı İnternet aracılı iletişim, özellikle mobil tabanlı sosyal medya uygulamalarının dinamik yapıları ve kolay erişilebilir olmaları ile farklı bir boyut kazanmıştır. Sosyal medya; kesintisiz olarak güncellenebilmesi, çoklu kullanıma elverişli ve kullanıcı dostu bir yapıda olması, sanal paylaşım platformu haline gelmiştir (Vural ve Bat, 2010: 3349). Sosyal medyanın kullanım amacı bireyler arasında farklılık gösterebilmektedir. Sosyal medya bazı insanların sosyalleşmeden kaçındığı, yalnız kalmayı tercih ettiği bir ortamken, bazılarının daha çok izleyici konumunda yani edilgen bir katılımcı olarak yer edindiği bir mecradır. Bazılarına göre ise, sosyalleşmenin vücut bulduğu, çeşitli topluluklar kurarak bu topluluklar nezdinde saygı ve takdir kazandığı, takip edilmek, beğenilmek ve popülerlik kazanmak arzusunun gerçekleştiği bir mecra şeklinde ortaya çıkmaktadır (Hazar, 2011: 153).

İnteraktif yapısıyla etkin bir içerik paylaşım platformu olarak sosyal medya, kişilerin kendisini ya olduğu gibi ya da olmak istediği bir kimliğe bürünerek diğerlerine tanıtılabilmekte olduğu ve onlarla etkileşime geçebildiği sanal bir dünyanın içerisinde yer alabilme fırsatı sunmaktadır (Doğan ve Karakuş, 2016: 58). Bunun yanı sıra, İnternet ve sosyal medya, özellikle genç bireylerin; parçası olduğu toplum ile etkileşim kurma, bilgiye erişme ve bilgiyi paylaşma, çevre ile uyum sağlama, kabul ve değer görme, ilgi çekme, dikkate alınma, öğrenme, eğlenme ve kendisini ifade etme gibi ihtiyaçlarına cevap vermekte ve kişisel olarak doyuma ulaşmalarını sağlamaktadır (Eşitti, 2015: 76). Sosyal medya platformlarında yer almak, hayatın içinde olmak ve hayatı yakalamak olarak algılanmaktadır. Bununla ilgili olarak Baker ve arkadaşları (2016) yapmış oldukları çalışmada genç erişkinlerin dörtte üçüne yakınının; akranlarının, arkadaşlarının, hayatını merak ettikleri kişilerin neler yaptığını ve gündemdeki olayları gözden kaçırma riskiyle karşı karşıya kaldıklarında tedirginlik duyduklarını belirtmişlerdir. Aynı çalışmaya

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

katılanlardan elde edilen veriler çerçevesinde, bu tedirginlik duygusunun sosyal medyada harcanan zamanla pozitif bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir (Baker vd., 2016: 275).

FoMO, literatürde kişinin 'sosyal bir fırsatı kaçırma korkusu', 'sosyal etkileşimden mahrum kalması durumunda yaşadığı sosyal kaygı', 'gündemdeki gelişmeleri kaçırma korkusu' gibi psikolojik olarak takıntılı durumları ifade etmede kullanılan bir kavram olarak yer almaktadır (Dossey, 2014: 69; Jonnes, 2014: 74). FoMO; bireylerin, başkalarının kendisinden daha fazla tatmin edici deneyimler yaşadığı hissine sahip olmaları, kesintisiz olarak sanal dünya içerisinde çevresinin neler yaptığından haberdar olmaya yönelik kuvvetli istek duyması olarak da tanımlanmaktadır (Alt, 2015: 111). Przybylski ve arkadaşları (2013: 1842), FoMO'nun psikolojik ihtiyaçlardan doğan eksiklikleri sosyal medyaya bağlayan bir arabulucuya hizmet edebileceği savını öne sürmektedir. Yapılan çalışmalar, gündemdeki olayları kaçırma korkusu olan bireylerin yaşamlarında eksikliğini hissettikleri sevgi, şefkat ve yalnızlığı sosyal ağlarda yapılan paylaşımlarla gidermeye çalıştıkları sonucunu ortaya koymuştur (Yıldırım, 2018: 477).

Pazarlama alan yazınında bu korkunun işletmelerin yapmış oldukları reklamlarla tetiklendiği yönünde araştırma sonuçları yer almaktadır. İşletmeler mal ve hizmetlerin yetersiz olduğu algısı yönünde bir mesaj vererek tüketicilerde mevcut gelişmeleri kaçırma korkusu yaratılabilmektedir (Hodkinson, 2016: 65-66). Tüketicinin yaşadığı bu korku genellikle olumsuz bir durum gibi algılansa da işletmeler açısından olumsuz bir durumu avantaja dönüştürebilme olanağı da sunabilmektedir. Bu bağlamda, pazarlamacılar ve reklamcılar tarafından sıklıkla tercih edilen bir strateji olan "sakın kaçırma", "kaçırılmayacak bir fırsat" gibi tarafları tetikleyici reklam mesajları ile tüketici nezdinde oluşan FoMO'yu canlandırma taktiği olarak kullanılmaktadır (Aydın, 2018: 3).

Tablo 1: Sosyal Medya Algısı ve FoMO Arasındaki İlişki

Araştırmacılar	Yıllar	Araştırmanın Adı	İlişki Durumu
Kim ve Ko	2012	Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetleri Müşteri Eşitliğini Artırıyor mu? Lüks Moda Markasının Ampirik Bir Çalışması (Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand).	Pozitif
Przybylski vd.	2013	Kaçırma Korkusunun Motivasyonel, Duygusal ve Davranışsal İlişkileri (Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out).	Pozitif
Abel vd.	2016	Sosyal Medya ve Kayıp Korkusu: Ölçek Geliştirme ve Değerlendirme (Social Media and the Fear of Missing Out: Scale Development and Assessment).	Pozitif
Beyens vd.	2016	Hiçbir Şeyi Kaçırma İstemiyorum: Ergenler Kaçırma Korkusu ve Ergenlerin Sosyal İhtiyaçları, Facebook Kullanımı ve Facebook ile İlgili Stresle İlişkisi (I don't want to miss a thing: Adolescents fear of missing out and its relationship to adolescents social needs, Facebook use, and Facebook related stress).	Pozitif
Oberst vd.	2016	Ergenlerde Ağır Sosyal Ağ Oluşturmanın Olumsuz Sonuçları: Eksiklik Korkusunun Aracı Rolü (Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out).	Pozitif
Hoşgör vd.	2017	Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma	Pozitif

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

		Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi.	
Aydın	2018	Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (FoMO) İçgüdüsel Alımlara Etkisinin Öz Belirleme Kuramı ile Açıklanması.	Pozitif
İnceli	2018	Lüks Moda Markalarının Sosyal Medya Pazarlamasının Marka Değeri Üzerindeki Etkileri.	Pozitif
Wolniewicz vd.	2018	Sorunlu Akıllı Telefon Kullanımı ve Olumsuz Etkilerle İlişkisi, Eksik Olma Korkusu ve Olumsuz ve Olumlu Değerlendirme Korkusu (Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation).	Pozitif
Kartol ve Peker	2020	Ergenlerde Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fomo) Yordayıcılarının İncelenmesi.	Pozitif

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı

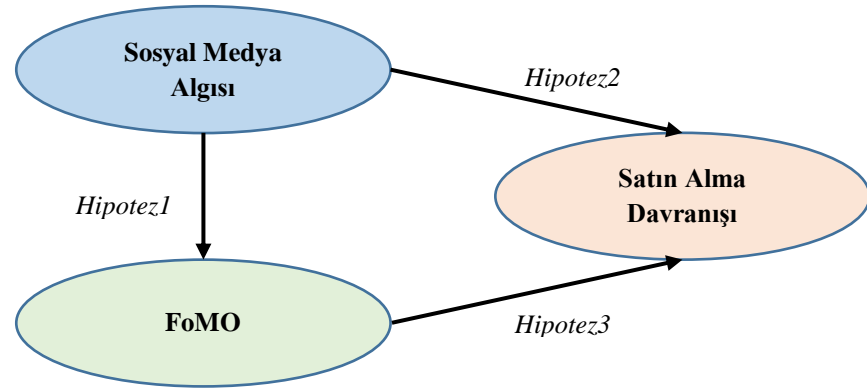
Genel olarak sosyal medya kavramı bağlamında yapılan ampirik araştırmalardaki artışa rağmen, işletmeler tarafından oluşturulan sosyal medya iletişiminin, markaların tüketici algularını nasıl etkilediğine dair yapılan araştırma sayısı sınırlıdır (Schivinski ve Dabrowski, 2016: 190). Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, sosyal medya algısı ve FoMO'nun tüketicilerin satın alma davranışlarını ne ölçüde etkilediğini incelemektir.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Çalışmanın modeli geliştirilirken; Sosyal Medya Algısının, Marka Kredibilitesinin ve Marka Prestijinin Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkileri adlı çalışma referans olarak alınmıştır (Kazancı ve Başgöze, 2015). Referans alınan çalışmaya konu olmuş marka kredibilitesi ve marka prestiji kavramları yerine çalışmaya popüleritesi her geçen gün artan ve birçok çalışmaya konu olmuş FoMO kavramı eklenmiştir.

Aşağıda verilen Şekil 1’de, araştırmanın amacı ve konusu doğrultusunda oluşturulan kavramsal model ve hipotezler yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Hipotez 1: Sosyal medya algısı ve FoMO arasında pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Sosyal medya algısı ve satın alma davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 3: FoMO ve satın alma davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Bulgular

Araştırmanın ana kütesini 2018-2019 bahar yarı yılında eğitim gören Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu ana kütenin tercih edilme sebebi, bu fakülte bünyesinde

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

bulunan bölümlerin (İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret) müfredatlarında sosyal medya algısı, FoMO ve tüketici satın alma davranışı gibi konuların yer alması, dolayısıyla öğrencilerin bu konular hakkında birikimli oldukları varsayımdır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin ağırlıklı olarak genç bireyler olmaları ve araştırma konusu ile genç kuşaklar arasında güçlü bir etkileşimin olması da bir diğer nedendir. İlgili eğitim döneminde Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde eğitim gören toplam 6000 öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin tamamının çalışmaya katılması uzun zaman ve yüksek maliyet gerektirdiğinden çalışma; ana kütlenin bütününe özelliklerini yansıtacak bir örneklem üzerinden sürdürülmüştür. Örnek kütlenin seçilmesinde (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50) açık ve kesin olarak sınırlandırılmış bir ana kütleli yansıtacak muhtemel örnek kütle büyüklükleri hesaplama sonuçlarının verildiği tablo rehber alınmıştır. Bu bağlamda $\pm 0,05$ örnekleme hatası; $p=0,05$ (ana kütledeki X'in gözlenme oranı) ve $q=0,05$ (ana kütledeki X'in gözlenmeme oranı) olmak kaydıyla hesaplanan örnek kütle sayısı 384'tür. Araştırma kapsamında incelenen geçerli 390 adet anket ile oluşan örneklemin ana kütleli temsil etme niteliğinin olduğu söylenebilir.

Araştırmada, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden örnekleme dahil edilecek öğrencilerin seçiminde ise kolayda örnekleme metodu tercih edilmiştir. Seçilen bu öğrencilere yüz yüze görüşme yöntemiyle anket formları doldurtulmuştur. Kolayda örnekleme yöntemi; kazara veya uygun örneklem biçiminde de ifade edilmektedir. Bu örnekleme tekniğinde, araştırmacılar çalışmalarında ihtiyaç duydukları büyüklükte ve yeterlikte örnekleme ulaşmaya kadar en kolay ulaşabildiği deneklerden veri elde eder. Bu yöntem, diğer örnekleme yöntemlerine kıyasla yapılması daha kolay, hızlı ve en ucuz maliyetli bir yöntemdir. Bu tür örneklemede araştırmacılar, kendi kolayına nasıl geliyorsa, örnekleme o şekilde seçmektedirler (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016: 202; Gürbüz ve Şahin, 2017: 131-132).

Aşağıda Tablo 2'de araştırmanın anket formunun oluşturulmasında kullanılan ölçekler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Anket Tasarımında Kullanılan Ölçekler

Ölçek	Çalışma	Madde Sayısı
Sosyal Medya Algısı	Kim ve Ko (2012)	11
FoMO	Gökler vd. (2016)	10
Satın Alma Davranışı	Stone ve Mason (1995)	3

Araştırmada kullanılan anket formunun birinci bölümünde; katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümünde; sosyal medya algısını ölçmek üzere oluşturulmuş ifadelerle yönelik sorular yer almaktadır. Sosyal medya algısı ölçeğini geliştiren (Kim ve Ko, 2012) lüks tüketim markası olan Louis Vuitton'ı incelemek üzere bu ölçeği geliştirmişlerdir. Çalışma kapsamında ilgili ölçeğin kullanılma sebebi ise tüketicilerin tercih etmiş oldukları spor giyim markası nezdinde sosyal medya algılarının ölçülmek istenmesidir. Spor giyim markaları üzerinden bir değerlendirme yapmalarının istenmesinin gerekçesi, örneklemin gençlerden oluşması ve gençler ile spor giyim markaları arasında güçlü ilişki olduğu algısıdır. Bu bağlamda katılımcıların ilgili sorulara, tercih ettikleri spor giyim markasını düşünerek cevap vermeleri istenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar bağlamında, tercih etmiş oldukları markalara dair bilgiler Tablo 7'de gösterilmiştir. Anket formunun üçüncü bölümü; FoMO'ya ilişkin ifadelerden oluşturulmuştur. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise kullanıcıların satın alma davranışlarını ölçmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Öğrencilerin bu boyutlarla ilgili ifadelerle katılım derecelerini ölçmek üzere 5'li Likert Ölçeği tercih edilmiş olup, ifadeler şu şekilde derecelendirilmiştir: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Kısmen Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Kısmen Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum.

Aşağıda Tablo 3'de araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları yer almaktadır.

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Tablo 3: Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Ölçüm Aralığı	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Sosyal Medya Algısı	5'li ölçek (1-5 arası)	11	,854
FoMO	5'li ölçek (1-5 arası)	10	,797
Satın Alma Davranışı	5'li ölçek (1-5 arası)	3	,861

Güvenilirlik analizi için Alfa katsayısı (Cronbach's Alpha) tercih edilmiştir. Alfa değeri 0 ile 1 arası değerler alır ve kabul görülen bir değer en düşük 0,7 olması istatistiki olarak anlamlı bir durumdur (Coşkun vd., 2017: 133). Bu bağlamda Tablo 3 incelendiğinde ilgili ölçeklerin güvenilirlikleri kabul edilebilir düzeydedir. Bu analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen sonuçlar araştırma kapsamında yorumlanmıştır.

Tablo 4: Sosyal Medya Algısı Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

KOD		Etkileşim	Eğilim
SMA1	İlgili markanın sosyal medya ağını kullanmak eğlencelidir.	0,738	
SMA2	İlgili markanın sosyal medya ağı içerisinde yer alan içerikler ilgi çekicidir.	0,762	
SMA3	İlgili markanın sosyal medya ağları markanın diğer tüketicilerle bilgi paylaşımını sağlar.	0,700	

SMA4	İlgili markanın sosyal medya ağında diğer tüketicilerle konuşmak veya fikir alışverişi sağlamak mümkündür.	0,657	
SMA5	İlgili markanın sosyal medya ağında fikirlerimi paylaşmam kolaydır.	0,666	
SMA6	İlgili markanın sosyal medya ağında yer alan içerikler en yeni bilgilerdir.	0,624	
SMA7	İlgili markanın sosyal medya ağını kullanmak oldukça modadır.		0,571
SMA8	İlgili markanın sosyal medya ağı ihtiyaca göre düzenlenmiş bilgi arama olanağı sağlar.		0,734
SMA9	İlgili markanın sosyal medya ağı kişiye özel hizmet sağlar.		0,527
SMA10	Marka, ürün konusunda arkadaşlarıma aktarmak istediğim bilgileri ilgili markanın sosyal medya ağlarından aktarabilirim.		0,708
SMA11	İlgili markanın sosyal medya ağlarından edindiğim içerikleri kendi blog ya da mikro bloglarıma yüklemek isterim.		0,701
Cronbach Alfa		0,826	0,711
Özdeğer		4,629	1,275
Açıklanan Varyans		42,081	11,593
Toplam Varyans		53,674	

Not: KMO: 0,878, Barlett Testi=1469,366; $p<0,001$

Yapı geçerliliği kapsamında sosyal medya algısına ait ifadelere faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizlerde faktör analizine uygunluğu test etmek amacıyla Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçeklerine bakılmıştır. KMO değerinin analizler sonucunda %60'ın üzerinde bir değer

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

alması beklenir (Nakip, 2003: 409). KMO değeri 0,878 olup ve Barlett testi ise 1469,366 değerini göstermektedir. Bu değer, veri setinin faktör analizi için uygun ve sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0,001$).

Bu korelasyon da ilişkinin kuvvetli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla iki sonuç faktör analizini sürdürmede bir sakınca olmadığını ve sonuçların faktör analizi için uygun bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Sosyal medya algısı iki faktörlüdür. Önemli faktörlerin birincisi (etkileşim) ölçeğe ilişkin toplam varyansın %42'sini, ikinci faktör (eğilim) ise, %11'ini açıklamaktadır. Bu iki faktörün açıklamış olduğu toplam varyans %53'dür. Ölçeğin etkileşim faktörünün altı maddeden (1, 2, 3, 4, 5 ve 6) ve eğilim faktörün beş maddeden (7, 8, 9, 10 ve 11) oluştuğu görülmüştür.

Tablo 5: FoMO Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

KOD		Kaygı/ Endişe	Merak/ İlgi Duyma
FM1	Başkalarının benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım.	0,635	
FM2	Arkadaşlarımın benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım.	0,56	
FM3	Arkadaşlarımın ben yokken eğlendiklerini öğrendiğimde endişelenirim.	0,742	
FM4	Arkadaşlarımın neler yaptığını bilmediğimde kaygı hissederim.	0,697	
FM5	Arkadaşlarımın 'aralarındaki şakaları, muhabbetleri' anlamak benim için önemlidir.		0,531
FM6	Bazen neler olup bittiğini takip etmek için fazla zaman harcayıp harcamadığımı merak ederim.		0,56
FM7	Arkadaşlarımla buluşmak için bir fırsatı kaçırmış olmak canımı sıkır.		0,588

FM8	İyi bir zaman geçirdiğimde bunun detaylarını online olarak paylaşmak benim için önemlidir.		0,529
FM9	Planlanmış bir etkinliği kaçırmak canımı sıkar.		0,65
FM10	Tatile çıktığımda arkadaşlarımın ne yaptığını takip etmeye devam ederim.		0,634
Cronbach Alfa		0,829	0,752
Özdeğer		3,583	1,981
Açıklanan Varyans		35,834	19,806
Toplam Varyans		55,64	

KMO: 0,795, Barlett Testi=1306,772; $p<0,001$

Yapı geçerliliği kapsamında FoMO ile ilgili ifadelere faktör analizi uygulanmıştır. KMO değeri 0,795 olup ve Barlett testi ise 1306,772 değerini göstermektedir. Bu değer, veri setinin faktör analizi için uygun ve sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p<0,001$).

Bu korelasyon da ilişkinin kuvvetli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla iki sonuç faktör analizini sürdürmede bir sakınca olmadığını ve sonuçların faktör analizi için uygun bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

FoMO iki faktörden oluşmaktadır. Önemli faktörlerin birincisi (kaygı/endişe) ölçeğe ilişkin toplam varyansın %35'ini, ikinci faktör (merak/ilgi duyma) ise, %19'unu açıklamaktadır. Bu iki faktörün açıkladığı toplam varyans %55'dir. Ölçeğin kaygı/endişe faktörü dört maddeden (1, 2, 3 ve 4), merak/ilgi duyma faktörü ise on maddeden (5, 6, 7, 8, 9 ve 10) oluşmaktadır.

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Tablo 6: Satın Alma Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

KOD		F1
ST1	Yeni ürünleri satın almaya istekliyim.	0,882
ST2	Yakınlarıma ve arkadaşlarıma aldığım yeni ürünleri tavsiye ederim.	0,876
ST3	Gelecekte de yeni ürünleri almayı düşünüyorum.	0,895
Cronbach Alfa		0,861
Özdeğer		2,348
Açıklanan Varyans		78,257
Toplam Varyans		78,257

Not: KMO: 0,734, Barlett Testi=539,638; $p<0,001$

Yapı geçerliliği kapsamında tüketicilerin satın alma davranışlarına yönelik ifadelerle faktör analizi uygulanmıştır. KMO değeri 0,734 olup ve Barlett testi ise 539,638 değerini göstermektedir. Bu değer, veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu ve sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($p<0,001$).

Bu korelasyon da ilişkinin kuvvetli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla iki sonuç faktör analizini sürdürmede bir sakınca olmadığını ve sonuçların faktör analizi için uygun bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Satın alma davranışı tek faktörden oluşmaktadır ve toplam varyans %78'dir.

Araştırmaya dâhil olan tüketicilerin demografik özelliklerine göre bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 7: Demografik Özelliklerin Frekans ve Yüzdeleri

		Frekans	Yüzde (%)	Toplam
Cinsiyet	Erkek	187	47,9	390
	Kadın	203	52,1	
Yaş	18-24	249	63,8	390
	25-31	136	34,9	
	32-38	5	1,3	
Aylık gelir	500-1000	258	66,2	390
	1001-2000	85	21,8	
	2001-3000	27	6,9	
	3001-4000	20	5,1	
Sınıf	1. Sınıf	5	1,3	390
	2. Sınıf	122	31,3	
	3. Sınıf	135	34,6	
	4. Sınıf	128	32,8	
Bölüm	İşletme	102	26,2	390
	İktisat	113	29,0	
	Kamu Yönetimi	83	21,3	
	Uluslararası İlişkiler	61	15,6	
	Uluslararası Ticaret	31	7,9	
Tercih Edilen Spor Giyim Markası	Nike	181	46,4	390
	Adidas	94	24,1	
	Hummel	31	7,9	
	New Balance	9	2,3	
	Puma	57	14,6	
	Kinetix	18	4,6	

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmanın örnekleminin %47,9'u erkek, %52,1'i kadındır; %63,8'i 18-24, %34,9'u 25-31, %1,3'ü 32-38 yaş

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

aralığındadır. Gelir dağılım grupları; 500-1000 TL arası %66,2, 1001-2000 TL arası %21,8, 2001-3000 TL arası %6,9, 3001-4000 TL arası ise %5,1 oranıyla araştırmada temsil edilmektedir. Katılanların %26,2'i işletme, %29,0'ı iktisat, %21,3'ü kamu yönetimi, %15,6'sı uluslararası ilişkiler, %7,9'u ise uluslararası ticaret bölümü öğrencisidir. Ayrıca katılımcıların %34,6 3. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların tercih etmiş oldukları spor giyim markaları incelendiğinde; %46,4 ile Nike markası en çok tercih edilen marka olmuştur. Ayrıca çalışmanın katılımcıları tarafından %24,1 oranı ile Adidas, %14,6 ile Puma, %7,9 ile Hummel, %4,6 ile Kinetix'in tercih edildiği belirtilmiştir. Katılımcılar %2,3 oranı ile en az New Balance markasını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 8: Sosyal Medya Algısı Ölçeğine Ait İfadeler

Sosyal Medya Algısı Ölçeğine Ait İfadeler	Ort.	Std. Sap.
İlgili markanın sosyal medya ağını kullanmak eğlencelidir.	3,15	1,19
İlgili markanın sosyal medya ağı içerisinde yer alan içerikler ilgi çekicidir.	3,46	1,10
İlgili markanın sosyal medya ağları markanın diğer tüketicilerle bilgi paylaşımını sağlar.	3,67	1,03
İlgili markanın sosyal medya ağında diğer tüketicilerle konuşmak veya fikir alışverişi sağlamak mümkündür.	3,43	1,11
İlgili markanın sosyal medya ağında fikirlerimi paylaşmam kolaydır.	3,47	1,06
İlgili markanın sosyal medya ağında yer alan içerikler en yeni bilgilerdir.	3,51	1,10
İlgili markanın sosyal medya ağını kullanmak oldukça modadır.	3,24	1,16

İlgili markanın sosyal medya ağı ihtiyaca göre düzenlenmiş bilgi arama olanağı sağlar.	3,44	1,03
İlgili markanın sosyal medya ağı kişiye özel hizmet sağlar.	3,08	1,11
Marka, ürün konusunda arkadaşlarıma aktarmak istediğim bilgileri ilgili markanın sosyal medya ağlarından aktarabilirim.	3,53	1,06
İlgili markanın sosyal medya ağlarından edindiğim içerikleri kendi blog ya da mikro bloglarıma yüklemek isterim.	2,64	1,19

Not: KMO: 0,878; $p < 0,001$

Tablo 8 incelendiğinde, sosyal medya algısı maddelerine katılım dereceleri en yüksek olan “İlgili markanın sosyal medya ağları markanın diğer tüketicilerle bilgi paylaşımını sağlar (3,67)” ve “Marka, ürün konusunda arkadaşlarıma aktarmak istediğim bilgileri ilgili markanın sosyal medya ağlarından aktarabilirim (3,53)” maddeleridir. En düşük ortalamalar ise “İlgili markanın sosyal medya ağlarından edindiğim içerikleri kendi blog ya da mikro bloglarıma yüklemek isterim (2,64)” ve “İlgili markanın sosyal medya ağı kişiye özel hizmet sağlar (3,08)” maddelerinde görülmektedir.

Tablo 9: FoMO Ölçeğine Ait İfadeler

FoMO Ölçeğine Ait İfadeler	Ort.	Std. Sap.
Başkalarının benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım.	2,28	1,19
Arkadaşlarımin benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım.	2,29	1,32
Arkadaşlarımin ben yokken eğlendiklerini öğrendiğimde endişelenirim.	2,60	1,32
Arkadaşlarımin neler yaptığını bilmediğimde kaygı hissederim.	2,47	1,30
Arkadaşlarımin ‘aralarındaki şakaları, muhabbetleri’ anlamak benim için önemlidir.	3,59	1,26

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Bazen neler olup bittiğini takip etmek için fazla zaman harcıyıp harcamadığımı merak ederim.	3,11	1,21
Arkadaşlarımla buluşmak için bir fırsatı kaçırmış olmak canımı sıkar.	3,26	1,26
İyi bir zaman geçirdiğimde bunun detaylarını online olarak paylaşmak benim için önemlidir.	2,86	1,30
Planlanmış bir etkinliği kaçırmak canımı sıkar.	3,65	1,21
Tatile çıktığımda arkadaşlarımla ne yaptığımı takip etmeye devam ederim.	3,08	1,26

Not: KMO: 0,795; $p < 0,001$

Tablo 9 incelendiğinde, FoMO maddelerine katılım dereceleri en yüksek olan “Planlanmış bir etkinliği kaçırmak canımı sıkar (3,65)” ve “Arkadaşlarımla ‘aralarındaki şakaları, muhabbetleri’ anlamak benim için önemlidir (3,59)” maddeleridir. En düşük ortalamalar ise “Başkalarının benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım (2,28)” ve “Arkadaşlarımla benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım (2,29)” maddelerinde görülmektedir.

Tablo 10: Tüketici Satın Alma Davranışı Ölçeğine Ait ifadeler

Tüketici Satın Alma Davranışı Ölçeğine Ait İfadeler	Ort.	Std. Sap.
Yeni ürünleri satın almaya istekliyim.	3,70	1,19
Yakınlarıma ve arkadaşlarıma aldığım yeni ürünleri tavsiye ederim.	3,75	1,10
Gelecekte de yeni ürünleri almayı düşünüyorum.	3,90	1,14

Not: KMO: 0,734; $p < 0,001$

Tablo 10 incelendiğinde ise tüketicilerin satın alma davranışı maddelerine katılım dereceleri en yüksekte küçüğe doğru sıralandığında “Gelecekte de yeni ürünleri almayı düşünüyorum (3,90)” ve “Yakınlarıma ve arkadaşlarıma aldığım yeni ürünleri tavsiye ederim (3,75)” maddeleridir. En düşük ortalama ise “Yeni ürünleri satın almaya istekliyim (3,70)” maddesinde görülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, sosyal medya algısı ve FoMO'nun tüketicilerin satın alma davranışına etkisini tespit etmektir. Bu bağlamda tüketicilerin satın alma davranışları ile sosyal medya algısı ve FoMO'nun arasında bir ilişkinin olup olmadığı Tablo 11'de korelasyon katsayısı ile irdelenmiştir.

Tablo 11: Korelasyon Matrisi

	Sosyal Medya Algısı	FoMO	Satın Alma Davranışı
Sosyal Medya Algısı	1	,293**	,510**
FoMO	,293**	1	,310**
Satın Alma Davranışı	,510**	,310**	1

n: 390, p<0,01 (2 tailed)

Tablo 11'deki korelasyon matrisinde sosyal medya algısı ile FoMO ve satın alma davranışı arasında (r: 0,293) ve (r: 0,510) istatistiksel bakımdan pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. FoMO ile satın alma davranışı arasında da orta düzeyli istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu yapılan analiz sonucunda görülmektedir (r: 0,310). İki bağımsız değişken olan sosyal medya algısı ve FoMO arasında pozitif bir ilişki olduğu korelasyon analizi sonucunda görülmektedir. Bu durumda **hipotez 1 doğrulanmıştır.**

Sosyal medya algısı ile tüketici satın alma davranışı ölçekleri arasındaki korelasyonların belirlenmesinin ardından değişkenler arasındaki nedenselliği belirlemek amacıyla;

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Tüketici Satın alma Davranışı= $b_0 + b_1$ Sosyal Medya Algısı+ ϵ

Formülü (modeli) öne sürülmüş ve bu formül çerçevesinde regresyon analizi yürütülmüştür. Burada hata terimi üzerinde klasik regresyon varsayımları geçerlidir. Regresyon analizi sonuçları Tablo 12'de görülmektedir.

Tablo 12: Satın Alma Davranışı ve Sosyal Medya Algısı Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	t	F
Satın Alma Davranışı	0,260	Sabit Terim	1,351	0,213	6,338	136,493
		Sosyal Medya Algısı	8,044	0,689	11,683	

Öne sürülen bu model istatistiksel bakımdan anlamlıdır (F: 136,493 ve $p < 0,001$). Analiz sonuçları incelendiğinde, $\Delta R^2 = 0,26$ (açıklanan varyansın yüzdesi) ve $F = 136,493$ (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri bağımsız değişken ile bağımlı değişkenin açıklanabileceğini göstermektedir. Satın alma davranışının %26'sının sosyal medya algısı ile açıklanabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Tablo 12'deki sonuçlar sosyal medya algısının tüketicilerin satın alma davranışı üzerine pozitif etkisi olduğunu ileri süren hipotezi desteklemektedir.

Tablo 13 incelendiğinde ise FoMO'nun ve sosyal medya algısı ile açıklanabileceğini göstermiştir. Sosyal medya algısının FoMO üzerindeki etkilerini irdelemek amacıyla;

FoMO= $b_0 + b_1$ Sosyal Medya Algısı+ ϵ

Formülü (modeli) öne sürülmüştür ve bu model perspektifinde regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 13: FoMO ve Sosyal Medya Algısı Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	t	F
FoMO	0,086	Sabit Terim	0,188	0,018	10,630	36,505
		Sosyal Medya Algısı	0,344	0,057	6,042	

Öne sürülen model istatistiksel bakımdan anlamlıdır (F: 36,505 ve $p < 0,001$). Analiz sonuçları incelendiğinde, $\Delta R^2 = 0,086$ (açıklanan varyansın yüzdesi) ve $F = 36,505$ (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri bağımsız değişken ile bağımlı değişkenin açıklanabileceğini göstermektedir. FoMO'nun sosyal medya algısı ile açıklanabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Tablo 13'deki sonuçlar doğrultusunda sosyal medya algısının FoMO üzerinde düşük düzeyde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. İleri sürülen hipotez desteklemektedir.

Tablo 14 incelendiğinde ise satın alma davranışının FoMO ile açıklanabileceğini görülmektedir. FoMO'nun satın alma davranışı üzerindeki etkilerini irdelemek amacıyla;

$$\text{Tüketici Satın alma Davranışı} = b_0 + b_1 \text{ FoMO} + \varepsilon$$

Formülü (modeli) öne sürülmüştür ve bu model perspektifinde regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 14: Satın Alma Davranışı ve FoMO Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	t	F
Satın Alma Davranışı	0,10	Sabit Terim	2,571	0,195	13,165	41,321
		FoMO	4,165	0,648	6,428	

Öne sürülen model istatistiksel bakımdan anlamlıdır (F: 41,321 ve $p < 0,001$). Analiz sonuçları incelendiğinde, $\Delta R^2 = 0,10$ (açıklanan varyansın yüzdesi) ve $F = 41,321$ (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri bağımsız

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

değişken ile bağımlı değişkenin açıklanabileceğini göstermektedir. Satın alma davranışının %10'unun FoMO ile açıklanabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Tablo 14'deki sonuçlar FoMO'nun satın alma davranışı üzerinde düşük düzeyde pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. İleri sürülen hipotez desteklenmektedir.

Tablo 15: Çoklu Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	t	F
Satın Alma Davranışı	0,288	Sabit Terim	,908	,238	3,82	78,450
		Sosyal Medya Algısı	7,232	,707	10,22	
		FoMO	2,359	,602	3,92	

Tablo 15 incelendiğinde öne sürülen model istatistiksel bakımdan belirli bir anlam taşımaktadır (F: 78,450 ve $p < 0,001$). Çoklu regresyon analizi sonucuna göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi) değerleri tüketici satın alma davranışı ile sosyal medya algısı ve FoMO'nun %29 gibi bir oranla açıklanabileceğini göstermektedir. Regresyon katsayısına (β) göre, bağımsız değişkenlerin satın alma davranışı üzerindeki göreceli önem sırası; sosyal medya algısı ve FoMO şeklindedir. Bu bağlamda Tablo 15'deki sonuçlar incelendiğinde sosyal medya algının satın alma davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüş ve **hipotez 2 doğrulanmıştır** (B: 7,232, $t=10,22$, $p < 0,001$). FoMO'nun satın alma davranışını olumlu etkilediği yapılan analiz sonucunda görülmüş ve **hipotez 3 kabul doğrulanmıştır** (B: 2,359, $t=3,92$, $p < 0,001$).

SONUÇ

Bu çalışma Konya ilinde bulunan Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 390 öğrencinin katılımıyla

gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı; genç üniversite öğrencilerinin satın alma davranışlarının, sosyal medya algısı ve FoMO faktörlerinden ne düzeyde etkilendiklerini tespit etmektir. Elde edilen veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmuş ve sonuç ile bulgular araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ana sonuçları, sosyal medya algısı ve FoMO'nun genç tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Sosyal medya algısı ölçeğini oluşturan maddelere cevaplayıcıların katılım düzeyleri yüksektir.
- FoMO ölçeğini oluşturan maddelere cevaplayıcıların katılım düzeyi, sosyal medya algısı ölçeğini oluşturan maddelere oranla orta düzeydedir.
- Tüketicilerin satın alma davranışı ölçeği sorularına katılım oranı en yüksek düzeydedir.
- Sosyal medya algısı ve FoMO arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
- Sosyal medya algısı ve satın alma davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Satın alma davranışının %26'sının sosyal medya algısı ile açıklanabileceği istatistiksel bakımdan ifade edilebilir.
- FoMO ve satın alma davranışı arasında pozitif yönlü, %10 gibi düşük bir düzeyde ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
- Tüketici satın alma davranışının, bağımsız değişkenler olan sosyal medya algısı ve FoMO ile %29'luk bir oran üzerinden açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
- Bağımsız değişkenlerin satın alma davranışı üzerindeki göreceli önem sırası; sosyal medya algısı ve FoMO şeklindedir.

Yapılan korelasyon analizi, sosyal medya algısı ile FoMO'nun ve satın alma davranışının arasında istatistiksel bakımdan pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Çalışma bütünsel olarak şöyle değerlendirilebilir: İşletmeler markalarını güçlendirmek için mal ve hizmetlerini iyileştirmek ve tüketici zihninde kalıcı bir yer edinmek zorundadır. Dolayısıyla üzerinde önemle

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

durulması gereken nokta, tüketiciler ile aralarında güven temelli bir ilişki kuran işletmelerin güçlü markalar yarattığı gerçeğidir. İşletmeler tüketici zihninde güçlü bir marka algısı inşa etmek için tüketiciye güven veren çağrışımlar içeren sonuçlar yaratmalıdırlar. Günümüz rekabet şartlarında bu çağrışımların oluşturulmasında, her yaştan geniş kullanıcı kitlesine hitap eden sosyal medya platformlarının etkisi yadsınamaz boyuttadır. Tüketicilerin aktif olduğu bu platformlar işletmeler için ürün algısı oluşturmak ve hizmet kalitesini artırmak için önem teşkil etmektedir. Literatürde yer alan bir çalışmada sosyal medya algısı ile satın alma eğilimi arasındaki ilişkide marka kredibilitésinin arabulucu görevi üstlendiği tespit edilmiştir (Kazancı, 2015). Bir diğer çalışmada ise, algılanan sosyal medya değeri ile prestij ve enderlik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu, markayı sosyal medya üzerinden takip ederek paylaşımları ile karşılaşan tüketicilerin marka çağrışımı, algılanan kalite ve marka sadakatinde bir artışın olduğu gözlemlenmiştir (İnceli, 2018). Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler üzerine yapılan bir çalışmada, sosyal medya algısının öğrencilerin cinsiyetine göre farklılık gösterdiği, kız öğrencilerin sosyal medyaya karşı erkek öğrencilere göre daha pozitif yönlü bir yaklaşım sergiledikleri tespit edilmiştir (Aslanyürek vd., 2015). Sosyal medyanın tüketici davranışı ile ilişkisini ortaya koyma amacı ile yürütülen bir çalışmada, satın alma süreci esnasında tüketicilerin sosyal medya araçlarından önemli ölçüde etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır (İşlek, 2012). E-ticarette sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkisinin incelendiği bir diğer çalışmada ise sosyal medya etkileşimi fazla olan sitelerin daha fazla tercih edildiği ve bu sitelerden daha fazla alışveriş yapıldığı belirlenmiştir (Demirel, 2013).

21. yüzyılda bilgisayar, mobil cihazlar ve İnternetin gelişmesi ile kullanım alanlarının yaygınlaşması, bireylerin sosyal ağlarda geçirdikleri zamanı kayda değer bir şekilde artırmıştır. Kontrolsüz olarak kullanılan sosyal ağlar bireylerde istenmeyen davranışların, alışkanlıkların ve durumların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Kaybetme/kaçırma korkusu olarak bilinen FoMO bu durumlardan biridir. Özellikle sosyal ağlarda yer alan trendlerin ve markaların sürekli olarak kendisini güncellemesi bu korkuyu tetikleyen etkenlerden biridir. Literatürde yer alan diğer çalışmalar

incelendiğinde, FoMO'nun refah ve sosyal medya katılım göstergeleri arasında (Przybylski ve ark., 2013) ve motivasyon faktörleri ile sosyal medya katılımında bir arabulucu görevi üstlendiği tespit edilmiştir (Alt, 2015). FoMO ve sosyal medya bağımlılığında dijital üst bilişin rolünün incelendiği bir başka çalışmada, elde edilen sonuçlar neticesinde öğrencilerin üst biliş düzeyleri açısından dört gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu gruplar şu şekilde isimlendirilmiştir; kontrolsüzler, ihtiyatlılar, kontrol bendeciler ve şüpheliler. Kontrolsüzler kümesi yenilikleri kaçırma korkusu ve sosyal medya bağımlılığı en yüksek kümedir (Aliçavuşoğlu ve Boyraz, 2019). Diğer bir çalışmada ise sosyal medya bağımlılığı olan gençlerde sosyal medyaya erişememe durumunda endişe, depresyon, kaygı, yalnızlık, stres, gündemi kaçırma korkusu, umutsuzluk, sıkıntı, değersiz hissetme, çaresizlik ve sosyal ortamlardan kaçınma gibi duygusal ve davranışsal rahatsızlıkların ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Diker ve Taşdelen, 2017).

Sosyal medya algısı ve FoMO'nun satın alma davranışına etkisini tespit etmek için yapılan bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar, yukarıda belirtilen çalışmalarda ortaya konulan sonuçları destekler niteliktedir. Çalışma sonuçları literatürde daha önce bu alanda yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Bu sonuçlar, sosyal medya algısı ve FoMO başlıklarının önemini tekrar vurgulamaktadır.

Çalışma, bazı kısıtlar çerçevesinde yürütülmüştür. Bu kısıtlar ve benzer alanda çalışma yapacak araştırmalara öneriler şu şekildedir: Kısıtlı zaman faktöründen dolayı, araştırma Selçuk Üniversitesi İİBF öğrencileri örneklemini üzerinde yürütülmüştür. Çalışma daha geniş ve farklı evren üzerinde tekrarlanabilir. Farklı evrenler üzerinde yapılan çalışmalar perspektifinde çeşitli mukayeseler yapılabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılar, araştırmayı farklı değişkenler ile ele alıp ve farklı temellere dayalı sonuçlar elde edebilirler. Çalışmanın modeline farklı boyutlar eklenebilir. Markaların sosyal medyada yaratmış oldukları algılar bağlamında, tüketici davranışlarında ne düzeyde bir etki uyandırdıklarına yönelik çalışmalar yürütülebilir.

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

KAYNAKÇA

Abel, J. P., Buff, C. L., & Burr, S. A. (2016). "Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment", *Journal of Business & Economics Research*, 14(1), 33-43.

Aksu, S. (2013). "Lüks Markaların Sosyal Medya Kullanımı: Facebook Üzerine Bir İnceleme", *Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir*.

Aliçavuşoğlu, Ç. ve Boyraz, E. (2019). "Kendimi Biliyorum, Kork(m)uyorum! Yenilikleri Kaçırma Korkusu (FoMO) ve Sosyal Medya Bağımlılığında Dijital Üstbilişin Rolü", *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 6(33), 682-697.

Alt, D. (2015). "College Students' Academic Motivation, Media Engagement and Fear of Missing Out", *Computers in Human Behavior*, 49, 111-119.

Anholt, S. (2010). "Definitions of Place Branding-Working Towards a Resolution", *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(1), 1-10.

Aslanyürek, M., Gürdal, S., Dursun, S., Tunçel, E., ve Ayan, M. (2015). "Sosyal Medya Gerçeği ve Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Medya Algısının Değerlendirilmesi", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(6).

Aydın, H. (2018). "Sosyal Medya Trendi Olan FoMO'nun Pazarlama Alanında Kullanımı Üzerine Literatür Taraması", *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-9.

Baker, Z. G., Krieger, H. and LeRoy, A. S. (2016). "Fear of Missing Out: Relationships with Depression, Mindfulness, and Physical Symptoms", *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 275-282.

Beyens, I., Frison, E. & Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing: Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents'

social needs, facebook use, and facebook related stress”, *Computers in Human Behavior*, 64, 1-8.

Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı”, 9. Baskı, Sakarya Yayıncılık, İstanbul.

Demirel, A. (2013). “E-Ticarette Sosyal Medya Etkilerinin İncelenmesiyle Bir Uygulama”, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Diker, E. ve Taşdelen, B. (2017). “Sosyal Medya Olmasaydı Ne Olurdu? Sosyal Medya Bağımlısı Gençlerin Görüşlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17).

Doğan, U ve Karakuş, Y. (2016). “Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Sitleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık”, *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 57-71.

Dossey, L. (2014). “FoMO, Digital Dementia, and Our Dangerous Experiment”, *Explore (NY)*, 10(2), 69-73.

Erdem, Ş. ve Uslu, H. N. (2010). “Marka Değerinin Marka Genişlemesine Etkisi ve Çay Sektöründe Bir Uygulama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 166-184.

Eşitti, Ş. (2015). “Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı ve Enformasyon Obezitesi: Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeğinin Üniversite Öğrencilerine Uygulanması”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 49, 75-97.

Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E. ve Metintaş, S. (2016). “Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17, 52-59.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz”, *Seçkin Yayıncılık*, 4. Baskı, Ankara.

Hazar, M. (2011). “Sosyal Medya Bağımlılığı Bir Alan Çalışması”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151-175.

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Hodkinson, C. (2016). "Fear of Missing Out' (FoMO) Marketing Appeals: A Conceptual Model", *Journal of Marketing Communications*, 65-88.

Hoşgör, H., Koç Tütüncü, S., Gündüz Hoşgör, D. ve Tandoğan, Ö. (2017). "Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *International Journal Of Academic Value Studies*, 3(17), 213-223.

İnceli, P. (2018). "Lüks Moda Markalarının Sosyal Medya Pazarlamasının Marka Değeri Üzerindeki Etkileri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir*.

İslamoğlu, A. H. ve Almaçık, Ü. (2016). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri", *Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul*.

İşlek, M. S. (2012). "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman*.

Jones, T. (2014). "Students' Cell Phone Addiction and their Opinions", *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 5(1), 74-80.

Kartol, P. ve Peker, A. (2020). "Ergenlerde Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (Fomo) Yordayıcılarının İncelenmesi", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(21), 456-467.

Kavaratzis, M. & Ashworth, G. J. (2005). "City Branding: An Effective Assertion of Identity or a Marketing Trick?", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96(5), 506-514.

Kazancı, Ş. ve Başgöze, P. (2015). "Sosyal Medya Algısının, Marka Kredibilitesinin ve Marka Prestijinin Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 435-456.

Kim, A. J. ve Ko, E. (2012). "Do Social Media Marketing Activities Enhance Customer Equity? An Empirical Study of Luxury Fashion Brand", *Journal of Business Research*, 65(10), 1480-1486.

Kotler, P. & Armstrong, G. (2011). "Principles of Marketing" 14th edition, Pearson Prentice Hall, USA.

Nakip, M. (2003). "Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar", Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., Chamarro, A. (2017). "Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out", *J. Adolesc*, 55, 51-60.

Özbey, D. Ö. ve Başer, H. H. (2015). "Kent Marka İmajı Oluşumunda Etkili Unsurların Önem ve Yeterlilik Derecelerinin Konya Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 923-932.

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., and Gladwell, V. (2013). "Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out", *Computers in Human Behavior*, 29, 1841-1848.

Schivinski, B. and Dabrowski, D. (2016). "The Effect of Social Media Communication on Consumer Perceptions of Brands", *Journal of Marketing Communications*, 22(2), 189-214.

Stone, R. N. & Mason J. B. (1995). "Attitude and Risk: Exploring the Relationship", *Psychology & Marketing*, 12(2), 135-153.

Tuten, T. L. (2008). "Advertising 2.0: Social Media Marketing in a Web 2.0 World", Greenwood Publishing, London.

Vural, B. ve Bat, M. (2010). "Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma", *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382.

Wolniewicz, C. A., Tiamiyu, M. F., Weeks, J. W., & Elhai, J. D. (2018). "Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation", *Psychiatry Research*, 262, 618-623.

Yavuz, M. C. (2007). "Uluslararası Destinasyon Markası Oluşturulmasında Kimlik Geliştirme Süreci: Adana Örneği", Çukurova

Sosyal Medya Algısı ve FoMO'nun Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). “SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, S. ve Kişioğlu, A. (2018). “Teknolojinin Getirdiği Yeni Hastalıklar: Nomofobi, Netlessfobi, FoMO”, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 473-480.

Zhu, Y. Q. and Chen, H. G. (2015). “Social Media and Human Need Satisfaction: Implications for Social Media Marketing”, Business Horizons, 58, 335-345.

KIZILAY’IN SOSYAL YARDIM İÇERİKLİ AFİŞLERİNİN EYE-TRACKİNG İLE İNCELENMESİ¹

Atilla YÜCEL²
Zekeriya GÖKER³

ÖZET

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlılara, yoksullara, işsizlere vb. yönelik olarak devletin yerine getirmekte olduğu sosyal yardım uygulamaları bulunmaktadır. Türkiye’nin ilk yardım kuruluşlarından biri olan Kızılay; “tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşudur. Kızılay, savaş dönemlerinden günümüze kadar salgın, doğal afet, ilkyardım, kan vb. alanlarında öncülük yaparak pek çok kişiye sosyal yardım hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirmektedir. Sağlık ve sosyal dayanışma ile yardımlaşmayı desteklemek, sadece yurtiçinde değil ihtiyaç duyulduğu takdirde yurtdışı hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek, sınır ötesinde ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımları ulaştırmak sosyal devlet bağlamında Kızılay’ın amaçları arasındadır. Sürekli bir başarı elde etmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için, kar amacı gütmeyen kuruluşlar da pazarlama faaliyetlerinde bulunmakta ve bu tür örgütler için de, pazarlama faaliyetlerinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle bu örgütlerin de pazarlama araçlarından yararlanmaları kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde işletmecilik ve özellikle pazarlama alanında ortaya çıkan kavramlardan biri de Nöropazarlamadır. Nöropazarlama pazarlamanın beyindeki karşılığıdır. Duygusal karar verici olan beyin, duyu organlarının algıladığı uyarıcılardan gelen bilgileri işlemekte ve görsel, işitsel, dokunma, tatma, koku gibi uyarıcıların etkisi altında karar almaktadır. Nöropazarlama; bu uyarıcıların tüketici karar mekanizması üzerindeki etki seviyelerini ölçümlemekte, elde edilen veriler çerçevesinde tüketiciyi ve tüketici karar verme mekanizmasını anlamaya

---

¹ Bu çalışma Doç.Dr. Atilla YÜCEL danışmanlığında yapılan Zekeriya GÖKER’in yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ayucel@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8052-3236

³ İçişleri Bakanlığı, Bilgi İşlem Daire Başkan Yardımcısı, gokerzekeriya@gmail.com

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

çalışmaktadır. Bu çalışmada; sosyal yardım içerikli afişlerin etkinliği ve nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla; araştırmada 15 kadın ve 15 erkek olmak üzere toplam 30 gönüllü katılımcı ile nöropazarlama çalışmalarında kullanılmakta olan temel yöntem ve araçlardan biri olan Eye-Tracking (göz izleme) yöntemi kullanılarak deneysel bir çalışma yürütülmüş ve yardım afişlerinin görsel etkileri, ısı haritası verileriyle tespit edilmeye çalışılmış ve sonuçlar analiz edilip yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde; Kızılay'ın hazırlamış olduğu kampanya görsellerinin amacına ulaştığı gözlemlenmiştir Gönüllü Katılımcıların verilmek istenen mesajların yer aldığı temaların olduğu bölgelere odaklandığı görülmektedir. Öte yandan Kızılay'a ait bilgilerin yer aldığı alt kısımlara odaklanmaların fazla olmadığı gözlemlenmiştir ve bu bölgelere ilişkin düzenlemelerin yapılması, katılımcıların ilgi düzeylerinin artırılması ve daha etkili sosyal yardım görselleri oluşturulması açısından önem arz edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Nöropazarlama, Eye-Tracking, Sosyal Yardım, Afiş

Analysis of Social Welfare Campaign Posters Of KIZILAY By Eye-Tracking

ABSTRACT

As in many countries in the world, there are public assistance applications in Turkey that are conducted by the government to help the elderly, poor, and unemployed etc. One of the first-aid organizations of Turkey, Kızılay, is a voluntary social service organization that has a legal entity; is subject to the provisions of private law and is a non-profit organization, whose benefits and services are unrequited and works for the public interest. Kızılay, from war periods until today, has pioneered in many fields such as epidemic, natural disaster, first aid, blood, etc. and provides social assistance services to many people. It is among the objectives of the Kızılay as part of the social state to support health and social solidarity, to carry out service activities not only domestically but also if necessary, to provide assistance to those in need across the border. In order to achieve continuous success and sustain their lives, non-profit organizations also engage in marketing activities and the importance of marketing activities for these organizations is increasing day by day. Therefore, it is inevitable that these organizations also benefit from marketing tools. Neuromarketing is one of the concepts that emerge today in the field of business administration and especially marketing. Neuromarketing is the meaning of marketing in the brain. The brain, which is an emotional decision maker, processes the information from the stimuli perceived by the sense organs and makes decisions under the influence of stimuli such as vision, hearing, touch, taste, and smell. Neuromarketing measures the effect levels of these stimulants on the consumer decision-making mechanism and tries to understand the consumer and the consumer decision-making mechanism within the framework of the data obtained. In this study, the effectiveness of social welfare campaign posters and how they are perceived are tried to be observed. For this purpose; in this research, an experimental study was conducted using Eye-Tracking method, which is one of the main methods and tools used in neuromarketing studies, with a total of 30 volunteer participants, including 15 women and 15 men, and the visual effects of the social welfare campaign posters were tried to be determined with heat map data, and the results were analyzed and interpreted. When the data obtained were examined, it has been observed that the social welfare campaign posters prepared by Kızılay have reached their aim. It is observed that the volunteer participants focus on the parts where the themes containing the messages intended to be given are located. On the other hand, it is observed that there is not much focus on the sub-sections containing the information about Kızılay, and it is believed that making arrangements for these parts will be important in terms of increasing the level of interest of the participants and creating more effective visual social assistance campaign posters.

Keywords: Marketing, Neuromarketing, Eye-Tracking, Social Assistance, Poster

GİRİŞ

Sosyal yardım, yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere resmi kuruluşlar veya kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan, kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlılara, yoksullara, düşkünlere, muhtaçlara, işsizlere ve kimsesizlere yönelik olarak devletin yerine getirmekte olduğu sosyal yardım uygulamaları bulunmaktadır. Sosyal yardımlar, yoksul ve yardıma muhtaç olanlara "aynı" ve "nakdi" yardımlar biçiminde sunulurken; kamunun üstlendiği sosyal hizmetlerden yararlanmak için yalnız o hizmetle ilgili yardıma muhtaç bulunmak yeterli kabul edilmektedir. Uygulamada sosyal hizmetlerden yararlananlar daha çok yardıma muhtaç kesimler, yoksul, kimsesiz ve çaresiz konumdaki çocuklar, kadınlar, yaşlılar, sakat ve özürlüler iken; sosyal yardımlarda ise kişilerin öncelikle gelir ve muhtaçlık durumları dikkate alınmaktadır. Bu yardımlar çeşitli resmi kurum, kuruluş ile sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’nin ilk yardım kuruluşlarından biri olan Kızılay; tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşudur. Kızılay, savaş dönemlerinden günümüze değin hasta ve yaralıların bakımı hususunda yardımcı olmuştur. Bununla birlikte salgın, doğal afet, ilkyardım, kan vb. alanlarında öncülük yaparak pek çok kişiye sosyal yardım hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirmektedir. Sağlık ve sosyal dayanışma ile yardımlaşmayı desteklemek, sadece yurtiçinde değil ihtiyaç duyulduğu takdirde yurtdışı hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek, sınır ötesinde ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımları ulaştırmak sosyal devlet sosyal devlet bağlamında Kızılay’ın Amaçları arasındadır.

Günümüz koşullarında başarılı olabilmek için, kar amaçsız kuruluşlar da modern yönetim ve pazarlama anlayışlarını benimsemekteli ve işletmecilik tekniklerini hizmetlerine e adapte edip uygulamaktadırlar Sürekli bir başarı elde etmek ve yaşamlarını sürdürebilmek için, kar amacı gütmeyen kuruluşlarda, pazarlama faaliyetlerinde bulunmakta bu tür örgütler için de, pazarlama faaliyetlerinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Her örgüt, ürünleriyle ilgilenen kişi ya da gruplarla iş ilişkisi içerisine girmektedir. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar da, işletmelerin bilinen tüm işlevlerini yerine getirirler. Bu nedenle bu örgütlerin de pazarlama araçlarından yararlanmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan bir diğer konu da nöropazarlamadır. Nöropazarlama, pazarlamanın beyindeki karşılığıdır. Tüketicilerin pazar davranışlarını anlamak amacıyla nöro bilimde kullanılan tekniklerin tüketicilere uygulanmasıdır.

Nöropazarlama araştırma teknikleri ile tüketicilerin koku, görsel, ambalaj, ürün, reklam, logo ve müzik gibi pazarlama iletişimi uyarıcılarına beyinlerinde verdikleri tepkiler saniye saniye ölçümlenmekte ve istatistiksel analizler sonucu elde edilen veriler çerçevesinde tüketici satın alma kararları ile tercihleri altında yatan gerçek sebepler anlaşılmaya çalışılmaktadır. Böylece, tüketicide yarattığı gerçek duygular ve düşünceler açığa çıkarılabilmekte; tüketici istek, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak doğru mesajın, doğru zamanda, doğru hedef kitleye ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Kızılay Kurumu tarafından yapılan yardım, bağış vb. konulardaki hazırlanan sosyal yardım afişlerinin etkinliği ve nasıl algılandığı nörogörüntüleme tekniği olan göz izleme cihazı ile tespit edilerek, afişlerin ilgi, dikkat, duygusal etkileşimlerini belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece bu kurum tarafından yapılan bu tür faaliyetlerinin hedef kitleye ulaşma, etkinlik sağlama, verilen mesajla insanlar tarafından algılan mesajın karşılaştırması imkânı elde edilerek yapılan faaliyetlerin etkinliğini değerlendirmeye katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. SOSYAL YARDIMLAR VE KIZILAY

Sosyal yardım “*yerel ölçüler içinde asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere resmi kuruluşlar veya*

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

kanunların verdiği yetkiye dayanarak yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan, kişileri en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacını taşıyan parasal ve nesnel sosyal gelirden oluşan bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanıdır” (DPT, 2011: 51).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlılara, yoksullara, düşkünlere, muhtaçlara, işsizlere ve kimsesizlere yönelik olarak devletin yerine getirmekte olduğu sosyal yardım uygulamaları bulunmaktadır. Türkiye’de sosyal yardımlaşma ve dayanışma hizmetlerinin hukuki esas ve usullere göre yerine getirebilmesi anlamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu esaslı düzenlemeler getirmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Anayasanın “*Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk Devletidir.*” Hükmünden destek alarak 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuş ve Başbakanlığa bağlı bir Genel Sekreterlik olarak hizmet sunmaya başlamıştır. Genel itibariyle Türkiye’de sosyal yardımlar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması ve bu çerçevede devlete ait sosyal yardım ve sosyal politikaların tek elden yürütülme çabaları, sosyal devlet rolünün etkinlik ve verimliliğini artırmıştır. Bakanlığın Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü eliyle Aile Yardımları ana başlığında Gıda Yardımı, Yakacak Yardımı ve Barınma Yardımı; Sağlık Yardımları ana başlığında Tedavi Destekleri ve Şartlı Sağlık Yardımı; Eğitim Yardımları ana başlığında Eğitim Materyali, Şartlı Eğitim Yardımı, Öğle Yemeği Yardımı, Ücretsiz Kitap Yardımı, Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı, Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması ve Yüksek Öğrenim Bursları; Özürlü Yardımları başlığında Özürlü ihtiyaç yardımları; Özel Amaçlı Yardımlar başlığında; Aşevleri ve Afet ve Terörden Zarar Görenlere Yönelik Yardımlar yürütülmektedir (Türkoğlu, 2013: 286-287).

Sosyal yardımlar, sosyal politikaları belirleme sorumluluğu taşıyan kamu yönetimi için öncelikle sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatıcı ve tamamlayıcı bir kavram olarak görüldüğünden, ilk olarak sosyal güvenlik kurumları dışında kalan ve muhtaç durumdaki kişilere dönük tasarlanmaktadır. Sosyal yardımlar, bu kesimlere yönelik bir program olarak

ya doğrudan kamu kaynaklarından finanse edilmekte ya da sosyal yardımın algılanış biçimine göre bazen de gönüllülük esası gözetilerek yürütülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde ilk olarak aile içi, akrabalık ve komşuluk çerçevesinde şekil alan sosyal yardım, ilk çağlarda dini güdülere dayatılmıştır. Öte yandan 7. Yüzyılda İslam dininin oluşması beraberinde sosyal yardımların temelini ibadet esaslarında oluşturması açısından bir dönüm noktası olmuştur (Taşçı, 2010: 65). Genel anlamda tarihsel süreç içerisinde geçmişten günümüze gelenek, dini ve kültürel değerler ve toplumsal normlar bazında şekil alan sosyal yardımların ilerleyen süreçte yetersiz kalması sebebiyle ülkelerce bir kamu hizmeti olarak sunulması hususu zorunlu hale gelmiştir (DDK, 2009: 1-2). Bu anlamda kendine bakabilecek güce sahip olmayan bireyler için oluşturulan Yoksulluk Yasalarının ilki 14. Yüzyılın ortalarında İngiltere’de çıkarılmıştır. 1601 yılında İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth’in çıkardığı Yoksulluk Yasası ile yerel idareler de yoksullukla mücadelede önemli birer araç olmuşlardır (Ersöz, 2004: 10).

Sanayileşme ile birlikte kentlerin üretim merkezlerine dönüşmesi, kırsal alandan kentlere doğru yaşanan göçleri hızlandırmış ve bu göçler sonucunda dünya nüfusu yoğun olarak kentlerde toplanmıştır. Tarımda makineleşme yaşanmasına rağmen kent hayatının daha cazibeli olması, kent nüfusunun artışına paralel olarak kır nüfusunun azalmasına yol açmıştır (Karakış, 2009: 1). Sanayi devrimi ile çalışma olanakları artmış olsa da çalışanlar için pozitif olmayan durumların varlığı da söz konusu olmuş ve bu çeşitli sosyal adaletsizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu sosyal adaletsizlikler ise emek gücünü çeşitli zorluklarla karşı karşıya getirmiştir (Karakış, 2009: 102). Bu durumda devlet, toplumun geleceğini garanti altına alabilmek için sosyal sigortalar ve sosyal güvenlik müesseselerini oluşturmuştur (Karakış, 2009: 107). Bu aynı zamanda zorunlu sosyal sigortaların gelişimi için bir dönüm noktası olmuştur.

Sanayileşme sonrası dönem için zorunluluk haline sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar, devletlerin eğitim, sağlık, kentleşme, konut vb. alanlarda düzenlemelere gitmesini sağlamış (Karakış, 2009: 107), bu kapsamda sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetleri kamusal bir yükümlülük şeklini almıştır (Taşçı, 2010: 69).

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren ve değerini artıran sosyal yardım; genel anlamda zorunlu ihtiyaçları karşılayabilme gücünden yoksun olan bireylere yönelik oluşturulan bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı olarak tanımlanabilir. Muhtaçlık durumuna göre sosyal yardım ise, karşılık beklenmeden verilen ve yardımın oluşturulduğu kişilerin hayatlarını idame edebilmesini sağlayabilmek amacıyla oluşturulan aynı ve nakdi yardımlar olarak ifade edilebilir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 28).

Yardımlaşma kültürü Osmanlı imparatorluğunun uzun bir süre zarfı boyunca varlığı sürdürmesinde etkili olan faktörlerin başında yer almaktadır. Yardımlaşma kültürünün başlangıç noktasını Aile içi yardımlaşma oluşturmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 66). Bununla birlikte bireylerin sahip oldukları mal varlıkları üzerinde yalnızca kendilerinin değil aynı zamanda birlikte yaşadığı toplumunda hakkı olduğu inancı vardı (Zengin vd., 2012: 134). Bu inanış yardımlaşma düşünceleri üzerinde pozitif etki yarattığı gibi vakıfların ortaya çıkmasına da yardımcı olmuştur.

Sosyal yardımların sürdürülmesinde ve bu yardımların devlet eliyle veya özel kişilerce ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında en etkili kurum Kızılay'dır. Kızılay (Resmî adı: Türkiye Kızılay Derneği, Türk Kızılayı olarak da bilinir, eski adı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti), Uluslararası Kızıllaç ve Kızılay Hareketi'nin temel ilkeleri olan “insanlık, ayırım gözetmemek, tarafsızlık, bağımsızlık, hayır kurumu niteliği, birlik ve evrensellik” çerçevesinde çalışan bir yardım kuruluşudur. Kızılay, savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğmuştur.

Türkiye'nin ilk yardım kuruluşlarından biri olan Kızılay; “tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşu” olarak tanımlanabilir (www.kizilay.org.tr). Kızılay, savaş dönemlerinden günümüze değin hasta ve yaralıların bakımı hususunda yardımcı olmuştur. Bununla birlikte salgın, doğal afet, ilkyardım, kan vb. alanlarında öncülük yaparak pek çok kişiye sosyal yardım hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirmiştir (<https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz>).

Kızılay, web sitesinde amacını “hiçbir ayırım yapmaksızın insanların acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, hayatlarını ve sağlıklarını korumak”; misyonunu ise “toplumun güç ve kaynaklarını harekete geçirerek, insan saygınlığının korunması doğrultusunda her koşulda, yerde ve zamanda muhtaç ve korunmasız insanlara yardım etmek ve toplumun afetlerle mücadele kapasitesinin geliştirilmesini desteklemek” olarak ifade etmektedir. Kızılay’ın vizyonu şu şekildedir: “Tüm toplumu kucaklayan ve tüm toplumun kucakladığı, ulusal ve uluslararası düzeyde saygınlığını ve hizmet kalitesini sürekli geliştiren bir insani yardım kuruluşu olmak” (www.kizilay.org.tr). Kızılay’ın belirtilen amaç, misyon ve vizyon bağlamında belirtilen alanlarda faaliyet göstermektedir.

Savaş veya doğal afet gibi olağanüstü dönemlerde zor durumda kalan insanları korumak ve insanlara yardımcı olmak. Bu süre zarfında barınma, giyecek ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılamak, barış ve olağan dönemlerde ise toplumda ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçlarını gidermek, sağlık ve sosyal dayanışma ile yardımlaşmayı desteklemek, birey yararına bir tutum sergilemek ve insani hukuk sistemine bağlı hareket etmek, insanîyet ilkesi kapsamında ve sosyal devlet anlayışı doğrultusunda çeşitli sosyal faaliyetler gerçekleştirmek suretiyle birey refahını arttırmak, sadece yurtiçinde değil ihtiyaç duyulduğu takdirde yurtdışı hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek, sınır ötesinde ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımları ulaştırmak. Sosyal Devlet Bağlamında Kızılay’ın hizmet sunduğu kesime yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler de; Ulusal Afet, Kan Hizmetleri, Uluslararası Yardımlar, Sağlık Hizmetleri: İlk Yardım, Göç ve Mülteci Hizmetleridir (<https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz>).

2. NÖROPAZARLAMA

Küreselleşen rekabetçi pazar ortamında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak tüketici karar verme mekanizması da daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Tüketicilerin tercihlerini yaparken rasyonel karar verdiği varsayımına dayanan geleneksel pazarlama anlayışı çerçevesinde tüketici karar verme süreci anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu anlayışın tüketicilerin pazarlama uyarıcılarına verdikleri tepkilerin çözümlenmesinde ve tercihlerinin altında yatan gerçek sebepleri ortaya çıkarmada yetersizliği, işletmeleri Nöropazarlama gibi alternatif araştırma yöntemlerine yöneltmiştir. Nörobilim, bilişsel psikoloji ve

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

pazarlamadan oluşan çok disiplinli bir yaklaşım olan Nöropazarlama; tüketicilerin satın alma karar mekanizmasını etkileyen duygusal uyarıcıların beyindeki kontrol alanlarıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Duygusal karar verici olan beyin, duyu organlarının algıladığı uyarıcılardan gelen bilgileri işlemekte ve görsel, işitsel, dokunma, tatma, koku gibi uyarıcıların etkisi altında karar almaktadır. Nöropazarlama; bu uyarıcıların tüketici karar mekanizması üzerindeki etki seviyelerini ölçümlemekte, elde edilen veriler çerçevesinde tüketiciyi ve tüketici karar verme mekanizmasını anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, tüketici istek, ihtiyaç ve beklentilerine uygun mal, hizmet veya ürün sunumu ile farklı bakış açıları geliştirmeleri konularında işletmelere yol göstermektedir.

Sinirbilimi ile pazarlamanın ortak çalışma alanı olan nöropazarlama farklı disiplinleri biraraya getirmektedir. Nöropazarlama; birbirinden farklı disiplinler olan, psikoloji, sosyoloji, pazarlama ve nörolojiyi bir araya getiren, tüketicinin satın alma kararı verirken “rasyonel olmayan”, “irrasyonel olan kararlarını” inceleyen disiplinlerarası bir alandır. Bu irrasyonel kararları; duygusal, dürtüsel ve beş duyu organımızın algıladığı uyarıcılara göre vermektedir. Nöropazarlama, pazarlamanın beyindeki karşılığıdır. Tüketicilerin pazar davranışlarını anlamak amacıyla nöro bilimde kullanılan tekniklerin tüketicilere uygulanmasıdır (Yücel ve Çubuk, 2013: 171).

Nöropazarlama ile ilgili literatür incelendiğinde birçok yazar tarafından çok farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu tanımlamalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Yücel ve Çubuk (2013)'a göre “nöropazarlama farklı disiplinlerin bir araya gelerek tüketicinin satın alma kararlarını almasını sağlayan duygusal tepkilerin ölçülmesidir” (Yücel ve Çubuk, 2013: 172).

Treutler vd. (2010)'ne göre “duygular insan davranışlarını etkileyen en önemli unsurdur ve duygular daha çok bilinçaltı düzeydeki davranışlarımızı etkilemektedir. Bu da bilinçaltımızın davranışlarımızda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Nöropazarlama ise nörobilim prensiplerinin pazarlama araştırmalarına uygulanmasıdır” (Treutler vd., 2010: 243).

Lee vd. (2007)'ne göre nöropazarlama, “insanların ürün, marka ve reklamlara verdiği içgörüsöl tepkileri anlamayı geliştirmek üzere beyin dalga hareketleri ile klinik psikolojiyi birleştiren ölçmeye dayalı bir metodolojidir” (Lee vd., 2007: 200).

Babu ve Vidyasagar (2012)'a göre, “nöropazarlama bilişsel nörobilimin pazarlama ve pazarlama araştırması âlemine uygulanmasıdır” (Babu ve Vidyasagar, 2012: 77).

Çakar (2017)'ye göre “nöropazarlama; insan beyninin nasıl çalıştığı ve karar verdiğini, bu kararları verirken kişinin irrasyonel yani duygusal, dürtüsel ve beş duyu organının algıladığı uyarıcılara ve bu kararları etkileyen alt uyarıcılara (kelimeler, hikâyeler, aksesuarlar) göre karar verdiğı konusunda araştırma yapan ve bu araştırmaları pazarlama alanında kullanılabilir olmasını sağlayan bilim alanıdır” (Çakar, 2017: 2).

Nöropazarlama, insanların karar alma sürecinde beynin yalnızca rasyonelbölümünü değil, duygusal bölümü de kullandığını, tüketici kararlarının da sadece rasyonel değil, irrasyonel etkilerinde bulunduğunu açıklamaya çalışmakta, bu bağlantıyı ortaya çıkarmak için de beyin görüntüleme yöntemlerini kullanmaktadır Pazarlamanın bu yeni alanı, ürüne karşı beyin tepkilerini ölçerken tıbbi teknolojileri kullanmaktadır. Bu teknikler, pozitron emisyon tomografi cihazı (PET- positron emission tomography), işlevsel magnetik tınlışım görüntüleme cihazı (fMRI-functional magnetic resonance imaging), elektro beyin grafisi cihazı (EEG-electroencephalography), galvanik deri tepkisi cihazı (GSR galvanic skin response), eye-tracking (göz izleme) gibi cihazları kullanan tıbbi yöntemlerdir. Farklı beyin bölgelerinde beliren etkinliklerin değişimini ölçmek yalnızca tüketicilerin neden o ürünü seçtiklerini değil, aynı zamanda hangi beyin bölümünün bu seçimde etkin olduğunu da göstermektedir. Klasik tüketici araştırmaları insanın zihinsel sürecini “kara kutu” olarak görmektedir. Bu kara kutuyu araştırmacılar tam olarak kavramakta güçlük çekmektedir. Bu nedenle de insan davranışlarını açıklamada teorik yapılar kullanılmış ve farklı modeller oluşturulmuştur. Bu modeller kara kutuyu tam anlamıyla açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Nörogörüntüleme teknikleri sayesinde kara kutuya daha net bir bakış mümkün olabilmektedir. EEG (Elektroensefalogram) gibi nörobiyolojik metotların uygulamaları pazarlama alanında önceden de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra geliştirilen yeni

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

metotlar ve araçlar sayesinde beyin reaksiyonlarını doğrudan gözlemlemek mümkün olmaktadır. Örneğin PET (Positron emission tomography) veya fMRI(Functional Magnetic Resonance Imaging), Eye-Tracking (göz izleme) gibi cihazlar vasıtasıyla kara kutuya tamamen farklı bir perspektiften bakılabilmektedir. Bu cihazlar sayesinde farklı sinirsel yollar incelenerek tüketicinin reklamı hatırlamasının, reklamı tanınmasının, marka değerinin veya karar vermenin altında yatan sebeplerin ortaya çıkarılması kolaylaşabilmektedir (Yücel ve Çubuk, 2013: 174).

3. EYE-TRACKİNG-GÖZ İZLEME TEKNİĞİ

Biyometrik ölçümlerde sıkça kullanılan Eye-Tracking tekniğinde, katılımcının göz hareketleri takip edilerek nereye, ne kadar süreyle baktığı kaydedilmekte; pazarlama uyarısının, katılımcının dikkatini çekip çekmediği, uyarana ilgi gösterip göstermediği belirlenmektedir. Gözbebeği hareketlerinin ve gözbebeğinin büyüüp küçülme derecelerinin kaydedildiği bu yöntemde, gözbebekleri min. 60 Hz hızında, kızılötesi ışınla takip edilerek kayıt altına alınmaktadır (Raney vd., 2014). Eye-Tracking katılımcının baktığı ilk nokta, odaklandığı alanlar, bu alanlara bakma süreleri vb. veriler sunmaktadır. Bakış haritaları, araştırmacıya; tüketicinin uyarıcılara hangi sırayla, ne kadar süreyle ve kaç kere baktığı konusunda bilgilendirirken sıcaklık haritaları, tüketicilerin en çok nereye odaklandıklarının, farklı yerlere bakıp bakmadıklarının belirlenmesini sağlamaktadır.

Bilimsel araştırmalarla gözlerin, dikkati çeken uyarıcılar üzerinde daha uzun süre kaldığı, bu süreçte beyinde zihinsel etkinliğin arttığı ispatlanmıştır. Göz kırpma hareketinin sıklaşması da bilişsel etkinlikteki artışı, algılamanın gerçekleştiğini ifade etmektedir. Katılımcının duygusal olarak uyarılıp uyarılmadığını gözlemlemek mümkündür. Duygusal uyarılmada gözbebekleri büyümektedir; ancak bu uyarılmanın olumlu ya da olumsuz olduğuna dair bir fikir vermemektedir. Eye-Tracking düşük maliyetli, uzaktan ya da yakından kullanılabilen güvenilir bir teknik olarak markalar tarafından reklamlardan ambalaj tasarımına, mağaza ortamından internet sitelerine kadar birçok iletişim alanında kullanılmaktadır.

Zurawicki (2010)'a göre, "göz takibi pazarlama uyarıcı araştırmalarında, bir web sitesinin tasarımını ve tarama düzenini

değerlendiren HCI (insan bilgisayarları etkileşimleri) araştırmasında kullanılabilir. Göz izleme cihazı ayrıca reklam geliştirme ve değerlendirmede, konsept testinde, logo ve paket tasarımında, çevrimiçi kullanılabilirlik, mikro site geliştirme veya mağaza içi pazarlamada kullanışlı olabilmektedir” (Zurawicki, 2010: 47).

Sezgisel deneyim, dünyayı tek bakışta her şeyi görebildiğimizi söylese de, bu mümkün değildir. Hareketli bir şekilde dolaşırken çok küçük bir alana odaklanılmakta ve beyin diğer alanların boşluğunu doldurmaktadır. Örneğin görülenler karşısında gözlerin düzgün bir şekilde hareket ettirebildiğine inanılır, fakat bu böyle değildir. Eğer göz izlenirse aslında küçük, hızlı sıçramalar yaptığı görülür ki, buna seğirme denir. Göz seğirdiğinde retina tarafından alınan görüntü bulanıktır, yani bu görsel sıçramalar sırasında her ne kadar farkında olunmasa da neredeyse körlük derecesinde bir durum söz konusudur. Işık çok kavisli, yakın ya da daha uzak nesnelere odaklanmasına bağlı olarak düz olabilen göz lensleri ve kornea sayesinde içeri girmektedir. Sonra etrafında 120 milyon çubuk hücreleri ve çevresinde 6-7 milyon konik hücrelerin bulunduğu retinaya vurur. Işığın durumuna bağlı olarak göz bebeğinin büyümesi ya da küçülmesinin yanı sıra kişinin duygusal ilgi ve bilişsel yükü de etkilenir. Uygulamada pupilometri denilen bu ölçüm, genellikle bir göz takip kamerasıyla yapılmaktadır. Göz takibi yönteminin tarihi gelişimi irdelendiğinde, aslında çok da yeni bir teknik olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü yöntemle ilgili çalışmalar 1930’ lu yıllara dayanmaktadır. Mowrer, ilk kez 1936 yılında kendiliğinden göz hareketini kaydeden bir sistem geliştirmiş ve gözün nereye baktığı ve neyi gördüğünü incelemiştir. Bu sayede geleneksel pazarlama araştırmalarının cevapsız bıraktığı sorulara rasyonel ve özgün cevaplar verilebilmiştir. Göz takip yöntemi, görsel dikkatin yönlendirildiği bir gerçek zamanlı kayıt sağlamaktadır. Söz konusu durum ayrıca göz bebeği genişliğinin değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu ölçüm duygusal uyarılmanın kullanışlı bir göstergesidir. Düşük, yüksek çözünürlüklü video kameralar tüketicinin gözlerini engellemeden yanlara yerleştirilmektedir. Diğer kameralar ilgili bilgileri yakalarken küçük invaziv olmayan bir ışık, neyin incelendiğini izleyen kamerayı yönlendirmektedir. Genellikle çalışmalar sabit denekler üzerinde çalışmaktadır. Ancak hareket halindeki deneğin bakışını takip etmek için ek bir donanım gereksinimi hâsıl olmaktadır (Köylüoğlu, 2017: 569-560).

4. DENEYSEL ÇALIŞMA: KIZILAY'IN SOSYAL YARDIM İÇERİKLİ AFİŞLERİNİN EYE-TRACKİNG İLE İNCELENMESİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada; Kızılay'ın hazırlamış olduğu yardım kampanyalarına yönelik görselleri ele alınmıştır. Çalışmadaki temel amaç; söz konusu görsellerin gönüllü katılımcıların üzerindeki görsel etkisini ölçmektir. Bu doğrultuda yardım kampanyası içerikli olan bu görsellerin gönüllü katılımcıları üzerindeki ilgi düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece katılımcıların bu görselleri izlerken hangi bölgelere baktıkları, hangi noktalara daha yoğunlaştıkları tespit edilmesi ve hazırlanan kampanya görsellerinin öneminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

4.2. Örneklem ve Yöntem

Araştırma; Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi (FÜPNAM) kapsamında İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde yapılmıştır. Araştırma 15 kadın ve 15 erkek olmak üzere farklı yaş ve meslek gruplarından (öğrenciler, memurlar, akademisyenler vb.) toplam 30 gönüllü katılımcı ile nöropazarlama çalışmalarında kullanılmakta olan temel yöntem ve araçlardan biri olan (örn. Eye-Tracking) ile deneysel bir çalışma yürütülmüş ve Eye-Tracking (göz izleme) yöntemi kullanılarak yardım görsellerinin görsel etkileri, ısı haritası verileriyle tespit edilmeye çalışılarak, sonuçlar analiz edilip yorumlanmıştır. Deneysel çalışmada Kızılay'ın hazırlamış olduğu 5 kampanya görseli kullanılmıştır. Katılımcılara her bir görsel sırasıyla 5'er saniye gösterilmiştir ve görseller arasında 3'er saniyelik beyaz ekran gösterilmiştir. Katılımcıların yardım içerikli görselleri incelemeleri, 5 saniyelik süre ile sınırlandırılmıştır. Sınırlandırma yapılmasının amacı, katılımcıların görsellerde ilk bakışta dikkat ettikleri odaklanma yerinin belirlenmesidir. Böylece, katılımcıların odaklanma sayıları ve odaklanma bölgeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Deneysel çalışmalarda (Örneğin EEG analiz yöntemi ile) 30-40 kişi arasındaki grupların, %1'den daha düşük bir hata payı ile en optimum ve tutarlı örneklem sayısı olduğu belirlenmiştir (Sands, 2009). Çalışmanın örneklem seçimi; kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce pilot çalışma uygulanmış ve söz konusu araştırma bu

çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre tasarlanmıştır. Yapılan araştırma, 30 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce katılımcılara gönüllü olur formu doldurturulmuş ve araştırmanın tarafsızlığı açısından gönüllü katılımcılara görseller hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca, Eye-Tracking cihazı ile elde edilen verilerin sağlıklı olması, katılımcı göz hareketlerinin (odak noktaları) sürekli olarak ekranın merkezinde toplanmasının önlenmesi, verilerin doğru bir şekilde analizinin sağlanması amacıyla boş ekran görseli üzerinde (+) işareti slayt olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte, herbir görselin arasına (+) işareti slayt yerleştirilmiş ve birbirini takip eden her görsel arasına farklı bölgelerde olacak şekilde düzenlenerek yerleştirilmiştir.

Öncelikle boş ekran görseli ile deney başlatılmış sonra araştırmaya konu olan Kızılay görselleri katılımcılara 5 saniyelik süre aralığında slaytlar şeklinde masaüstü bilgisayar ile 22 inç ekran üzerinde sırası ile gösterilmiştir. Araştırmada Eye-Tracking analiz yöntemi ile elde edilen veriler Tobii Pro Lab v.1.111 programıyla kaydedilmiştir.

4.3. Araştırma Kapsamında Kullanılan Görseller

Deneyisel çalışmada Kızılay web sitesinde yer alan 5 adet sosyal yardım içerikli görsel kullanılmıştır:

Resim:1 Kızılay Arakan Kampanya Görseli

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

Kızılay'ın hazırlamış olduğu kampanya görselinde elinde çocuğu olan bir baba görseli, yardım kampanyasına ait yazısı ve alt kısımda yer alan Kızılay sembolü ve bilgileri yer almaktadır.

Resim:2 Kızılay Aşevi Kampanya Görseli

Kızılay'ın hazırlamış olduğu bir diğer görsel olan aşevi kampanyası kapsamında çorba ile kepçe yer almakta öte yandan arka plana bakıldığında buğulu bir şekilde Kızılay yazısı ile sembolü karşımıza çıkmaktadır.

Resim:3 Kızılay Kart Kampanya Görseli

Kızılay'ın hazırlamış olduğu Kızılay Kart kampanyası görselinde kartı veren kişi ile alan kişinin elleri yer almaktadır.

Resim:4 Kızılay Musul Kampanya Görseli

Kızılay'ın Musul için hazırlamış olduğu yardım kampanyasında yardım için yer alan Sms bilgileri ile Musul'a yapılacak yardım bilgileri verilmekte alt kısımda ise Kızılay'a ait bilgiler ile Kızılay görseli yer almaktadır.

Resim:5 Kızılay Sevgi Bohçası Kampanya Görseli

Küçük melekler için hazırlanmış olan yardım kampanyası görselinde Türk Kızılay sembolünün yer aldığı Sevgi Bohçası ile arka tarafta bebek görseli yer almaktadır.

4.4. Eye Tracking Görsellerinin Analizi: Gönüllü Katılımcılara Ait Isı Haritaları (Heat Maps)

Araştırma ile katılımcılardan elde edilen Heat Map (Isı Haritası) verileri aşağıda sunulmuş ve yorumlamalar yapılmıştır.

Kızılaya ait 5 adet Eye-Tracking görseli incelendiğinde;

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

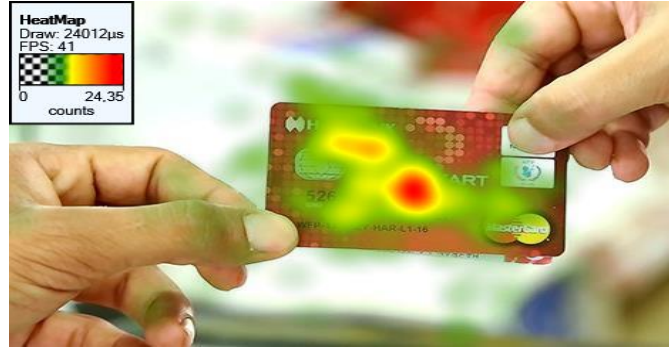
Resim:6 Arakan Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Kızılayın Arakan için hazırlamış olduğu kampanya görselinde gönüllü katılımcıların yazıya, çocuk ile adamın yüzüne ve UETD yazısına odaklandığı görülmektedir. Öte yandan alt kısımda yer alan kıızılaya ait bilgiler kısmına herhangi bir odaklanmanın olmadığı görülmektedir.

Resim:7 Aşevi Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Aşevi kampanya görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların çorba kâsesi ile kaşığa odaklandığı görülmektedir. Öte yandan arka planda buğulu bir şekilde verilen Kızılay yazısına da gönüllü katılımcıların odaklandığı görülmektedir.

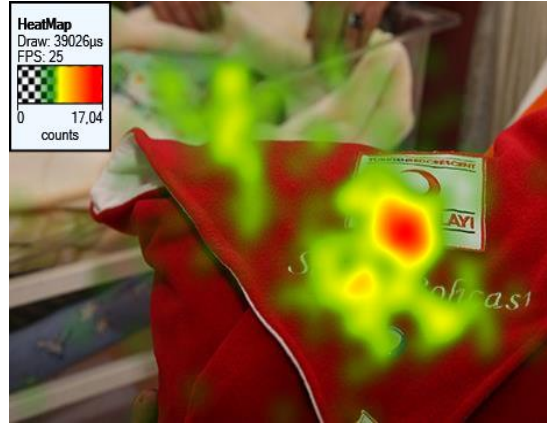
Resim:8 Kızılay Kart Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Kızılay Kart kampanya görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların Kızılay Kart yazısına baktığı kartı incelediği görülmektedir. Öte yandan görselin diğer kısımlarına herhangi bir odaklanmanın olmadığına ulaşılmaktadır.

Resim:9 Kızılay Musula Yardım Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Kızılayın Musula yardım görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların Musul yazısı ve altında yer alan yazı bölgesine, yürüyen insanlara odaklandığı görülmektedir. Öte yandan alt kısımlarda yer alan Kızılaya ait bilgiler kısmına herhangi bir odaklanmanın olmadığına ulaşılmaktadır.

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

Resim:10 Sevgi Bohçası Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

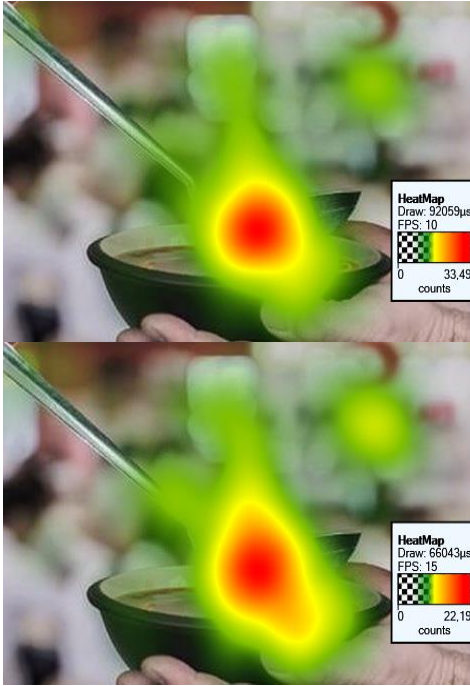
Kızılay'ın hazırlamış olduğu Sevgi bohçası görseli incelendiğinde; gönüllü katılımcıların Sevgi Bohçası yazı ile Kızılay yazısına ve arka tarafta yer alan bebek yüzüne odaklandığı görülmektedir.

Aşağıda, Gönüllü katılımcılara izlettirilen görsellerin ısı haritaları cinsiyete (üstteki görseller kadın katılımcılara-alttaki görseller erkek katılımcılara aittir) göre incelenmiş ve karşılaştırılmıştır:

Resim:11 Gönüllü Kadın ve Erkek Katılımcılara Ait Arakan Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelemiş olduğu Arakan görseli incelendiğinde; odaklanma bölgelerinin aynı olduğu fark oluşturan bir bölgeye rastlanılmamaktadır. Gönüllü katılımcıların incelemiş olduğu bölgelerin Arakan yazısı ve alt kısmı, adam ve çocuğun yüzü ile Kızılay logosunun olduğu bölgelerde odaklanmalar görülmektedir.

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

Resim:12 Gönüllü Kadın ve Erkek Katılımcılara Ait Aşevi Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelediği Aşevi görseli incelendiğinde; odaklanma bölgelerinin aynı olduğu fark oluşturan bir bölgeye rastlanılmamaktadır. Gönüllü katılımcıların incelediği bölgelerin çorba dolu kâseye, arka planda buğulu bir şekilde yer alan Kızılay yazısı ve logosuna odaklanmaların olduğu görülmektedir.

Resim:13 Gönüllü Kadın ve Erkek Katılımcılara Ait Kızılay Kart Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelemiş olduğu Kızılay Kart görseli incelendiğinde; odaklanma bölgelerinin aynı olduğu fark oluşturan bir bölgeye rastlanılmamaktadır. Gönüllü katılımcıların incelemiş olduğu Kızılay Kart üzerinde yazılara odaklanmalarının olduğu görülmektedir.

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

Resim:14 Gönüllü Kadın ve Erkek Katılımcılara Ait Musul Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelemiş olduğu Musul görseli incelendiğinde; odaklanma bölgelerinin aynı olduğu fark oluşturan bir bölgeye rastlanılmamaktadır. Gönüllü katılımcıların incelemiş olduğu Musul yazısı altında yer alan yazı metnine odaklanmaların olduğu görülmektedir.

Resim:15 Gönüllü Kadın ve Erkek Katılımcılara Ait Sevgi Bohçası Görselinin Eye-Tracking Isı Haritası

Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelemiş olduğu Sevgi Bohçası görseli incelendiğinde; odaklanma bölgelerinin aynı olduğu fark oluşturan bir bölgeye rastlanılmamaktadır. Gönüllü katılımcıların incelemiş olduğu bölgelerin bohça üzerinde yer alan Kızılay yazısı ile logosuna ve arka kısımda yer alan bebek yüzüne odaklanmaların olduğu görülmektedir.

Genel anlamda gönüllü katılımcıların incelemiş olduğu görsellere bakıldığında: kadın-erkek katılımcıların aynı bölgeleri incelediği görülmektedir. Fark oluşturan bir odaklanma bölgesinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Kızılay'ın hazırlamış olduğu yardım kampanyası görselleri amacına ulaşmıştır (Göker, 2018: 77).

SONUÇ

Bu çalışmada, sosyal yardım afişlerinin etkinliğini ve nasıl algılandığı nörogörüntüleme teknikleri ile tespit etmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmanın amacı; sosyal yardım afişlerinin etkinliğini ve nasıl algılandığı nörogörüntüleme teknikleri ile tespit etmeye çalışmaktır. Kızılay Kurumu tarafından yapılan yardım, bağış vb. konulardaki hazırlanan afişlerin ilgi, dikkat, duygusal etkileşimlerini belirlemek çalışmanın hedefleri arasındadır.

Biyometrik ölçümlerde sıkça kullanılan Eye-Tracking tekniğinde, katılımcının göz hareketleri takip edilerek nereye, ne kadar süreyle baktığı kaydedilmekte; pazarlama uyarısının, katılımcının dikkatini çekip çekmediği, uyarana ilgi gösterip göstermediği belirlenmektedir. Gözbebeği hareketlerinin ve gözbebeğinin büyüüp küçülme derecelerinin kaydedildiği bu yöntemde, gözbebekleri min. 60 Hz hızında, kızılötesi ışınla takip edilerek kayıt altına alınmaktadır. Eye-Tracking katılımcının baktığı ilk nokta, odaklandığı alanlar, bu alanlara bakma süreleri vb. veriler sunmaktadır. Bakış haritaları, araştırmacıya; tüketicinin uyarıcılara hangi sırayla, ne kadar süreyle ve kaç kere baktığı konusunda bilgilendirirken sıcaklık haritaları, tüketicilerin en çok nereye odaklandıklarının, farklı yerlere bakıp bakmadıklarının belirlenmesini sağlamaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde; Kızılay'ın hazırlamış olduğu kampanya görselleri amacına ulaşmıştır. Gönüllü katılımcıların verilmek istenen mesajların yer aldığı temaların olduğu bölgelere odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Gönüllü kadın ve erkek katılımcıların incelemiş olduğu görsellerin ısı haritası sonuçlarında odaklanma bölgelerinin aynı olduğu görsel etki açısından fark oluşturan bir ilgia lanı tespit edilememiştir. Öte yandan Kızılay'a ait bilgilerin yer aldığı alt kısımlara odaklanmaların fazla olmadığı bu bölgelere ilişkin düzenlemelerin yapılması katılımcıların ilgi düzeylerinin artırılması ve daha etkili görsel oluşturulması açısından önem arz edeceği düşünülmektedir.

Araştırmanın genel sonuçları; araştırma disiplinler arası bir çalışma olduğu için özellikle Türkiye'de yapılacak pazarlama araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirerek bu tarz çalışmaların önünü açacak ve sosyal bilimlerde deneysel çalışmaların yapılabilirliğini artıracaktır. Bu sayede

nöropazarlamanın daha iyi anlaşılması sağlanacak ve tüketiciye bir adım daha yaklaşımda uygulamalı bir çalışma olarak sunulmuş olabilecektir. Araştırma nöropazarlama alanında yapılacak deneysel çalışmalara farklılık ve özgünlük kazandırılarak, bu tür çalışmaların yapılması ve yaygınlaştırılması açısından da önemli bir işlevi de yerine getirebilecektir. Bununla birlikte, farklı disiplinleri bir araya getirerek, yeni alanlar doğmasına ve bu alanlarda yeni çalışmalar yapılmasına yardımcı olabilecektir. Kar amacı gütmeyen vakıf, dernek, sivil toplum kuruluşları vb. kurum ve kuruluşlar hazırladıkları afiş vb görsellerin hedef kitleye ulaşma, etkinliğini ölçme, verilmek istenen mesajların hedef kitle tarafından nasıl değerlendirildiği vb. bilgileri elde etmede nöropazarlamadan yararlanmaları katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

BABU, Samuel, VİDYASAGAR, Thalluri Prasanth, "Neuromarketing: Is Campell in Soup", The IUP Journal of Marketing Management, C. 11, Sa. 2, 2012, s. 76-100.

BAŞBAKANLIK AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, "Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü", Ankara, 2010.

ÇAKAR, T, "Neden Nöropazarlama", 2017, <http://iktisadiyat.com/2010/06/18/nedennoropazarlama-npyd-3-2/> (Erişim Tarihi: 10.05.2018).

DEVLET DENETLEME KURULU, "Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Raporu Özeti", 2009.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, "Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara, 2011.

ERSÖZ, Halis Yunus, "Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)", Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.

Kızılay'ın Sosyal Yardım İçerikli Afişlerinin Eye-Tracking İle İncelenmesi

GÖKER, Zekeriya, " Sosyal Yardım İçerikli Afişlerin Eye-Tracking Yöntemi ile İncelenmesi: Kızılay Örneği", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

HACİMAHMUTOĞLU, Hande, "Türkiye'de Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi", DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No:2803, Ankara, 2009.

KARAKIŞ, Engin, "Küreselleşen Dünya Yönetiminde Yerel Yönetimler Bağlamında Sosyal Politika", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

KÖYLÜOĞLU, Selçuk, "Disiplinler Arası Metodolojiyle Nöropazarlamada Göz İzleme Tekniğine Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, Sa. 11, 2017, s. 566-575.

LEE, Nick, BRODERİCK, Amanda, CHAMBERLAIN, Laura, "What is Neuromarketing? A Discussion and Agenda for Future Research", International Journal of Psychophysiology, C. 63, 2007, s. 199-204.

RANEY, Gary, CAMPBELL, Spencer, BOVEE, Joanna, "Using Eye Movements to Evaluate the Cognitive Processes Involved in Text Comprehension", Journal of Visualized Experiments, C. 83, 2014.

SANDS, Stephen, "Sample Size Analysis for Brain Collection (EEG) Methodologies", WhitePaper, (<http://www.sandsresearch.com/assets/white-paper.pdf>). 2009.

TAŞÇI, Faruk, "Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

TREUTLER, Theresa, LEVINE, Brian, MARCİ, Carl, "Biometrics and Multi-Platform Messaging: The Medium Matters", Journal of Advertising Research, C. 50, Sa. 3, 2010, s. 243-249.

TÜRKOĞLU, İrfan, "Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik", Akademik İncelemeler Dergisi, C. 8, Sa. 3, 2013, s. 275-305.

YÜCEL, Atilla, ÇUBUK, Fatma, "Nöropazarlama ve Biliçaltı Reklamcılık Yaklaşımlarının Karşılaştırılması" Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 6, Sa. 2, 2013, s. 174-186.

Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:4,Sayı:1,2020 211

ZENGİN, Eyüp, ŞAHİN, Ayhan, ÖZCAN, Salih, "Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C. 19, Sa. 2, 2012, s. 133-142.

ZURAWICKI, Leon, “Neuromarketing, Exploring the Brain of the Consumer”, International Journal of Market Research, C. 53, Sa. 2, 2010, s. 42-53.

www.kizilay.org.tr (Erişim Tarihi 08.07.2018)

<https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz> (Erişim Tarihi: 08.07.2018)

<https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz> (Erişim Tarihi: 08.07.2018).

Fırat Üniversitesi

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri

- 1.** Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, “Hakemli Dergi” statüsünde yılda iki sayı (Haziran-Aralık) olarak yayımlanır.
- 2.** Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır; Makalenin dergimize gönderilmiş olması, yazarın bu konudaki taahhüdü anlamına gelir.
- 3.** Makaleler; “Microsoft Word” programında hazırlanmış olmalıdır. Eserler yazım kurallarına uygun olarak CD veya elektronik posta ile editöre gönderilmelidir.
- 4.** Derginin yazı dili esas olarak Türkçe olmakla birlikte, dergide İngilizce, Arapça, Fransızca ve Almanca makalelere de yer verilmektedir.
- 5.** Dergiye gönderilen makalelerin başına, en az 100 en çok 200 kelimedenden oluşan özetler ve özetlerin yazıldığı dillerde başlık ve beşer anahtar kelime eklenmelidir. Türkçe yazılan makaleler için Türkçe özete ek olarak; İngilizce özet eklenmesi gerekmektedir. İngilizce yazılan makaleler için ise Türkçe özetlerin eklenmesi gerekmektedir.
- 5.** Makalelerde, yazar adları, yazarın çalıştığı kuruluş bilgileri ve elektronik posta adresleri açık ve doğru bir şekilde belirtilmelidir.
- 6.** Yazarların dergiye gönderdikleri makalelerin denetimini yapmış oldukları ve bu haliyle “basıma” hazır olarak verdikleri kabul edilir. Editör kurulu tarafından yapılan ön incelemede, bilimsellik (alan yönünden denetim) ölçütlerine ve dergi yazım kurallarına uyulmadığı ve olağanın üzerinde yazım yanlışlarının tespit edildiği yazılar geri çevrilir.
- 7.** Editör kurulunca ilk değerlendirmesi yapılan makaleler, kör hakemlik sistemi uyarınca yazar adları metinden çıkarılarak iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumsuz gelirse nihai kararın verilebilmesi için eser üçüncü hakeme gönderilir. Yazarlara makalenin hangi hakeme gönderildiği

ile ilgili bilgi verilmez. Hakem raporunda düzeltme istenmesi durumunda yazar, sadece belirtilen düzeltmeler çerçevesinde değişiklikler yapabilir. Yazar, hakem tarafından önerilen düzeltmeleri yaptıktan sonra hakemin önerisi doğrultusunda tekrar hakem denetimine başvurulabilir. Hakem raporlarının her ikisinin de olumsuz olması durumunda, üçüncü bir hakem incelemesi yapılmaz. Yayınlanmayan yazılar, yazarına geri gönderilmez. Yazara durum hakkında bilgi verilir.

8. Dergide, hakem denetiminden geçen makaleler dışında, kitap incelemesi, derleme ve bilgilendirici notlara, yer verilebilir. Bu nitelikteki yazılar editör kurulunca kabul edilebilir veya geri çevrilebilir.

9. Makaleler yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dâhil olmak üzere tüm yayım hakları Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisine aittir. Yazarlar telif haklarını Üniversiteye devretmiş sayılır, yazara ayrıca telif ücreti ödenmez.

10. Kabul edilen yayınlardaki beyan ve fikirlerden yazarların kendileri sorumludur.